

НЪКОЛКО ПРЕДВАРИТЕЛНИ ДУМИ ЗА СИРАКЪ-АЛИ.

Въ Орѣховското (Раховското) окръжие, край рѣката Искъръ и въ околноститѣ ѝ, има 12 села, въ които населението било повечето Помаци, прѣселени отъ Ловченскитѣ села — Горний и Долний Изворъ, отъ Галатинъ и др. Тѣ сѣ все селили още прѣди 100 години и сѣ биле (а и сега сѣ) отъ най добритѣ стопани земледѣлци и скотовѣдци, за които избрали най-хубавитѣ плодородни мѣста, въ подножията на риститѣ мѣста, дѣто се свършатъ и се захваща вече нощта, щото тѣ сѣ имали добри полѣта за обработване, брѣзи (кории), воденици и прѣкрасни пастбища.

Отъ тия Помаци, отъ селото Чомаковци, което е на вѣния брѣгъ на р. Искъръ, е билъ и Сиракъ-Али или, както зѣватъ и до днесъ, *Сирана*. Отъ тоя сой — Сираковци — йоще потомци, които живѣятъ въ Чомаковци. Отъ внукитѣ Сиракъ Али има и до днесъ нѣколко, които се отлѣпватъ красотата и юнащината сѣ, тѣ и сега, слѣдъ разорението — бѣгъхъ въ войната въ Македония — вѣдѣтъ най-добри войни и носѣтъ най-хубави дрѣхы. На рѣката Искъръ, сѣриу Чомаковци, имѣтъ воденица въ лѣката при голѣмитѣ тополи, ко се зѣве Сираковата воденица, и има около ѝ великолѣпно брѣнище отъ едри дѣбови и тополи.

Въ турско врѣме Сираковци, чакъ до руско-турска война, сѣ играли доста голѣма роль: раховскитѣ турци сѣ не сѣ правѣли, безъ да повикнѣтъ и Сираковци, отъ които и го разумни съвѣти сѣ земали. Както Али Сиракъ, тѣй и братъ та и чичови му, сѣ покровителствували Християнитѣ Българи. Въ околността на Раховското окръжие, както и въ самото окръжие, народа и до сега пропанася името имъ съ почитаніе и уважение, а Сиракъ Али е народенъ герой съ своитѣ борби противу Кържалиитѣ, и има цѣли легенди за подвигитѣ и побѣдитѣ му надъ Кържалиитѣ. Той е подигналъ Помацитѣ и Християнитѣ отъ Чомаковци и отъ околнитѣ горски мѣста — тогва е имало едри гори — образувалъ е чети отъ конници и пѣшаци

билъ щѣли седѣтъ години да защищава околността. Шанитѣ около Бѣла-Слатина, Бъркачево и др. и до днесъ се явятъ, съ които сж биле обградени селата, да се защища-тъ отъ Кържалийскитѣ харамии, и народа и до сега разказ-щѣли истории и сочи на мѣстата, дѣто сж падали борцитѣ ѣ е побѣдявалъ Сирака.

Сирака Али тогава сж го звали *Али бюлюкъ баша Сирака*, или Сиракъ-бюлюкъ-баша. Това име му е далъ ода и неговитѣ дружини. Стария священникъ, попъ Иванъ, с. Бръница, ми разказваше, че чувалъ отъ баща си, за ед-приключение съ Сирака, дѣто сж щѣли да го уловятъ Кър-житѣ живѣ, когато е ходилъ въ Браница и се връщалъ въ иасовци: двама юнаци Кържалии го послѣдили на конѣе, меж-Бръница и Чомаковци, които села сж на единъ часъ рас-не, и искали да го уловятъ живѣ. Той билъ на конѣ, но Кържалиитѣ конѣтѣ биле по силни отъ неговия. Настигна-го и, като не биле увѣрени, че е той дѣйствително — той носялъ просто: съ помашки сини дрѣѣи и бѣла чалма —пускали подирѣ му и викали: „кажи, ти ли си Сиракъ бю-тъ-баша?“ Яли му биле попарата нѣколко пѣтя, — а той не ѣ отговарялъ нищо и прѣпускалъ да убѣгне. Като видѣлъ, една го наближилъ, тѣй си запъналъ кобура, турилъ го ѣлѣвата си мисца, назадъ съ устата, срѣщу противника си, рѣкълъ: „Свята Богородица, ти си помагала на много, по-ни ми и менѣ“ ¹⁾ и щомъ го доближилъ Кържалията, той грѣм-тъ и крушума пронизѣлъ гърдитѣ на неприятеля му. Като пналъ Кържалията отъ коня, другаря му, не продължилъ го-ието и Сирака се отървалъ. Когато сж нападвали Кържалии-съ годѣма сила срѣщу с. Чомаковци, женитѣ и дѣцата сж скривѣли въ пещеритѣ на дѣсния брѣгъ на Искара, а мж-етѣ сж се борали отчаянно, подъ прѣдводителството на Си-тъ-Алия, бюлюкъ-баша. Той съ дружината си е избилъ мно-Кържалии и единъ тѣхенъ главатаръ е уловилъ въ с. Ста-рци, на Искара, живѣ и го е посѣкълъ публично прѣдъ на-ла, на единъ чардакъ, отъ дѣто му ѣ хвърлилъ трупа долу.рака е доживѣлъ, додѣ да се свърши окончателно побѣдата Кържалиитѣ и е умрѣлъ почтенъ герой, дѣто народа нѣма

¹⁾ Помациѣтъ се молятъ на Св. Богородица, на Св. Илия, Св. Никола и Хр. слатини и се обръщѣтъ къмъ тѣхъ за помощъ, въ случай на нужда.

да го забрави, въ околността, въ която е дѣйствувалъ, тъй юнашки и честно.

Той въ начало не е билъ познатъ, защото е билъ отъ срѣдня рѣка и даже отъ сиромашко семейство, но, съ юначествомъ си, въ борбата съ Кържалиитѣ, се е прославилъ и е подигналъ своя родъ. Въ онова врѣме, когато сж се усилили Кържалиитѣ и сж вели да нападѣтъ и на околността на неговото село, той е билъ овчаръ и е пасалъ бащиното си стадо въ околноститѣ на Чомаковци, но като е видѣлъ, че вече не може да се търпѣтъ безбожнитѣ постѣпки на Кържалиитѣ, той се е рѣшилъ оставилъ стадото, събралъ другари и се впусналъ въ неравна борба съ силнитѣ Кържалии. Дружината му се е състояла, както се каза, отъ Помаци и Българи Христиани и е била набрана освѣнъ отъ помашкитѣ села, които сж биле размѣсени съ Българи Христѣни, като: Чомаковци, Горникъ, Раселѣцъ, Габере, Джурилово, Тлѣчане, Брескѣ и др. и отъ чиститѣ български села: Кунино, Рѣманъ и другитѣ горски села, между двата Искара, както и отъ Долня и Горня Кремена, Влашко и Старо село Костелово и др. врачански села. Тѣ повечето сж биле пѣшаци, за да могатъ да дѣйствуватъ въ гориститѣ мѣста по свободна. Най-вѣрнитѣ му другари сж биле, Горничани, Реселчани, Брескяни, Тлѣчани, Бѣлослатничани, Баркачавчани и Койнарчани. Когато е почналъ борбата, той е билъ около 30 — 35 годишенъ. На бой той е билъ срѣденъ, набитъ, дълголикъ, черноокъ, с кавръкъ черни мустаци, винени очи, и дълъгъ перчемъ (кика), която се развѣвала по плѣшитѣ му. Носилъ е обикновенни от синю димито (шеякъ) потури, салтамарка, алянъ поясъ, бѣл чалма и цървули съ ремъчки, навити до подъ-колѣнитѣ му съ коланци (подврѣски). На рѣцѣтъ си, надъ лактетѣ, носалъ муски и на пояса си пюскюлли чанта за хлѣбъ и други при надлѣжности. Той е употребявалъ шинине и дълга пушка, за която казвѣтъ, че сжществува йоще, ножъ, два кубура демиръ тепелии, и двѣ паласки. Тѣй си е прѣкаралъ той сѣчката боя, ако другаритѣ му и да го карали да се облича въ сирмѣни дрѣхы, а особенно когато убилъ, въ Ставерци, кържалийска главатаръ на оня отдѣлъ, който е дѣйствувалъ по Искара. Той не се е различавалъ отъ другитѣ си другари по облѣклото, за което сѣкий го е обичалъ и слушалъ. Той билъ откровенъ, честенъ, некористолюбивъ и нѣмалъ никакъвъ *фудулмукъ*, съ което е най-вече привѣрзвалъ другаритѣ си. Ялъ съ тѣхъ проста хр

Който стрѣля стрѣли огневити,
Който гърни и земя трипера,
Кога свѣтка, та те услѣпява
И глава ти с' екъ зашаматява . . .
Викѣтъ, псуватъ — до Бога се чува,
Конѣ цвилжтъ — трѣпки те побива . . .
Като доджтъ близо до калето,
Посрѣщжтъ ги с' грѣжъ отъ шишинето,
Сѣ с' теллия крушумъ, анхирлия.
Ранявжтъ се: нѣкой мртви паджтъ,
А неможтъ ахта си да изваджтъ.
Ядосани назадъ се подавжтъ
Клѣтви, псувни сега вредъ раздавжтъ . . .
Враца бѣше пай-силно укрѣпена,
С' шаранполи на-вредъ обградена,
С' митиризни редовъ натѣкмена :
Не ги пуца близо да пристѣпжтъ
Пожаръ, обиръ въ неж да навѣршжтъ . . .
Нишанджии — горѣ по кулитѣ,
Пушкаритѣ — край града в' политѣ
На пусия — навредъ изъ укопа,
Огнь бълвжтъ срѣшу Даалии
Ни припущжтъ грозни Кѣржалии.
Ни Бошнаци, нито Аранути —
Тѣзи вѣлфи, плѣднешки хайдутн . . .
Паджтъ долу грозни Даалии
Отъ конѣтѣ — врани бедевни,
Паджтъ долу и Бога проклѣвжтъ . . .
Отдрѣпвжтъ се и пакъ се поврѣщжтъ,
Увпущжтъ се на тумби, на тумби,
Но пакъ срѣщжтъ огнь и крушуми . . .
Польето бѣ увредъ упростѣло,
Горьето бѣ само уцѣлѣло.
Край горьето — Помаци юнаци
Ни бѣгаж у равна Влахия, —
Уцѣлѣхъ до сега в' нахия —
У селата горѣ край гората
Съсѣ гърцитѣ Шопи край рѣката,
Край рѣката, край бързия Искъръ,
Дѣт' истича долу на польето
И дѣто се довърша горьето,
Денемъ варджтъ на здрава пусия,
А пѣкъ нощемъ — в' обходъ на кушня,
Обикалжтъ селата, горитѣ,
Да си варджтъ дѣцата, женитѣ,
Сѣкий остри ножа — ятагана,
Снелъ пушката, барутъ отъ тавана.
На щрекъ стожтъ, но йоще се божтъ

И в' мандритѣ стада веч' ни дождѣ.
Чакжѣ нѣщо и сѣ се надѣвжѣ
И тукъ-тамъ шепнишката казвжѣ :
„Не ще — стига — на бой ще излѣвнѣ,
С' тия вълфи трѣба да се биемъ“ . . .
И тукъ тамъ вече се упиратъ —
Ту убивжѣ, ту отъ тѣхъ убивжѣ . . .
Ядосани лютитѣ Даалин,
Чихросани гровни Кърджалин,
Впуснахъ се веч' ѣ в' Помачия,
Да ѣхъ убърнатъ и нежъ в' пустия:
Днесъ пападатъ съсъ ядъ на *Койнори*,
Утрѣ грабжѣ по вити кошари
Овце, овни и ялови крави
И откарвжѣ по стотина *брави*,
И в' другѣ-денъ-денемъ на *Леица*
И най послѣ — чакъ горѣ в' *Поишца*.
Чомаковци тайно обикалжѣ,
Що уловжѣ, безъ милость закалжѣ.
Земжѣ, грабжѣ стада угоени
И биволци млѣчни за доени . . .
Пѣкъ Помака Алиа Сирака
Съсъ стадото ходи изъ дребака :
Пасе увце румни по ливади,
Витороги кози по грамади.
На рамо му вес'-денъ шишинето
Що умѣрва с' него в' остринето.
На поясъ му демиръ-тепелин
Два кубура, сирма димирли,
Чакмакли, сирма кондакли,
Напълнени съсъ чифте крушуми.
До кубури стърчи ятагана —
Отъ дѣда му Дели пехливана
С' двѣ паласки и двѣтѣ набити
С' чифте куршумъ сѣ съсъ тель навити.
Ходи Али цѣль денъ по ливади
Искачва се по стрѣмни *заряди*
И разгледва на горѣ да долу
Край Искара, долу у лжкитѣ
И околу горѣ по стѣнитѣ,
Отъ дѣ вълфа може да се обади
По стѣннето, по равни ливади.
Кози брасжѣ и овцетѣ пасжѣ,
А Сирака грозни мисли нескжѣ —
У глава му като рой се вижѣ
Край Искара долу край рѣката
На равното долу у лжката
У ливади — дърво Кръстовато,

Сиракъ-Али*).

Борбата на Алиа Сираковъ, Помака, отъ с. Чомаковци, съ Кърджалиитѣ¹⁾.

II.

Върви Али самъ-си край рѣката,
Край Искара, горѣ изъ лжката,
Подъ върбитѣ тамо подъ сѣнкитѣ
И достига спроти' бѣлѣжкитѣ,
Дѣто моми тънки платна бѣлѣтъ
И булкитѣ шити ризи²⁾ перѣтъ . . .
Хучѣтъ, ичѣтъ, бучѣтъ бродовѣтъ,
Лѣщѣѣтъ се надъ тѣхъ вировѣтъ,
И играѣтъ изъ тѣхъ сомовѣтъ.
Есинъ мѣсецъ вече — на пладнина,
Сирака е в' пѣтя на полвина.
Върви право, върви край водата,
Подъ стѣнитѣ, долу край рѣката,
Мисълта му ѣ сѣ една в' главата:
Да прѣвари йоще прѣдъ зората —
В' Горникъ рано, прѣдъ зоря, да стигне
И край село ясно да подсвиrne,
Да извика свойго Дели-Ивана
И отъ горѣ, тамъ, Кючукъ-Османа . . .
Мѣсеца се вече занавождя
Надъ Балкана: скоро ще захожда,
А Сирака моренъ в' Горникъ влѣзва;
Но никому йощъ се, не показва.
Моренъ сѣда долу подъ дървото³⁾,
Подъ дървото, що е край селото,
Дѣт' овчари стадата пладнувѣтъ
И ковари козитѣ мандрувѣтъ.
Отпочина Алиа, отджина,
Скокомъ скокна и пакъ бържѣ трѣгна;
Върви тихомъ, върви подъ сѣнкитѣ,

*) Глѣдай *Трудъ*, кн. VIII и IX.

¹⁾ Бѣлѣжкитѣ, които ще служѣтъ за нѣкои разяснения, сѣ помѣстени на края на пѣсенята.

²⁾ Шити съ шевѣ, шевови, шарени.

³⁾ И до сега подъ селото има едри дървета, които се помѣтъ отъ источника.

Подъ сѣникитѣ, в' село в' пштекитѣ —
Нито тропа, нито нѣкъкъ трака —
Кѣтъ лѣсница, кога ѣ край чардака;
Кога дебни мали, дребли птици,
Дребни птици, ерки галуници¹⁾
Нощемъ късно подъ селски чѣрници.
Стигна Али горѣ в' махалата,
Въвъ селото, на срѣдѣ, при чешмата,
Че подсвирна тънко и високо —
Гласъ се разчу увредѣ на широко.
Но никой му — гласа не угади,
И никой се в' часа не убади. . .
Изкашли се силно на срѣдѣ пѣтя,
Свирна йоще три-четери пѣтя,
Както свирвжѣ хайдутѣ въ Балкана,
Да извика свойго Дели-Ивана.
Обади се първоѣ Дели-Иванѣ
Отъ кѣмъ своя кирамиденѣ сайванѣ
И слѣдѣ него — йоще Кючукъ Османѣ.
Кючукъ Османѣ, — пѣкъ отъ своя харманѣ.
Доди Али право при Ивана,
Задѣ чешмата, на край на мегдана,
Послѣ стигна тукъ и Кючукъ Османѣ
И слѣдѣ него — йоще Башѣ-Пехливанѣ.
„Добрѣ дошелѣ Али, Сиракъ-Али!“
Проговори първоѣ Дели-Иванѣ
И слѣдѣ него — йоще Башѣ-Пехливанѣ.
„Болѣ нашелѣ Османѣ *амуджали*.
Какво сте се такива успали,
Първия слѣнь не сте ли проспали?
А да бѣше — нѣкой да ви пали! . .
Или да сж хайти довтасали! . .“
Отидохъ право у Османа
В' *селямджина*, горѣ край хармана,
Накладохъ огънь на камина,
Буенѣ огънь, кѣтъ в' Стара-планина.
Насѣдаѣхъ окол' на столови,
Кѣтъ попови и като кметови,
Да приказвжѣ всичкитѣ готови.
Отъ рѣчь на рѣчь и тѣсъ наредѣ доди —
„Сиракъ-Али, защо така ходи.“
Попита го прѣво Кючукъ-Османѣ
И слѣдѣ него — второ Дели-Иванѣ:
„Що те носи така Сиракъ-Али,
Така рано йощѣ по първи пѣтли? . .

¹⁾ Черни като галуѣ, като гарванѣ, чернопери ерки — млади кокошки.

Зло ли нѣщо вече ви нагази,
Кажѣ що е тамо кждѣ вази!“
Скокомъ скокна Алиа сокола,
Исправи се правъ като топола,
И гнѣвнѣ си устата утвори,
Хвана буйно, така да говори:
„Хей другари, ой, хей кафадари,
Горничани, бре, левенѣ пушкарѣ!
Знаете ли, бре, мили другари,
Чули ли сте, а-бре, кафадари:
Кържалия свѣтъ веч' изгори
И насъ хвана, вече да ни мори!
Вчера села грозно се обрахъ,
Деветъ наши тамо се заклахъ.
Заклели се да ги Богъ убие,
Заклели се, и насъ да избийтъ:
Вси Помаци грозно да истрийтъ . . .
Упустихъ, Иване, земята,
Изгорихъ, Османе, раята,
С' крѣвь се облѣ, брѣ, долу полето,
Плача стигна дорѣ до небето! . .
Азъ не можъ туй вече да гледамъ
Отъ часъ на часъ трѣпномъ да ожидамъ
Да ме коли вѣлфа край Балкана¹⁾,
Като овенъ вротѣкъ на корбана . . .
Сила имамъ, здравъ съмъ, слава Богу,
Ножъ, пищови, а пѣкъ баруть — много . . .
Азъ ще идъ вече да се бияъ,
Че ако се ѣ на вѣтеръ затрия . . .
По-добрѣ е мъртъвъ тамъ да падия
Отъ крушуми, отъ ножъ и отъ рана,
А не живѣ, бре, тука да ме ловѣтъ,
Да ме держатъ, вързѣтъ да ме пѣкътъ,
Надъ смъртъта ми, бѣсни да се смѣѣтъ! . . .
Да безчестѣѣтъ срамно челядѣта ми,
Да заколѣѣтъ прѣдъ мене баща ми,
Да заробѣѣтъ прѣдъ мене сестра ми,
Да потѣпчѣѣтъ съсъ крака дѣца ми,
Да погазѣѣтъ и старо и младо,
Да разграбѣѣтъ и имотъ и стадо . . .
Азъ харизахъ свойто сиво стадо,
Заминахъ си и булчето младо —
С' малки дѣца, дребни в' пеленитѣ,
Баща майка — на край в' старинитѣ . . .
Да избѣгнѣѣтъ отъ тази неволя,

¹⁾ Помацитѣ нѣгдѣ умѣгкчавѣтъ на на нѣя, като, мегдана-мегдана, Мел-медана-Мехмедана и т. н.

Азъ съмъ дошелъ, рано да ви моля :
Да сберете вий тука отъ Горникъ,
И най-късно — до другия вторникъ,
Трѣси души вѣрни *крушумджии*
Най-юнаци млади *нишанджии*,
Да поканимъ сега Помацитѣ
И Българитѣ — тука юнацитѣ.
Ето ази кои съмъ налучилъ,
Слушайте ме, да ли съмъ сполучилъ :
Али Меда, Али Пехливана,
Що прѣсича в' замахъ о' ятагана
Цѣлъ бивола надвѣ прѣ'срѣдата,
Като диня росна на софрата.
Митя Бабинъ, тамъ на баба Рада,
Що ношува сѣкоги на варда,
Лови змии пѣстри, ядовити,
Върже хали гровни страховити
Изплашилъ е сичкитѣ хайдутѣ,
По балкана, по свѣта прочути ;
Гази-бара, Кючукъ-Мустафата,
Що спи лѣтъ се долу в' лжката,
Лѣе крушумъ, крушумъ вихирлия,
По-два-по-два, се чифте теллия ;
Муджа Сюля, дългъчъ, Барабаря
Двайси пжтя що редомъ удара
В' една дупка, в' дърво провѣртяна
С' *ритлиника* тамо на нишана ;
Османъ-Али, Али *Биниджия* —
На пушката вѣренъ *нишанджия*,
На борбата хитъръ *уюнджия*,
На мухабетъ сѣрдитѣ *кавгаджия* ;
Кара-Петра, Петра *Буруджия*,
Кавгаджия, гнѣвенъ *каресчия* ;
Дѣда Моня, старий *нишанджия*,
Що улучва право с' шишинето,
На глава ти, горѣ у *ийцето* ;
Узунъ Марка, сѣрдитѣ крѣвопия,
С' дълга пушка, тънка *тѣрнѣклия*,
Що бий мечки есенъ у Балкана
И улавя с' ржцѣ живѣ *илианя* ;
Бача Цоня, Назлънъ-Павликяна,
Дѣто ходи пощемъ изъ Балкана
И не бърка никакъ на нишана ;
Рибаръ Нина, Кхвржкъ-Кокошара,
Що вредъ пие вино сѣ на вяра ;
Гергя Нацинъ, Гергя Кобиларя,
Що жребцитѣ самичкъ заваля ;
Добря Ценовъ, Добря воденчара,

Що пий вино безъ мѣра на вѣра;
Тосунъ Вѣла, Вѣла Биволаря,
Що жумишки в' нишана удара —
Знае на вредъ по насъ вироветѣ,
Нощемъ гази безъ страхъ бродоветѣ.
Сѣкнѣи отъ тѣхъ сега да набере,
По петъ момци юнаци да сбере,
Сѣ юнаци и всички левени,
С' добъръ *посатъ* всички обржени.
Туй да земниетъ за сега отъ Горникъ,
Да се готвѣтъ за другия вторникъ:
Ножовитѣ да точатъ, истрижѣтъ,
Дълги пушки с' оцетъ да измижѣтъ,
Креманиетѣ вѣрно да затегнатъ,
Ремънитѣ добръ да имъ стегнатъ:
Яковитѣ с' масло да намажатъ,
Да ги испитатъ, нѣкъкъ да не лажатъ;
Сички да сж добръ наредени,
За кървавъ бой юнашки стѣпени,
Че врѣмето върви бърже бѣга,
А вѣлфата твърдѣ вѣл налѣга. . .
Щомъ нагази и в' насъ, по селата:
Изгубихи всички — и дѣцата. . .“
Исправи се на кракъ Дели Иванъ
И истегли свой остъръ ятаганъ,
Подигна го горѣ надъ глава си
И извика силно у гнѣва си:
„Чувашъ ли ме? слушай Сиракъ Али!
У кръвъ искѣтъ тосъ ножъ да се кали! . .
Азъ отъ тебе, Али, не се дѣля —
У зло, добро, у тежка неволя:
И азъ искаѣтъ, Али, да заколимъ
Баремъ двама люти Кържалини,
Кръвопийци бѣсни Даалини. . .
Отъ менъ искай, Али, петъ юнаци
Сѣ Българи — гладни като вѣлци --
Тѣ сж мойтъ левенъ братовчета,
Огънь, огънь, Али, сж момчета. . .“
Като свърши рѣчьта Дели-Иванъ,
Проговори сега Кючукъ-Османъ:
„Ти що мислишъ, кажи башъ Пехливанъ?
Мошъ ли събра и ти петъ юнака,
Петъ пушкаря и петъ-тѣхъ Помака?
Азъ намислихъ кой с' нази ще доди
И четата, кой ще да ни води:
Крушумитѣ вече сж налѣни,
Паласкитѣ — пълни, натѣмени;
Сички момци сж левенъ юнаци —

Сѣ отъ наш'тѣ пѣргави Помаци . . ."
Пехливана силно се ядоса
И с' рѣчѣта си Османа прѣкоса :
„Що ме нмашъ, а-бре, Кючукъ-Османъ ?
Менѣ ме викахъ, ти знахъ, Башъ-Пехливанъ...
Ако момци азъ ти не намѣрихъ,
Обѣсвахъ се ей-тукъ на *кимера* —
Ето тука, сега прѣдъ Сирака,
Прѣдъ Алиа, прѣдъ тогосъ Помака ! . .
Мойтѣ момци ѿ сега сж готови,
Съсъ ножови и с' чифте пшцови,
С' шишинета пѣстри, *харелии*
И с' крушуми чифте захирли ! . .
С' кракъ да тропне сега Пехливана,
Сичкитѣ сж, ей тукъ на мегдана . . .
Който има своя добра коня,
Добра коня той ще да въсѣдне,
Който нѣма своя добра коня,
Цървулитѣ мжжкѣ ще си стѣгне :
Отъ Реселецъ ази ще да викажъ,
У селото щомъ горѣ надникнажъ,
Коля Дамовъ, знахъ го, *Салията*,
Що неплаща нищо в' мирията,
За день и нощъ, що право отива
В' Видинъ града, кѣтъ на своята нива ;
Юсеина борецъ Кжръ-сердаря,
Що отъ коня вредъ право удара,
Що знай редомъ сядѣ пжтекигѣ :
По звѣздитѣ случва посокитѣ ;
Обходилъ е и поля и гори
И е бродилъ много мжтни води,
Буйни води, рѣки и долѣви,
Когѣ влѣкжтъ дърви и клонѣви,
Стадо-овци, давени волови
И съборжтъ *бревни* и мостови ;
Алемана, Аля Бояджийски ;
Лафчи Гавя, горѣ, Казанджийски,
Що день и нощъ двама другарувжтъ
И двамата — ловци, вредъ върлувжтъ,
Мѣржтъ мжжкѣ и Искара плувжтъ ;
Солакъ Стоянъ, Стоя, *Колакссжж* ;
Али Медовъ и братъ му *Джессжжа*,
Що прѣскачжтъ нощемъ прѣзъ дольето :
Мечки бижтъ двама в' пѣщирѣсто ;
Узунъ Цена, Цена Мустакача,
Що пий вино в' день по два бакрача,
Върти мустакъ назадъ задъ ухо си :
Нѣма мѣра, — сърдитъ, на гнѣво си ;

Дѣда Добрыѣ старца *Смрадликаря*,
 Що с' крушума право в' чело удара
 И нирѣца Ниновѣ, бая, Гатя,
 Що трай в' вира, долу, два сахатя;
 С' ржцѣ лови мрѣни и сомѣни
 Подѣ сичкитѣ искарски язѣни
 И гошава сички си роднини
 На Никуль-день с' шарани печени".
 Пакѣ повтори, Сирака, Алиа:
 „Чуй пехливанѣ, чуй амуджалия,
 А пѣкъ ази в' Кунино ще идѣ,
 Поѣтъ Ивана пѣкъ азѣ да обидѣ,
 Що понува и свадби вѣнчава,
 В' деветъ села шо дѣца крѣшава —
 Знай по име с'ѣтъ добри хора
 И сѣки му ѣ влѣваватъ с' китеа в' двора:
 Той ще дигне многу Кунинчани —
 С' шишинета, с' остри ятагани —
 Отъ *Радовенѣ* сичкитѣ ладѣари
 И отъ *Романѣ* младитѣ овчари,
 Кременчани люти бързѣконци,
 Влашкоселци сички млади момци,
 Безѣ шишине шо нийдѣ не ходѣтъ,
 И нивата — кога ще обходѣтъ;
 Дѣда Лака Старий барутчи,
 Що знай стара, умна истѣрия:
 Да принося скритоѣ прѣзѣ Балкана
 Твари баруть горѣ отъ *хавана*;
 Староселца дѣда Уаунѣ-Нина,
 Що лѣй крушумѣ с' тѣсте на стѣтина,
 Вий фишеци сѣ меки яали,
 С' чифте крушумѣ — люти, зихирли,
 Да подаримѣ люти Кържали,
 Арнаути, голи Даали . . .
 Отъ *Ликѣ* горѣ тамо прѣзѣ рѣката,
 Отъ *Криводолѣ*, отвѣдѣ задѣ стѣната
 Десетѣ души — сички с' шишинета,
 Дѣто ловѣтъ сѣрни сѣсъ кюмета:
 Знаѣтъ тамо скрититѣ кюмета
 Изѣ гората, вредѣ изѣ планината,
 Газѣтъ лѣтъ Искарѣ водата,
 Ловѣтъ мрѣни и бѣли скобари —
 Сичкитѣ сѣ отъ дѣца другари —
 Есень ходѣтъ горѣ изѣ горѣето
 За стрѣвници мечки в' пѣщирѣето;
 Отъ *Держонци* двама братѣя, старци,
 Дѣто биѣтъ цѣла виѣна вѣлци,
 Край рѣката, долу в' равнината,

Край Искара, тамо подъ стѣната;
Деветъ братѣя люти *Рибарковци*,
Осмиъ братѣя дели *Лютибродци*,
Що почувхатъ сѣ въвъ планинитѣ
По рогачи, змиѣ по сърнитѣ:
Прочути сж тия ловци горци,
По стѣнитѣ ношни бързоходци,
Рало нива, що нещхтѣ да знахтѣ,
Дѣт' помѣрхтѣ вече се не кахтѣ;
Постилки имѣ-сѣ отъ мечи кожи,
Покривки имѣ-сѣ отъ сърни кожи;
Тѣ не орхтѣ и радо незнахтѣ,
Съсз мотика лове не копахтѣ:
С' ловъ се хранехтѣ и отъ ловъ облахтѣ
Другъ занаятъ тѣ и незакахтѣ;
Сърдититѣ горѣ *Синьобръдци*,
Що в' тъмното видехтѣ кѣто вълци,
Тихо дебнахтѣ кѣтъ котка из' дребака,
Кѣтъ лѣсица, кога й край чардака;
Кога дебни ерки, мали птици,
Дребни птици, пѣстри ярабици,
Кога заспехтѣ нощемъ на лѣгало
Изъ трѣвата на птичи сѣдало,
В' тайно мѣсто, дѣ птици нушувхтѣ,
Отъ бухали кога се страхувхтѣ.
Кѣтъ събирехъ тѣсъ добри юнаци,
Отъ Българи, отъ наши Помаци,
С' тѣхъ ще додхтѣ йоще млади момци,
И пѣшаци, буйни бързоконци,
Ще ударимъ люти кържалини,
Кържалини, горци Даалини,
Ще ударимъ, макаръ по неволя,
Ще се бийми съсъ божатъ воля,
Да отървемъ това, що остана:
Дѣца, жени, слаби безъ забрана . . .
Вѣрвайте ме, ний ще ги разбиемъ,
Кръвнициитѣ ний ще да надвишемъ:
Тѣ се биехтѣ лакомъ за ймане
А пѣкъ иие — кѣтъ вѣрни стопане
Противъ вѣрли и грозни душмани,
Да завардимъ честъта си, имане;
Тѣ се биехтѣ обиръ да обирхтѣ,
Злото, сребро, плячка да събирхтѣ,
Ний се бийми наш'то си да бранимъ —
Най-милото отъ тѣхъ да отбранимъ . . .
Богъ ще на насъ вѣрно да помогне:
Наш'та пушка ще да ги надмогне,
Че се биешъ за права правдина

С' тѣзи вълфи, съ тая зла година,
 Що пропищѣ отъ тѣхъ, вълфи клѣти,
 В' майчинѣ коремъ неродено дѣти . . .
 Сега нѣма таквось празно врѣме,
 Да се найми, 'дрѣмка да се дрѣме:
 Да трѣгвани и скоро да идимъ,
 Всички села добрѣ да обидимъ,
 Чи врѣмето върви, не ни чака
 И вълфата ѣ дошла на *сокака* . . .
 Ще ни свари трапни урбушката,
 Че отиде сичко и — главата! . . .“
 Догдѣ това Алия говори,
 Вратата се по тихомъ отвори:
 Внесохъ нѣтъ топла, прѣсна пита
 И баница с' медъ, масло навита;
 Деситѣ яйца прѣсни, уварени
 С' прѣсно масло, отгорѣ облѣни,
 Двѣ пѣници — съсъ хошафъ отъ сливи,
 Отъ дългушки¹⁾, сини, пепеливи.
 Дели Иванъ в' мигъ скоро искочи,
 Кѣто сѣнка прѣзъ плѣта прѣскочи
 И слѣдъ малко бърже се завърна
 Съсъ бѣклица, с' руйно вино пълна.
 Кючукъ Османъ сега проговори:
 „Хъ, *бурюунъ* върни кафадары —
 Що далъ Господъ и що се наѣбры
 И недѣйте *кусуръ* ми наѣбры:
 На бързо сж дѣцата стѣкмили,
 Щото могли, това приготвили.
 Хапнете си, че ще почнемъ скоро
 Юнашкото, дребно, вито, хоро,
 Ще го виѣми съсъ остри ножови,
 С' дълги пушки и с' кубуръ пищови.
 С' шишинета, *джеферъ*-седефли
 И с' крушуми люти зихирли:
 Крушумитѣ пѣсенъ ще ни пѣжтъ,
 Ножовитѣ ще да се лѣщѣжтъ
 И ще паджтъ юнашкитѣ трупи,
 Кѣтъ на нивъ слѣдъ жетваря снопи . . .“
 Похапнахъ скоро — бараишката,
 Пийнахъ си прави, крадишката,
 Иалѣзохъ сички нѣтъ вратата,
 Уловихъ двама плавината:
 Пихливана, двама съсъ Сирака,
 Иалѣзохъ горѣ в' лѣшнатака,
 В' пѣтеката, горѣ кѣмъ рѣката

¹⁾ Черни, дългнасти сливи, маджаркини.

Къмъ Хърчане, право в' дълбината.
А остана Иванъ съсъ Османа
И двамата грижата ги хвана,
Да приготвятъ кубури пищови,
Да истриятъ остритъ ножови,
Да отберятъ двама юнацитѣ —
Българитѣ, в' едно с' Помацитѣ.
Да съберятъ двѣ юнашки чети —
Млади момци, ловени напети
Сички ловци, сички крушунджии,
На нишана — вѣрни нишанджии,
На борбата — бѣри ююнджии,
Ююнджии, люти кавгаджии,
Що не знайтъ, какъ си боли рана —
Отъ крушума и отъ ятагана,
Щото знайтъ, какъ се рани пѣрятъ
Съсъ михлени, и съсъ билки лѣчатъ . . .
Мѣсчината вече засѣдаше,
Зорницата сега изгрѣваше,
Славийтѣ вредъ сладко пѣяхъ,
Юнацитѣ изъ пхтъ вѣрвѣяхъ . . .
Догдѣ редомъ добръ разбѣгѣ,
Догдѣ слънце ясно да изгрѣе,
Цехливана, двама, съсъ Сирака,
Иалѣваха горѣ изъ дребака;
Спуснаха се долу в' тѣснината,
Надъ *Реселецъ*, ниаомъ край стѣната
И слѣзоха право на рѣката,
В'срѣдъ селото, долу подъ вѣрбата,
Дѣ Хърчане ручи гласовито
И се чува далечъ страховито:
Стѣнѣто ѝ гласове отглася,
А вѣтра наврѣдъ ги разнася —
Изъ лжкитѣ и покрай водитѣ
И ги ѣмватъ надолу стѣнитѣ,
Откликва ги долѣто, горѣто
И се чуватъ чакъ долу в' полето,
Дуръ се изгубитъ горѣ подъ небето . . .
Отбихъ се двама в' Санята,
Що не плаща данѣкъ в' мирята,
Повикаха йоще Кжръ-сердаря,
Що отъ коня вредъ право ударя.
Сиракъ Али първомъ проговаря:
„Добро-утро, двама кафадаря!“
„Далъ Богъ добро, Сирако, Алия,
Добръ дошле роднипо, гидия,
Що ви носи така толкосъ рану,
Тука по насъ, горѣ изъ Балкану,

Тѣй юнашки, добръ обржени,
Като че сте за пѣтъ притѣкмени . . .
Какво има долу кѣдѣ вази,
Зѣ ли злото и васѣ да ви гази? . .
Зло се чува и тука кѣдѣ нази:
Сѣкий хвана вече да се пази . . .“
Разсърди се Сирака Алиа,
Улови се за ножа гидия
И начумренъ уста си отвори,
Ядовито силно заговори:
„По лошаво отъ туй — и неможе,
Що настана зло, зло, пази Боже! . .
Захванахъ силно да напирѣтъ:
И насѣ вече вехъ да обирѣтъ —
Много наши вече изпоклахъ,
Стада Чърди вече ни прѣбрахъ . . .
Полето го вече изгорихъ,
Свѣтъ-хиляди тамъ вече истрихъ,
Сега и насѣ ще да ни нападнатъ
И нашитѣ села ще пропаднатъ! . .
Тукъ не трѣба вече да се дрѣме:
Да се сберемъ, дуръ е йоще врѣме,
Че като ни зло и насѣ нагази,
Нѣма никой вече да не пази,
Освѣтъ ножа, пушка, с'шишинето
И в' чукитѣ горѣ пѣщирѣто . . .
Заклѣвамъ ви с' Бога на небето
И съсъ грѣма горѣ отъ висинето
Да н'чакани до тогасъ врѣмето,
Да се крийни плахомъ в' пещирѣто,
Но да грабнишъ рано шишинето,
Да натовишъ ножу остринето . . .
Ако рано у бой не нагазишъ,
Животъ, имотъ мѣжки да запазишъ,
Срашъ ще бѣде, черъ срашъ на лица ни,
Грѣхъ ще падне тѣжъкъ на дѣца ни . . .
Ако стоимъ грозно да ни коли,
Кържалия в' тѣзи стрѣлни доли . . .
Ще сѣдимъ ли, като стари баби,
Тѣзи вълфа да ни явно граби,
С' кръстосани рѣцѣ на гърдитѣ,
Прѣдъ писъка и кръвта на женитѣ?
У насѣ има йоще мѣжки сили
Крѣвъ юнашка — у нашитѣ жили . . .
Трѣба вече сички да се дигнемъ,
Да надвинимъ, или да изгинимъ,

Но догдѣ ни синца ни *истравижтъ*¹⁾
Колко глави долу ще оставижтъ! . . .
Азъ оставихъ и дѣца и стадо,
Заминахъ си и булчето младо,
С' дребни дѣца на люлка и на цица
И стопанка ангелъ хубавица:
Турихъ глава вече у торбата
И отивамъ право в' планината . . .
Азъ отивамъ горѣ в' планината,
Да подигна и тамо райта,
Дурдѣ ѿ далечъ ножа отъ главата,
Дурѣ е злото йощѣ далечъ отъ назѣ
И догдѣ ни йощѣ Господѣ пази.
Тукъ до два-дни, най много до три-дни
Ви върдете тука да не стигни
Тая змия, люта, ядовита,
Тая хала грозна, страховита:
Азъ до тогазъ живѣ ще се завърна
И с' юнаци навредѣ ще обгърна:
Планинѣето, горѣ пещирѣето,
На рѣкитѣ тукъ вредомъ бродѣето.
Горничани сички сжъ съсъ назѣ,
Чомаковци цѣло на штрекъ пази;
Сички села горѣ край горѣето,
Запзнахъ вече шишинето —
Само чакжтъ, кога да се върна,
Сички села с' момци да обгърна,
А ви тука сичко нагласете,
Момци на бой, върни натъкнете,
Ножовитѣ добрѣ наточете,
Сички пушки, чисто набършете,
Кремънитѣ с' нови замѣнете,
Ремънитѣ добрѣ имъ стѣгнете,
Царвудитѣ върно навървете,
Ремъчкитѣ с' лоѣ имъ намажете;
Вийте фишекъ сѣ мекъ и яалия,
Се съсъ крушумъ, чифте, зихирлия,
Лейте крушумъ, правете тестета
За тѣсъ гладни, върли, бѣсни псета . . .
Барутъ с' твари скоро ще ви пратиж
Ірѣди да се отъ горѣ повратиж.
Прощавайте, но добрѣ помнете:
Шѣга не е — добрѣ разберете —
Дѣца, имотъ юнашки вардете . . .
Обхождайте горѣ върховетѣ
И пазете долу бродоветѣ,

¹⁾ *Истравижтъ*, унищожжтъ, погубжтъ.

Край Искара, долу край рѣката,
А най вече — брода на лжката . . .
Щомъ вѣрните вѣгдѣ Кържалии,
Арнаути, голи Даалии,
Не ви трѣбать съсъ тѣхъ други думи —
Гостете ги съсъ благи крушуми . . .“
Къръ-сердаря така отговори
И Сираку тѣсъ думи повтори:
„Чуешъ ли ме, чуй ме Сиракъ Али,
Братовчеде, Али, ашуджали!
Разбрахъ, Али, сичко, що ми казвашъ
Стига вече, стига да прѣказвашъ . . .
Тукъ за два-дни, за два-дни, за три-дни,
Сичко село съ менъ ще се дигни:
То се види; що ни вече чака —
Смъртъта дошла и в' насъ на чардака . . .
Тукъ намъ отъ двѣ едното остава —
Или трѣба на бой да се става,
Или трѣба глава да се дава,
Но тѣй глава лесно се не дава,
За туй трѣба мжжки да се става:
По добръ е мжжки да се биемъ,
Чи ако се у боя истриемъ,
Ще ни кажатъ: „бар' се мжжки биехъ,
Кържалии и тѣ изпотрихъ;
Не стояхъ с' глави поклонени,
Прѣдъ вълфитѣ, за смъртъ притѣкнени . . .“
Наш'гъ барда вѣти стрѣненити,
Наш'гъ стѣни с' джобъ и кленъ покрити,
Канаритѣ бѣли варовити
И рѣкитѣ буйни *криволити*¹⁾
Ще ни вардятъ ой ти Боже мили,
Кои то сж ни й до сега вардѣли:
Тѣ вардили наш'гъ бащи, дѣди,
Наш'гъ дѣди и наш'тѣ пра-дѣди:
Дур' сми тука по тѣзи *тепета*,
Направени отъ Бога калета
Не ще може вѣрвай, бре, Али,
Тукъ да стжши грозенъ Кържалии:
Сатъ камѣни отъ горѣ да пуцашъ,
Жива душа тука не пропуцашъ . . .
Иди Али, иди брате с' Бога,
Моли, Али, святаго за слога,
Да ти, Али, той сждѣ помага,
Да надвийши тогосъ върла врага
Тѣзи змия люта, ядовита,

¹⁾ Криволити, които се извиватъ, кривятъ, криволятъ.

Тъзи лашия, хала, халовѣта,
Що ѿ зинала гладна безъ насѣта
Гладна кучка, върла бѣсовѣта,
Да погълни за имане свѣта . . .“
Руменецъ се на Али подади,
Буенъ огънь в' сърце си угади,
По лице си у вредъ по странитѣ
И свѣтнахъ Алию очитѣ,
Кътъ два живи въглена, в' жарава,
Кътъ два огня у гѣста джбарава.
Та съсъ огънь уста си отвори,
Къръ сердерю така заговори :
„Азъ отивамъ, Сердаре, съсъ Бога
И ще моля азъ Бога за слога,
Надѣвамъ се азъ на вишни Бога,
Да ни даде сила братска, слога
Да утървемъ, Сердере, дѣцата,
Да набавимъ, брате, фукарата,
Да прогонимъ тия грозни хали,
Що сж за кръвъ тѣй жедни зинали.
Но догдѣ си азъ отгорѣ додѣ,
Пакъ ви казвамъ, дръжете на обхода —
Дръжете *шрекъ*¹⁾ и будна обхода,
Догдѣто си ази тука додѣ,
Че тогази вѣрно, мажжи синца
Ще играйши друга раченица :
Кърви ще се на порои лѣжтъ
И юнашки пѣсни ще се пѣятъ . . .
Тѣй ми шепне на мене Аллаха :
„Напрѣдъ, Али нѣмай вече страха . . .
Сбогомъ Сердаре сбогомъ Саня
На вази се надѣва Алиа . . .“
Тѣй Сирака на край изговори
И вече имъ дума не повтори,
Приплѣщи си бърже шишинето
Кротко мило погледна небето
И замина на гор' изъ *дерето* . . . ,
Слѣпцето се вече надигваше,
Надъ Червенъ-брѣгъ горѣ надникваше,
Озарило то бѣше горето,
По вършито и долу полето,
А хърчане сѣ тѣй си течахъ,
Бистри води бърже гугурахъ.
По плочитѣ равни, побѣдени,
Край върбитѣ, ниско поклонени,
Славейтѣ около пѣяхъ,

¹⁾ Шрекъ стража, готовъ.

Гълъбиги горѣ гугучахъ;
 По мандритѣ тукъ тамъ дояхъ,
 Яганцата в'граждани блѣбяхъ;
 А мрѣнитѣ, долу в' кривинитѣ,
 Изъ хърчане долу подъ стѣнитѣ,
 Пѣстървитѣ пѣкъ изъ дълбинитѣ,
 Плѣкхатъ, рипхатъ дълбоко играхтѣ;
 Грижа що е и нещхтѣ да знахтѣ . . .
 Къръ-сердаря, двама съ Османа,
 Заминахъ надолу къмъ хана¹⁾;
 Отидохъ хората да диратъ
 И дружина върна да събиратъ.
 А Сирака върви, заминава,
 Славѣнитѣ нагъ и дали чува:
 Той на явѣ, буденъ, сънъ бълнува;
 Кътъ че лѣти, така му се струва:
 Той си мисли с' тайфа да се върне,
 У дома си свойтѣ да надеърне,
 Дѣтето си сладко да пригърне,
 Че тогава веселъ в' бой да трѣгне,
 Срѣщу люти, вълфи Кържалии,
 Срѣщу грозни, диви Даалии . . .
 Тъмни мисли Алиа несахъ,
 Кътъ черъ облакъ в' умъ му се вияхъ
 У глава му калбо се кълбяхъ —
 Кържалии Алиа блазняхъ —
 Биткитѣ се прѣдъ него вѣстяхъ
 И кървитѣ отъ рани течахъ
 Стрѣнинитѣ догдѣто исходи,
 Надъ Кунино горѣ догдѣ доди,
 Слънцето бѣ вече на обѣда,
 Той, уморенъ, да почини сѣда,
 Надъ Кунино на върха, на *ирѣда*,
 Сички села отъ тамъ да обглѣда,
 Що се видѣхтѣ долу в' равнината,
 Край Искара и край планината
 Тамъ отъ горѣ, горѣ отъ висината²⁾
 Хладенъ вѣтеръ тука сѣ повѣва,
 Перченя му почна да развѣва,
 Лицето му зѣ да расхладѣва
 И надѣжда в' него да вселява.
 Кътъ разгледа долу равнината
 И Балкану горѣ висината,

¹⁾ Въ Раховско, селскитѣ кръчми ги зоватъ *ханови*.

²⁾ На тѣзи висина има римска крѣпостъ и камѣни с' надписи. Купечани ѣз зоватъ градище. Тѣзи крѣпостъ е била наблюдателенъ пунктъ, отъ дѣто се види и къмъ Дунава и къмъ Балкана.

Чести села — сѣ покрай рѣката,
Що бѣлѣжтъ долу в' падината,
Видѣжтъ се тамъ подъ планината,
Извади си Алиа *джеверето*,
Обърса си пота отъ лицето,
Исправи си близо шишинето —
Край кашъка горѣ на калето;
Огласа си чанга *юскюллия*,
Извади си хлѣбъ една *филия*
И крундилъ съ люта ракия.
Пий на бързо до-дѣѣ, до-три глътки,
Хапна хлѣбецъ три, четири хапки,
Тури в' чанта пакъ назадъ шишето,
Запръгна ъж на кръстъ си с' приждето¹⁾,
Чи улаве в' ржеж шишинето,
Та му отвори бърже *кършилжа*,
И разгледа най-добрѣ *азлжа*
Да не се е нѣщо увлажжило,
Огъ росата нѣкакъ подпотило;
Но барутя тѣй си сухъ стоѣше
Както ѣ сипѣиъ, тѣкѣвъ прѣсепъ бѣше.
Улови му *мѣжки чакмаклжа*
И заклопи тихо *кършилжа*.
Исправи се, умилно продума
Къмъ небето тиха блага дума:
„Боже милий, Боже, помогни ми,
Юнакъ момци, Боже, подари ми! . . .“
Чи поглѣда горѣ отъ високо
И разглѣда долѣ на широко
Какъ се вие, лѣщи пустий Искъръ,
Какъ си тече извитъ, бързъ и бистъръ,
Край лжкитѣ, край рѣсни ливади,
Край стѣнитѣ, край рутни грамади,
Прѣзъ горето и прѣзъ планинето,
Край селата и по-край долето . . .
Катъ че висп²⁾ горѣ планинето,
Какъ го стига тамо до небето,
Прѣбулена на връхъ надъ челото
Съсъ облаци гжсти-бѣловати
И съ жѣгли димни-сивовати;
Надъ вършито бѣлѣи се сиѣжето,
И се губи горѣ в' вишинето —
Горѣ, горѣ, горѣ въвъ небето . . .
А пѣкъ долу, долу край горѣто,

¹⁾ Прижде, приждави, катарамы, прѣжки.

²⁾ Виси възвишава, виши, подига се.

В' падината, долу в' равнинето,
 Тукъ тамъ се види нѣкой мандра
 И бѣлѣхъ румнитъ ѿ стада,
 А тамъ горѣ, горѣ край стѣнитъ,
 Изъ горитъ и между скалитъ,
 Видѣхъ се села и колиби,
 Кътъ печурки, бѣли росни гъби¹⁾,
 Гледа Али жално и чумерно
 И къмъ Бога дума умилено :
 „Боже вишни, леле, Боже, мили,
 Що си, Боже, толкусъ прѣгрѣшили,
 Та ни устави, Боже, и забрави
 С' тѣсъ хубости и с' тѣзи джбрави,
 С' тѣзи гори и съсъ тѣзи води,
 С' тѣзи стѣни и с' тѣзи планини,
 С' тѣсъ долини и с' тѣзи равнини,
 С' тѣсъ дълбини и с' тѣзи висини,
 С' тѣзи, Боже, лѣпи хубавини! . . .
 Да ги газхъ, Боже, Кържалии,
 Да запусхъ, Боже, Даалии
 Тѣсъ хубости и тѣзи долини,
 Тѣсъ стрѣнини и тѣзи равнини;
 Тѣ сж, Боже, твоята градина,
 С' рѣка Боже не е насадена
 А отъ тебе на свѣта дарена,
 Тѣй хубава и тѣй прѣжѣнена,
 Къто можа за хоро стѣкмена . . .
 Щѣхъ ли, Боже, ти да ѿ оставишъ,
 Щѣхъ ли, Боже, ти да ѿ забравишъ,
 Да ѿ обърне леле на пустия,
 Тѣзи вълфа, тѣзи харамия? . . .
 Не ти ли е, мили Боже, жално,
 Не ти ли е, вишни Боже, мило,
 Да оставишъ така да пропадни
 Туй хубоста денешъ посрѣдъ пладни! . . .
 Я — каква е, Боже, хубавина
 Я — каква е, Боже, хладовина,
 Я — каква е, Боже, какъ да каже? . . .
 Души нѣмамъ, сичко да искаже! . . .
 Това добро що си, Боже, дарилъ,
 На земета, що си испроводилъ,
 Не оставяй, Боже, милий Боже :
 Недѣй дава, кой както си може,
 Да пстѣква, твоята градина
 И съсъ неж, — тѣзи хубавина!

¹⁾ Отъ това мѣсто се видѣхъ сичкитѣ села, както долу въ равнината
 тѣй и горнитѣ подъ стѣнитѣ на брѣчанската планина, като челоупекъ и н.

Я, вижъ, Боже, горѣ планината,
Я, погледай долу равнината,
Я, надникни и вижъ стражнината,
И надъ нея — горѣ висината,
Висината, в'едно с' равнината
И срѣдъ нея — Искара рѣката,
Що ъж сѣче долу прѣзъ срѣдата
И събира отъ вредомъ водата,
Та ъж носи долу у полето —
У Дунава и отъ тамъ — в' морето! . .
Запази ни, Боже, добрината
Запази ъж, Боже, отъ алината
Съсъ селата, Боже, съсъ стадата
И горкигѣ майки съсъ чадата . . .
Помогни ни, Боже, или Боже,
Да утвържъ тѣзи хубавина,
Да завардѣжъ твоята градина :
Ще та славѣтъ, Боже, до амина :
Бащи, майки, дѣца, сиротния . . .“
Слънцето се горѣ издигаше,
Голѣмъ обѣдъ вече достигаше,
Сирака се долу навалаше,
Кѣмъ Искра, бърже прѣвалѣше.
Ипусна се долу изъ вѣрбака,
Край рѣката, по край в' рѣкитака,
Изгуби се бързо изъ гѣстака,
Кѣмъ Кунинио — право в'тополака . . .

III.

Подиръ два-дни, подиръ два-дни, три-дни
Кѣтъ приближи вече да се съжни,
Прѣдъ врата, йоще в' тѣмни мрачки,
Зачухъ се нераабрани глѣчки :
Горничани и млади Брѣсчани,
Габърчани с' люти Реселчани,
Събрали се тамо в' планината
Надъ Реселецъ, горѣ в' пещерата,
Сячки с' пушки добръ обржени,
С' шишинета юнашки стѣжени,
Чакхъ нѣщо и глѣдхъ на горѣ :
Никой не знай какво имъ е зоря. —
Подиръ малко, ето се издади,
Надъ стѣнето, гласъ имъ се обади :
„Хей Иване, хей, Дели-Иване!
Тука ли си, дѣ си пехливане?
Отъ дѣ тука на долу се слѣзва,

Дѣ рѣката тука се прѣгазва?
 Къдѣ води тѣсъ ваша пѣтека,
 Ще слѣзатъ ли здрави долу лека?⁴
 Обади се бързо Дели-Иванъ
 И слѣдъ него левенъ *башъ-пехливанъ*
 Башъ-пахливанъ, че и кючукъ Османъ:
 „Ще слѣзатъ, какъ не ще слѣзатъ —
 Тукъ рѣката на ще прѣлѣзатъ,
 Само дръжте добръ поводитѣ
 Тукъ рѣката, при насъ, ще бродите . . .
 Я, тичайте, бре, горѣ, Османе,
 Я тичайте скоро, бре, Иване:
 Туй сж нашѣтѣ, нашѣтѣ Кременчане —
 Барутъ носѣтъ отъ горѣ с' товари —
 Виднѣйтѣ се тамо шесть кѣтѣри . . .“
 Врукнахъ се млади Реселчани,
 Втурнахъ се левенъ Горничани,
 Като сърпи, кѣтъ дивн глгани,
 Кѣтъ *малджии* за пусто имани,
 Срѣщнахъ го горѣ надъ стѣнѣето,
 Надъ Хърчани, право прѣдъ калето¹⁾;
 Поздравихъ юнашки юнака,
 Поздравихъ старца дѣда Лака:
 „Добръ дошелъ старъ, юнако, Лако!
 Ти ли си билъ? къдѣ е Сирако?
 Ще ли скоро Али да се върне,
 И къдѣ насъ малко да надгърне? . . .
 „Болѣ нашелъ, момци, се левени,
 Реселчани и млади Брѣсчени,
 Лѣсно е то, лесно за Сирака,
 Ще ви кажи послѣ дѣдо Лако,
 А сега ми, момци, помогнете,
 Кѣтѣритѣ долу да сведете,
 Таму долу при опѣсъ да слѣзатъ
 И рѣката таму да прѣлѣзатъ,
 Че тогава сичко ще ви казватъ:
 Имамъ много, азъ да ви приказвамъ . . .“
 Впуснахъ се тичомъ Помацитѣ
 Прѣплющѣхъ край тѣхъ лѣщачитѣ,
 Искокнахъ сички изъ шумацитѣ —
 Българитѣ, в'едно съ помацитѣ —
 Посрѣшнахъ дѣда левенъ Лака
 Тамъ на върха, горѣ в' камѣнака,
 Поводитѣ яко уловихъ,
 Канаритѣ бърже об'кожихъ,

¹⁾ Надъ пещерата горѣ има стара крѣпость, за която има предание, една мома на имѣ *Рѣса* ѣхъ вардила, при привземаннето.

Навалихъ долу къмъ рѣката,
Къмъ Хърчане, долу в' кривината
И слѣзохъ право при Ивана,
При Сердаря и при Пехливана,
Тамо долѣ, долѣ подъ стѣната,
На лжката, долу в' равнината,
Подъ калето и прѣдъ пещерата,
Край Хърчане, дѣсно до рѣката.
Проговори Иванъ, Дели-Иванъ
И слѣдъ него Сердаря и Османъ:
„Добрѣ дошелъ, дѣдо, левенъ Лако,
Добрѣ дошелъ старъ баща, юнако!
Що ни носишъ, я дѣдо, кажи ни,
За Сирака нѣщо раскажи ни,
Дѣ е сега, кажи, кѣдѣ ходи,
Ще ли скоро и къмъ насъ да доди?“
Отговори дѣдо левенъ Лако
Левенъ Лако, старъ прочутъ юнако:¹⁾
„Болѣ нашелъ, бре, млади юнаци,
Бре, юнаци, пехливанъ — Помаци —
Баруть носѣ, отвѣдъ прѣвъ Балкана,
Тамъ отъ горѣ, далечъ, отъ хавана.
Работата върви на-сполука.
И Сирака ѣ скоро, скоро тука.
Води момци се млади Левени
Къмъ вълци на кръвъ настървени —
Одборъ момци, сичкитѣ стѣкмени,
С' шишенета сички обрѣжени . . .
Но кажете, тия тѣжки твари,
Дурѣ е тъмно, дѣ щемъ ги иствари
В' нѣкой мѣсто сухо, загатено,
И отъ очи скрито, потаено,
Догдѣ додѣтъ нашитѣ юнаци,
Да го свижѣтъ на яалж фишеци? . . .“
Дели-Иванъ Лаку отговори
И слѣдъ него Сердаря повтори:
„Ето тука, тука подъ стѣната,
Подъ стѣната, долу в' пещерата;
Тука ѣ сухо ѣ отвредъ згѣтено
И отъ всждѣ — тайно потаено;
Пещерата ѣ тукъ много дълбока,
Вжтрѣ равна, суха и широка²⁾.
Когато сж турци прѣвземали
Наш'то царство, с' сила отнемали,

¹⁾ Уврачанско, както и въ търновско употрѣбаватъ Иминт. падежъ отъ родъ съ О.

²⁾ Въ тѣзи пещера сега Реселчани си запирѣтъ стадата. Надъ нѣя ѣ старата крѣпость.

Цѣли села тука, съсъ дѣцата,
Съ се крили отъ зло в' пещерата.“
Уведохъ вѣтрѣ кѣтрѣтъ,
Истварихъ бържѣ товаритѣ —
На дъното горѣ в' пещерата,
В' дълбината, чакъ тамъ в' тъмнината.
Проговори сега Дели-Иванъ :
„Чувашь ли ме, я чуй Кючукъ-Османъ
Хайде дѣда у насъ да заведемъ,
Прѣзъ нѣстата хемъ ще го прѣведемъ,
Да ни види горѣ канаритѣ,
Канаритѣ, долу с' пещеритѣ,
Задъ които може да се бийни
И дѣцата у нужда да крийни.
У менъ 'ко щѣшъ да го нагостини,
Нагостини, да го напосини,
Едно друго, дѣдо, да ни кажи,
За Сирака нѣщо да раскажи.
Хайде у менъ сега да отидемъ,
Хемъ селото синца ще обидимъ,
Хемъ момцитѣ, що чинжѣ, ще видимъ —
Работата добрѣ да нагласимъ,
Юнацитѣ мжжѣ да на сърчимъ,
Но догдѣ се у селото майни,
Тука трѣбва сички да не хайни :
Дружината трѣбва тукъ да пази,
Нѣкой хайта да не ни нагази —
Тукъ да пази горѣ пещерата
И около на сѣдѣ лжката :
Да уловжѣ мжжѣ шишинето
И да варджѣ горѣ по стѣнъето,
По стѣнъето, и долу долъето
И да гледжѣ на долу в' полъето :
Щомъ се нѣйдѣ хайтитѣ покажжѣ,
Нека доджѣ бърже, да ни кажжѣ.“
Кючукъ Османъ уста си отвори
И Ивану така заговори :
„Думитѣ ти Иване одобрявамъ,
На сичко се с' тебѣ съгласявамъ,
Само да се бърже ходи ѣ доди,
Чи Сирака скоро ще си доди ;
Сичко трѣба тукъ да е готово,
„Що ѣ попово то да е готово.“
Къто ѣ така и Иванъ му рече —
Думата му на двѣ не прѣсѣче :
„Тѣй да бѣде, азъ се съгласявамъ,
Думитѣ ти и азъ одобрявамъ.“
И извика Иванъ, дели-Иванъ,

Кътъ кихая на селския мегданъ:
„Ой, юнаци, млади Реселчани,
Ой, Помаци, борци Горничани,
Ой Бръсчани асланъ-пехливани,
Вий сичкитѣ тукъ ще останите,
Проксидитѣ мѣжки ще хваните:
Ще вардите горѣ надъ стѣнъето
И около на сѣдѣ долъето . . .
Видите ли нѣкой Кържалия,
Нѣкой хайта, краста Даалия,
Бийте псето, що е побѣсѣло;
То ѣ за крушумъ гладно угладило!“ . . .
И дойдете, та ни извѣстете:
Нѣкой момъкъ при нази пратете.“
Момчитѣ се сички притърчаха,
При Ивана, на купъ се събраха,
Нѣщо скритошъ, скупомъ, приказвахъ
По между си, — сички се разбраха . . .
Послѣ вехъ в' рѣка шишинето,
Запасаха¹⁾ горѣ изъ долъето,
Изъ горъето и изъ неширъето,
Надъ Хърчане, горѣ надъ вършъето,
Всѣтѣ върши, горѣ надъ калето,
Да обгледвѣтъ и долу полъето
И на-горѣ, на югъ-планинъето . . .
Тръгна Иванъ в' едно съсъ Помака,
Поведоха с' себя дѣда Лака
Изъ Хърчане, долу в' равнината,
Надъ Реселецъ, тамо надъ стѣнната,
Иалѣзоха тамо в' тъмни зори,
В' тъмни зори, надъ селото горѣ
Надъ Реселецъ, тамъ на равнината,
Надъ Искѣра тамо надъ рѣката,
Отъ дѣто се види равнинъето,
Равнинъето, и долу полъето
И около на сѣдѣ стѣнъето,
По стѣнъето в' редомъ пеширъето,
И се лѣщѣй Искару водъето
Долу, долу, долу в' низинъето . . .
Зорницата вѣ да прѣблѣднява:
Слънце скоро, вече ще изгрѣва . . .
Славѣитѣ, на вредъ изъ джбрава
Пѣйтѣ пѣсень — прашѣтъ Богу слова . . .
Хучи долу, долу в' низинъето:
Ручи Искѣръ, тамо меж' стѣнъето
И гласа му често го повтарѣтъ

¹⁾ Запасаха направиха поясъ, лѣса, редъ, цѣпь.

Триста стѣни, ясно отговарѣтъ . . .
 Ей и Райко¹⁾ — че зе да надниква
 Надъ Червентъ-брѣгъ и-вече изниква . . .
 Отлѣтѣхъ вече тѣмни зори,
 Зелнахъ²⁾ се навредѣ буйни гори;
 Слънце блѣсна горѣ на небето,
 Зачерви се срѣща му стѣнѣто,
 Надъ Искѣра горѣ надъ водѣто.
 Угледва се слънцето в' вирѣто,
 Угледва се тамо у водитѣ,
 В' вироветѣ, долу в' дълбинитѣ
 И се вижда йоще по чървено, —
 Като пламъкъ и ясно, и грѣйно,
 Та не може на туй огледало,
 Да се гледа слънцето изгряло,
 Кѣто че е изъ вира изврѣло —
 Ясни лучи всждѣ распиляло.
 „Гледай, дѣдо, гледай хубавина,
 Гледай, дѣдо, и оятѣсъ планина,
 Гледай стѣнѣ, гледай бистро водѣ,
 Гледай небе, гледай равно полѣ
 Гледай дѣдо на вредѣ — и рай земе!
 Птички пѣятъ всждѣ изъ горѣто,
 Орѣлъ лѣти горѣ подъ небето,
 Искърѣ ручи долу в' низинѣто,
 Слънце грѣе и долу из' вирѣто! . . .
 И тѣсъ земе, дѣдо, дѣдо Лако
 Да ѝ дадемъ на тѣсъ върли псета? . . .
 Душата имъ клета, да ѝ проклета! . . .
 Не е ли грѣхъ тежъкъ, дѣдо Лако
 Прѣдъ Господя, кажи, дѣдо Лако
 Не е ли срамъ, бащице, юнако
 Дѣдо Лако, я рѣчи ми татко! . . .
 И прѣдъ свѣта, Боже, и прѣдъ мира? . . .
 Азъ за неѣ, дѣдо, ще да умрѣ
 Ще се борѣ, до край ще се бѣѣ,
 Или вѣлфи, дѣдо, да надвиѣ,
 Иль в' земае мѣртѣвъ да се скрѣѣ,
 Да се скрѣѣ, Боже, да не видѣ,
 Какъ дѣцата, Боже, ще ми колѣтъ,
 Какъ стадата, Боже, ще ми дѣлѣтъ,
 Какъ майка ми, Боже, ще убѣѣтъ,
 Какъ жена ми, Боже, ще затрѣѣтъ,
 На синца ми, — каквото ми прѣѣтъ —
 Тѣ честѣта ми с' крака ще поѣѣтъ . . .“

¹⁾ Името на слънцето.

²⁾ Зелнахъ се еднокритенъ глас. отъ *зеленѣхъ* *зелнахъ* *зеленихъ*.

Тѣй говори Иванъ дѣду Лаку,
Барутчию, старому юнаку
И растяженъ така продължава :

„Тяга имамъ в' гърди кѣтъ жарава
Тѣзи жара, дѣдо, да залѣжъ
Ще да викижъ, пѣсень да запѣжъ;
Съсъ пѣсеньта тяга да удавижъ,
Гровни мисли дано да забравѣжъ! . . .“

Ахна Иванъ и пѣсеньта екна:
Пещирьето гласа му отекна;
Догдѣ Иванъ дума изговори,
Стѣнъето ѣхъ слѣдъ него повтори:¹⁾

„Боже, Боже, Боже, вишии Боже,
Да се живѣй тѣй, Боже, неможе;
Сѣ да търпишъ и да очидвашъ,
Кога душа подъ ножъ ще прѣдавашъ . . .“

До кога ще ѣ туй грѣшно мачило,
Нѣма ли край туй пусто търпило?
Свѣта писна, Боже, на ковило! . . .“

Кѣто испѣ тая жална пѣсень,
Ахна Иванъ и другата викна
И Ахта му стѣнъето откликна :

„Заплакали ми ѣ гората,
Гората, и планината
И на гората листѣето,
И на полѣето трѣвѣето,
И на трѣвѣето листѣето,
И на листѣето цвѣтѣето,
И край Искара стѣнъето,
Стѣнъето, и пещирьето
За Сиракъ, бюлюкъ-башия,
Отъ Чомаковци гидия! . . .“

Кога ще Сиракъ да доди,
Чети юнаци да води
Изъ тѣзи гори, пещери,
Изъ тѣзи урви канари,
Дилии да си надвипъ,
Дилии и Кържалии,
Селата да си утърве
Отъ тия псета умразни,
Крѣвници и лакомници,
Дѣто сж, Боже, зинѣли
За плячка и за имани,
Крѣвъ да проливжѣтъ — душмани . . .
Я бързай, бързай, Сирако,

¹⁾ Въ това мѣсто, надъ Реселецъ, се отеква ека (охото) пѣколко пѣтжъ
къ стѣнъето и пещирьето и сега.

Я, бързай, бързай юнако,
 Чи моицѣ сж готови
 С' пушки, ножови, пищон
 Да ги поведешъ, Сирако,
 Да ги заведешъ, юнако,
 Змнитѣ да си избиятъ,
 Вълфитѣ да си истрижѣтъ:¹⁾
 Да си утърватъ дѣцата,
 Да си запазятъ селата,
 Да си избавятъ стадата,
 Да си опазятъ зема
 Хубава земя — рай-Божи,
 Ела ни, Боже, поможи! . . .“
 Догдѣ Иванъ пѣсенъта испѣя
 И слънцето на садѣ огрѣя . . .
 В' пѣть вървѣхъ, пѣхъ, приказъ
 И слѣдъ малко у Горникъ слѣвахъ
 Теглихъ право въвъ двора на
 Кѣтхритѣ горѣ подъ сайвана,
 Донесохъ буйна косѣнина,
 Косѣнина, блага детелина —
 Прѣсно сѣно, скоро натъкмено
 Младо, цвѣтно, росно, не плѣсена
 Отъ лѣката сега откосено,
 Що миреше отъ благия *сминдула*,
 На иглика и на тинянуга,
 На тинява, *бабина душица*
 И на желта хубава *кѣшница*.
 Пълни если върхохъ наплѣстнихъ,
 Зобницитѣ с' чуицѣ натъкнихъ,
 Кѣтхритѣ сито назобихъ
 И съсъ трѣва сички накрѣнихъ.
 Догдѣ сичко нжжетѣ тъмѣхъ,
 Пѣкъ женитѣ софрата редѣхъ
 И виното в' чучура¹⁾ студѣхъ.
 Когато бѣ сичко стѣкмено:
 Ястие, питие й виното студено
 Насѣдахъ сички, се гостихъ —
 Дѣда Лако най-вече кѣнихъ;
 Гости хъ го и го напоихъ.
 И приказка блага заловихъ:
 Приказвахъ за Али Сирака,
 Приказвахъ за Сердаръ Помака,
 И за сички отбрани юнаци,

¹⁾ Въ Горникъ, срѣдъ селото, въ падината има *вѣсѣ*
 съ вода, изворъ, съ *сайбия* (духъ), и народа, щомъ засѣдѣ
 ди при него ни за вода, ни минува край него.

За Българи и върли Помаци
И най послѣ — и за дѣда Лако —
Какъ е вървѣлъ нощемъ прѣзъ гѣстака,
Прѣзъ урвитѣ и прѣзъ камѣнака,
Догдѣ стигне горѣ отъ хавана;
Какъ се ѿ губилъ самъ си изъ Балкана . . .
На софрата у Дели Ивана,
Дѣдо Лако тѣй дума захвана:
„Кога трѣгвахъ азъ за хавана,
Али трѣгна отъ насъ с' попъ Ивана.
По селата, сѣдъ в' равнината,
Подъ Кремена долу в' падината:
Гласѣхъ се двама да обидѣтъ
'Сѣтъ села, долу край рѣката,
Край Искара и подъ планината
А че послѣ, казвахъ да идѣтъ
Прѣзъ рѣката, у вредъ да обидѣтъ,
Между двата Искара, селата
С' държавитѣ¹⁾ и съсъ колибѣята.
Кѣтъ се връщахъ, вчера, ми казахъ:
Наш'тъ, в' пѣтя долу ме срѣснѣхъ,
Че събрали до стотина момци —
По-веч' пѣши, а нѣкой и кон'ци.
С' дълги пушки и чифте пищови,
С' шининета и остри ножови,
Сѣ юнаци, сѣ млади левени,
Сички за бой мѣжки притѣкмени —
Днеска, утре тѣ ще бѣдѣтъ тука —
Работата върви на сполука . . .
Но азъ трѣба пакъ назадъ да идѣ,
Хаванитѣ скоро да обидѣ:
Тука барутъ, Иване, ще трѣба
Не е лесна тая нова свадба;
Хорото ѿ ще е люто-вито —
Мѣжко хоро, хоро страховито . . .
Туй играчка, да го рѣчешъ, не е;
Тука кърви, момче, ще се лѣе:
Не е това дѣтска играчка —
Тукъ ще има играчка и плачка! . . .“
Кѣтъ запукѣтъ пушки и пищови,
Кѣтъ заблѣскаѣтъ сабѣи и ножови,
Кѣтъ на барутъ, момче, размириши,
Та да видишъ тогава *джумбиши* . . .
На наш'тъ се азъ добрѣ надѣвамъ;
Защото ги отъ близо познавамъ.

¹⁾ Държава, дѣто имъ сѣ земитѣ и добитѣка, полугари, чифлици, въ
мѣтъ размѣръ.

Тѣ сж вече на крѣви стървени
И на крушумѣ вече сж учени:
Теглили сж тѣ и люти рани
Отъ крушуми и отъ ятагани. . .
Лани горѣ, ей тамъ, в' кривинѣто,
В' *Костелево*, горѣ подѣ стѣнѣто,
Тѣ се бихж с' *тайфи* Кържалини,
С' Арнаути, с' върли Даалини
И нѣмъ зехж нощетъ сексанитѣ
И паритѣ, в' едно съсъ торбитѣ,
Но и рани малко не носихж —
Цѣло лѣто с' билки ги цѣрихж. . .
Тѣ и сега глоглави ще тичжтъ,
Кѣтъ глигани у вредъ ще се вничжтъ.
Истина е това, що ви казвамъ,
За туй, казвамъ, на тѣхъ се надѣвамъ.
Мжчното е когато ще влѣзвашъ,
У огъня, в' боя да нагазвашъ,
А че послѣ, 'сѣка пуста плачка,
Вижда ти се, като че играчка. . .
Я, гледайте, и у меня има
Три бѣлѣга грозни — отъ крушума,
А пѣкъ единъ —, ей тукъ, е забоденъ,
Цѣлъ го носих, ето — деветъ години. . .
Деветъ души проклетитѣ бѣих;
Крушумитѣ като дъждъ ручажъ,
Ама и ний добръ нѣмъ платихи:
Сички псета крастави набихи.
Арнаути, тѣ, проклети бѣихъ,
Катъ вѣррове у боя ревахъ. . .
Тогасъ отъ тѣхъ ние утарвахи
Баба Цвѣта — сега попадаята,
Мома бѣше тя тогасъ горката —
Грабнахж ѝ на пѣтя отъ колата. . .
Отъ насъ единъ само мѣртвѣтъ падна
А ранени сички, рѣчи, бѣхми:
Цѣла зима ранитѣ търпѣхми,
Но остана и нѣщо прѣдъ кума —
Това не е да се казва дума —
По сто желти, айналини вежи
И по нѣщо нанизницѣ дѣлихми,
А вълфитѣ на купъ изгорихми:
Подъ листница сичкитѣ тѣглихми
И на пепелъ тамо го стонихми. . .
Така бѣше, тогава, Османе! . . .
Юнакъ ли си — ето ти нѣмане!
Ама трѣба ѝ надѣ рани да плачишъ
И крушума кѣтъ мене да влачишъ. . .

Тѣ не бѣхъ по-долни гдни
Отъ тѣсъ сега люти Кържалии,
Ама и ний псета ли ти бѣхъи:
Цѣло лѣто на слѣдъ тѣхъ вървѣхъи,
До гдѣто ги най-послѣ случихъи,
Като вѣшки на купъ ги избихъи . . .
Ей тамъ горѣ, кждѣ Черепиша¹⁾,
Подъ стѣната, долу в' бучумиша³⁾ . . .
Игралъ съмъ азъ и на тия свадби . . .
Баруть иска . . . Не се върши с' брадъи,
Баруть, крушумъ, пушки, шишинета,
И крушуми люти на тестета,
Че да стигашъ, отъ тукъ, отъ стѣната
Прѣзъ Искара, отвѣдъ надъ лжката . . .
Ехъ, години, ехъ, пусти младиини!
Кждѣ пусти скоро отлѣтѣхте,
Или в' Лака вѣчно съмъ заспахте? . .
Да се пусти с' пари купувахте,
Продалъ бихъ си сички живи брави,
Да ви купя и млади и здрави! . .
Да подскочъ, както съмъ си скачалъ,
Да потропна, както съмъ си тропалъ,
Да подвикиж горѣ на високо,
Да ме чужтъ долу на широко;
Да поведъ отборъ млади момци
Сѣ левени, сѣ юнаци горци,
Че да видишъ тогасъ, бае, Иване,
Бае Иване, я! Кючукъ-Османе,
Какъ се бижтъ върли, бѣсни псета:
Ще се ввонжтъ тѣсъ тука *дерета* . . .
Имашъ азъ трима левенъ сина,
Три сокола, три люти аслана
И три внука — да сж живи, здрави —
Като орли, сиви, бѣло-глави,
Що се вижтъ горѣ надъ Бълкана
В' облацитѣ на врѣхъ надъ думана —
Иджтъ сички наедно с' Алиа,
Ще се бижтъ тѣ като стихия,
Но азъ искашъ, и азъ да съмъ тука . . .“
Така Лако насърчи Ивана,
Дели-Ивана и Кючукъ-Османа . . .
Двамата го в' очитѣ гледахъ,
А очи му вжглѣхъи — лѣщяхъ
И думитѣ като звѣтъ звѣвяхъ:
Душата имъ сладко веселяхъ . . .

¹⁾ Черепишкия мѣнастирь.

²⁾ Бучумишъ, мангуна, цволъ, цволига, бѣлдаранъ, кукута.

„Не си дѣдо ти още устарѣлъ,
Нито, дѣдѣ, пѣкъ си още задрѣлъ,
Кѣтъ ти лѣщятъ тѣй ясно очитѣ
И ти ичатъ така хуратитѣ. . .
Много можешъ ти още да вършишъ,
Юнацини ѿ сега да свършишъ,
До гдѣто е в' тебе тая душа
И снѣга ти тѣй те още слуша;
Като ходишъ тѣй юнашки, пѣшки
Изъ Балкана в' таквнѣ друми тешки
И да карашъ по шестъ тешки твари
И прѣзъ води и прѣзъ буйни гори,
И да носишъ така шишинето
На рамо си навредъ изъ дольето,
Можешъ, дѣдо, ѿоще да се биешъ,
Кържалини и сега да триешъ. . .“
Тѣй отвърна Помака на Лака,
На стария, Кременецъ, юнака:
Ареса му стария дилия,
На Османа лудата гидия. . .
Слѣдъ туй, Лако, стана и погледа —
Видѣ слѣнце — вече на обѣда
И захвана с' благи, леки думи,
Сладко-думни, стари рѣчи уми:
„Приказскитѣ за день се не свършятъ,
Благи думи никакъ не довършятъ:
Трѣба, момци, вече да се ходи,
Че дружина скоро ще ви доди,
А пѣкъ ази вѣрно съмъ се врѣкълъ —
Далъ съмъ клетва — и съмъ се обрѣкълъ,
Тъсъ недѣля, безъ друго, да дон'сж
Тукъ в' Реселецъ азъ да ви принесж
До двадесетъ, тѣжки, буйни твари
Палеръ баруть за вѣрни другари. . .
Хайде сега вий ме испратете
И до върха горѣ проводете,
Да не сбъркъмъ пѣтя, нѣйдѣ горѣ
В' кривинитѣ, че днеска у-зорѣ
Ги минахми твърдѣ бързоходомъ,
Кѣтъ слѣзвахми скоро плахогледомъ
В' тъмнината, рано в' мърчината,
Надъ Хърчане, горѣ надъ стѣната,
Догдѣ слѣзавмъ долу в' пещерата. . .“
Дуръ издума старий дѣдо Лако,
Скочи Иванъ бърже съсъ Помако,
Кятхритѣ скоро пригодихъ
И за изъ пѣтъ ястѣе му турихъ:
Малко месо, прѣсно, уварено

И сирене мазно, посолено,
Прѣсна пита, чиста и прѣстна,
Плоска вино, до гуша налѣна.
Потеглих пакъ триа назади
Прѣзъ урвитѣ, прѣзъ рутни грамади
Тамъ изъ Горникъ право прѣзъ гората,
Надъ Реселецъ горѣ подъ стѣната.
Излѣвохъ долу край рѣката,
Край Хърчане, право при водата,
Уловихъ утвѣдъ кривинѣто,
Излѣвохъ горѣ на *тепето*¹⁾ —
На сжщата висока планина,
Дѣт' го срѣшна младата дружина.
„Стига толкосъ, дѣдо Лако дума,
Азъ напѣрвамъ сега вече друма :
Това царство отъ тука — е мое
Съсъ присое и с' тѣмно усое ;
Азъ отъ тука, вече жуишката,
Утивамъ ви вече в' планината.
Прощавайте, но скоро идете —
Пещерата юнашки върдете,
Сички момци добрѣ притѣкнете,
„Али иде“, на сички рѣчете :
Юнашки ги, мѣжки на сърчете“.
Простяхъ се горѣ на прѣвѣла,
При острата тамо гѣла скала . . .
Дѣдо Лако тихомъ си замина,
Кѣмъ Кунино, за Долня Кремена,
А пѣкъ Иванъ, двама съсъ Помака,
Уловихъ на горѣ шумака —
Да излѣзатъ горѣ на високо,
Да разгледатъ долу на широко,
Да насърчатъ младитѣ юнаци,
Българитѣ, върлитѣ Помаци.
И — да ли се долу не видиѣ
Кържалия, нѣйдѣ да видиѣ,
Дал' не гори долу нѣкой село :
Да го ѣ пожаръ, съсъ дима, обзело²⁾.

(Слѣдва).

¹⁾ Тепе тур. могила.

²⁾ По дима на пожаритѣ се е познавало на кѣдѣ отиватъ Кържалии : гдѣто сѣ ударили, тѣ сѣ налѣли вредъ селата и ги обирали.

Горникъ село надъ чомаковци на едно възвишено мѣсто. Половината му жители сж биле Помаци, а половината Христ. Българи. Помацитѣ сячки се върнахж слѣдъ войната, но послѣ, нѣкои си продадохж имуществото и отидохж въ Турция. Срѣдъ селото има богатъ источникъ, който извира въ падията, срѣдъ една поляна. На Помацитѣ кжцитѣ бѣхж около извора. Извора, който се каза въ бѣлѣжката, е *самодивски* т. е. има, споредъ повѣрието, *сайбия*, който го варди и по нѣкога го *спира да го чисти*, а това показва, че той е отъ *периодическитѣ* источники, каквито има на много мѣста въ врачанско, като, въ Камено-Поле — малкия источникъ срѣщо селото, при пустатж черква, дѣто е било старото село, при Габара и др. За този источникъ сж ми разказвали Горничани, че, когато се наберхж черни облаци надъ планинитѣ и ще почне да гърми, отъ срѣшвата страна, прѣзъ Искара, отъ по високия връхъ надъ с. Червентъ-брѣгъ, отъ върха, който се вѣве *Биволица*, дѣто има тѣкъвъ сжщъ *Источникъ*, и римска крѣпость излѣгалъ сайбията и, като огнено повѣсмо, се спущалъ прѣзъ Искара и влѣзвалъ въ тѣхния Источникъ. Когато щѣлъ облака *да вали грядъ* надъ тѣхната мѣра, сжщия стопанинъ отъ Биволица пуцалъ огнени стрѣли въ противния облакъ, раздѣлялъ го на двѣ и града ги заминувалъ. Щомъ му пусналъ три стрѣли, които сж ударили въ облака надъ селото имъ, кждѣ *Бръске* (помашко село смѣсено съ Българи), надъ разваления мѣнастирь *Соколъ*, който е сжществувалъ съ калугери до кжржалинитѣ, а зданието на черквата му стои йоще —, раздѣлѣлъ облака и тѣ биле спасявани отъ градъ. Споредъ разказванието имъ, тѣ непомнхж да ги е било градъ, когато околнитѣ мери често сж биле убивани. Отъ това село сж биле най вѣрнитѣ другари на Сирака — Българи и Помаци. Внуцитѣ имъ сж йоще живи и сж ни разказвали за биткитѣ и юнащинитѣ, както на Сирака, така и за свонѣ дѣди, съ кжржалинитѣ: тѣ сж цѣли легенди.

Селямджъ отъ тур. д. *селямъ* — поздравление, стая за приемвание на гости мусафири. Помацитѣ, като мохамедани си крихж женитѣ и въ кжщи, дѣто живѣхж, не приемхжтъ чужди мажие.

Крушумджия тур. отъ крушумъ — *олаво*, който умѣ добръ да умѣрва съ крушума, който не си хвърля *крушума* на вѣтара — стрѣлецъ.

Нишанджия отъ тур. нишанъ — цѣлъ, стрѣлецъ, който удара сѣкоги дѣто помѣри

Върже Хали, хала въ Западна България зоватъ змѣйотѣ, стихинтѣ, таласхмитѣ. Има повѣрие, че който е роденъ Саббота, той виде духовитѣ и има такива, които съ коалино или конско въже (трѣсенна), кѣто се съблѣкватъ голи мотѣ да свързватъ таласхмитѣ и халитѣ. Кога се засуши, за да изгонятъ халитѣ, въ Зап. Бѣлг. ношемъ се съблѣкватъ голи и, съ лѣзани рѣжни, мѣлчишкомъ, ходѣтъ и рѣгѣтъ изъ плетницата, опитѣ и други мѣста, да изгонѣтъ халитѣ, за да вали дѣждѣ. Гава сѣкий се крие въ къщи и, когото срѣшнатъ, нѣмашкаго бѣжѣтъ, но никой нѣма право да се оплаква. Тѣзи гонили на халитѣ се избиратъ отъ селото съ знанието на старейанѣтѣ.

Уюнджия тур. — отъ *уюнъ*, искусство, хитрость, ловстъ, който е искусенъ.

Каваджия тур. — отъ *кава*, свада, карба, който се ажда.

Карезчия тур. — отъ *карезъ* мѣстъ, мѣстителъ, който мѣщава.

У яйцето, казватъ че е имало такива нишанджии, които се улавяли на облогъ (басъ) да улучатъ съ шипинето у яйцето, турено на нѣкого на главата, безъ да поврѣдѣтъ челоуѣка.

Търнаклия — тур., отъ *търнакъ*, некѣтъ; има такива шипки, на които на цѣвѣта има нарочно направени такива бѣзѣи, като че ли е забивалъ нѣкой некѣтъ си по тѣхъ. Цѣвитѣ сѣ сѣ осморѣби и сѣ тѣнки-дѣлги.

Глиганъ мажкия на дивитѣ свине, дивия нерѣзъ, верѣръ, випирѣ.

Посатъ тур. — оржие.

Кимеръ — тур. — сводѣ, свода на камината.

Харемши пѣстри, на вълни (талази) смѣсено желѣзо и прѣма и вито при обработванието.

Саия тур. — пѣша поща, пещъ пощеръ който носи писѣ отъ единъ градъ въ другий. Тѣ сѣ носили надъ колѣнитѣ и звѣнчета и, като сѣ вървели, чували сѣ се отъ далечъ. Саникой не ги е закачалъ, както днесъ пощитѣ. Нѣкои сѣ бѣ освобождавани отъ данъка.

Бродиль, газиль прѣзъ брадоветѣ, отъ дѣто е останало

изражението „той е прѣбродилъ свѣто и миро,“ т. е. ходилъ е много. Бродж значи и търсж, дирж, „едвамъ можахъ да го изброджътъ“ — едвамъ можахъ да го издиржътъ, но произлизава съ отъ бродъ.

Бревно, м. бревна, мостъ на нѣкоя малка рѣка или долъ, отъ нѣколко бревна (грѣди), наредени една до друга, по които минуватъ пѣши, а нѣгдѣ прѣвоздатъ и конѣе, но кола не могатъ да минуватъ. Бревното се вѣе и *брѣвъ* (брѣвъ ж. р.) Види се, че такива мостове у старо врѣме, като е имало дебели бревна, сж се състояли отъ една грѣда — бревно и сега, ако и да се правятъ отъ по-вече бревна, пакъ се употрѣбѣва единственното число — бревно.

Солакъ — тур. — отъ *солъ* — лѣво, лѣвичаръ.

Колакъ тур. отъ *колакъ* — *ухо* и отрицателното *съзъ* — безъ т. е. безъ уши, безухъ.

Джансъзъ тур. отъ *джанъ* — душа и *съзъ* — безъ т. е. бездушенъ, бездушничевъ; има два смисла и бездушенъ, лощавъ и слабъ — слабодушничевъ.

Сирадликаръ, който бере сирадлика.

Хаванъ тур. чучура, стапа, кутелъ, динка, дѣто чука въ глѣна да правятъ отъ него баруть, барутчийница, фабрика за баруть. Такива хавани е имало въ онова врѣме на много мѣста, дѣто сж правили изъ горитѣ баруть. Чуковитѣ на хавана ги е двигало водно колело, като тепавицата.

Радовень, Романъ, Ликъ, Криводолъ, Дерманци, Рибарково, Люти-Бродъ, Синьо-Бърдо сж села около Искара и между двата Искара.

Буюрунъ — тур. отъ буюрмакъ заповѣдати повелително наклонение II лице м. ч. заповѣдайте.

Кусуръ тур., недостатъкъ, недомѣкъ.

Джеферъ тур. съ пѣстра цѣвъ сирма и желязо, седефени съ кондаци (приклади) нашерени съ *седефъ*, отъ медни чупки.

Хърчане, рѣка която минува прѣзъ селото Камено-поле въ Врачанско и тѣче у дълбокъ жлебъ отъ варовити каменни стѣни, та слѣзва у селото Реселецъ, което дѣли на двѣ махли, като скача прѣзъ много водоскоци и най послѣ подъ селото се влива въ Искара. Въ нея има много вкусна риба, защото рѣката тече се по камѣкъ.

Реселецъ — село, което е било смѣсено съ Помаци, и

руско-турската война, но днесъ Помацитѣ ги нѣма вече: населихъ се. Това село сѣ го наричали раховскитѣ бееви и аги *Ключоуз-Стамболъ* т. е. Малък-Стамбулъ, Малък Цариградъ и лѣтно врѣме, по жегитѣ, сѣ ходили тамъ съ харемитѣ си, да си прѣминувайтъ врѣмето, да се веселятъ, да ходятъ по ловъ въ околнитѣ гори и пещери и да се наяджтъ съ вкусна, прѣсна хърчанска риба. Мѣстността на селото и околността му е неопишувана. Като излѣзете на сѣверната страна, надъ селото, подъ високитѣ скали, на равнината, прѣдъ васъ, на югъ, истокъ и сѣверъ, се откриватъ такива великолѣпни картини, които не сѣ за исказване, а надъ васъ се издигатъ гигантски колцитови отѣстни стѣни, по които мѣтатъ хиляди диви глѣжи, и лѣтятъ като облаци, отъ стѣна, на стѣна и се чуватъ, като гугучатъ. Въ селото има нѣколко воденици и тепавици, а подъ него — изворъ съ бистра студена и, като прѣснякъ, сладка вода.

Долу има великолѣпни лѣски, въ които растятъ буйни мисирѣ, проса и тютюни. Искара ручи и гласа му се отѣква въ стѣнѣто на много мѣста; срѣщо селото, на югъ, има наклонна буйна, зелена гора, която допира до самото село. Надъ селото, между жлеба на р. Хърчане, подъ голѣмитѣ стѣни, има единъ камененъ, високъ островъ, на който на върха на скалата, има стара крѣпость, а отдолу цѣлата скала е куфа и образува голѣма пещера, въ която реселчани си заприжтъ зимъ стадата. Въ тѣзи пещера сѣ си крили, въ много опасни случаи, дѣцата. За тая крѣпость разказватъ, че ѣ вардила нѣкоя си мома Реса, или Ресава, когато прѣвземали Турцитѣ и се държала много врѣме, догдѣ най послѣ, Турцитѣ узнали, отъ дѣ трѣба да се земе крѣпостѣта и отъ тамъ нападнали и ѣ прѣвзели. Тѣ уловили едно момиче, което слѣзвало долу за вода и, като хванали да го пѣкжтъ, то исказало тайния входъ изъ пещерата, изъ който се искачвали горѣ въ крѣпостѣта и отъ тамъ Турцитѣ и влѣзли. Въ боя, Ресава паднала и Турцитѣ ѣ изгорили вѣлото. Въ прѣданията често се срѣщатъ градиша, които се пѣкжтъ илѣ *моминъ-градъ*, или се разказва, че мома го е вардила при привземанието. Тѣзи прѣдания не сѣ случайни, нито тъкъ несъзнателни. Тѣ ни наводжтъ на тъкава мисль, че мѣжето сѣ били въ войската, противу турскитѣ орди, а крѣпоститѣ сѣ ги вардяли момитѣ и женитѣ, дѣто сѣ биле събрани дѣцата и прѣстарелитѣ хора отъ околноститѣ въ замковитѣ. Интересно ще бѣде да се събержтъ сичкитѣ прѣдания за тѣзи

„момини градове“ въ единъ особенъ зборникъ. За момини градове разказвжтъ и турскитѣ прѣдания, които ги наричжтъ *кжж-хисаръ* т. е. момина крѣпость, както, напр, у Търново *Кжж-хисаръ* и т. н.

Кунино е чисто българско село, край р. Искаръ на зѣвуя, дѣто се извива рѣката на истокъ и послѣ — на западъ къмъ Реселецъ. Това село до войната е било по-голѣмо, а послѣ много жители сж се изселили на долу въ равното Раховско поле, за пространна земя. И въ турско врѣме то е давало колонисти, които сж по Раховскитѣ села, като въ Бѣла-Слатина и др. Надъ селото се възвишавжтъ отвѣстни стѣни, издани на истокъ като носъ, а горѣ, на върха имъ, има римска крѣпость. Отъ това мѣсто се виджтъ пространствата по течението на Искара, къмъ Дунава, до гдѣто око види; на югъ се види сичката котловина къмъ Бѣлкана и Вратца, а на истокъ — гориститѣ мѣста прѣзъ Искара. Отъ тоя връхъ Сирака е разглѣдвалъ хубавината на цѣлата околностъ.

Тайфа тур. — дружина.

Гръдъ, гребенъ, грѣда, връхъ, гребнакъ, било; връхъ на нѣкое възвишено мѣсто.

Джесере тур. — бѣлъ ржченикъ, обржсъ, кърпа, пошъ.

Пюскюллия тур. (?), китка, пашкуль (на мисиря китката, косата, косата, пюскюля).

Кършилжкъ тур. отъ *кърши*, срѣща, срѣщната страна, огнилото срѣщу крѣмъка, което пуца искри и запяля барутя на азлжка (фалята), който е подъ него.

Азлжкъ тур. отъ *азъ* уста — устата на фалата, дѣто е насипанъ барутя на тавата.

Чокмакжкъ тур. отъ *чокмакъ*, огнило; пѣтела, който държи кремъка.

Бръске — село между Реселецъ и Горникъ, смѣсено съ Помаци, на възвишеностъта. Забѣлжжително е съ своята пропастъ въ канарата, въ която пада водата и гърми силно, а послѣ долу чакъ изтича изъ стѣната. *Бръсчани* отъ Бръсве.

Кременчани отъ с. Кремена въ Вратчанско. Има двѣ Крени, Горня и Долня Кремена; дѣдо Лако е билъ отъ Долня Кремена.

Сминдулъ — дивъ тилъ, тилецъ, миродия, единъ видъ звѣздѣль, който дава чушки и мирише приятно; расте дивъ изъ ливадитѣ, отъ дѣто го бержтъ, догдѣ е зеленъ, затрушжтъ

го съ горѣщъ хлѣбъ, кога изваджтъ хлѣба изъ пѣщъта, да се запари; послѣ го изсушаватъ и го стриватъ на дребно, та го смѣсватъ съ соль, да топятъ, или го турватъ въ ястие. Има и питоменъ сминдулъ — *тилъ*, който се сѣе изъ градинитѣ сѣ за сѣщата работа.

Бабина душица, мащирка, рибя миродия.

Джумбичитѣ, — веселие.

Костелево, село въ Вратчанско, подъ високитѣ стѣни на южната страна на Веслецъ. Надъ него, на високитѣ стѣни, има укрѣпления, за които казватъ, че се звали *Костенъ градъ* и ужъ се простиралъ чакъ до Чомаковци, което е нѣколко часа разстояние на Истокъ, по грѣбена, а това показва, че по сичкия грѣбенъ въ римско врѣме е имало крѣпости, които сѣ браняли отъ къмъ Раховското поле.

Чомаковци село на лѣвия брѣгъ на Искара, смѣсено съ Българи и Помаци. Било силна римска крѣпость, която е зарядяла Искара и пѣтя, който отива за Луковитъ, къмъ Панигата. Крѣпостъта е съществувала до 1828 г., отъ която Турцитѣ сѣ се сражавали противу Руситѣ. Стѣнитѣ на крѣпостъта се познаватъ йоще, а особено къмъ югъ и къмъ рѣката. Тука е имало великолѣпни римски здания, отъ които дѣланитѣ камъни и колонитѣ се виждатъ и сега. Въ единъ дворъ, въ 1881 год. ископахъ едно голѣмо основание отъ единъ храмъ и извадихъ една цѣла великолѣпна колона, отъ бѣлъ камъкъ, цѣлга нѣколко метра. Камъка ѝ показва, че е сѣчена нѣйдѣкъдъ Горникъ. Тя и сега още трѣба да е на мѣстото си. Тука, да се направятъ раскопки, ще се намѣрятъ още древности, защото калето е много насиано и върху насиа е днешното село.

Сиракъ-Али*).

Борбата на Алиа Сираковъ, Помака, отъ с. Чомаковци, съ Кържалиитѣ¹⁾).

IV.

У понеделникъ, рано срѣщу вторникъ,
Сутрината йоще прѣдъ зората,
Славѣитѣ пѣяхъ в' гората,
Въвъ гората, долу край рѣката,
Край Искара, тамо край водата,
В' дрибацитѣ и изъ шумацитѣ,
В' върбацитѣ изъ рекитацитѣ,
А момцитѣ вървѣхъ изъ лжката.
Вървѣхъ тихо, вървѣхъ жълчишката,
На *табори* газѣхъ прѣвъ трѣвата,
Прѣвъ трѣвата, и биѣхъ росата,
Къто кози горѣ в' планината,
Кога слѣзвѣхъ долу на рѣката,
Да угасѣхъ жаждата с' водата
На назора в' сѣнка, в' тишината
Посредъ пладитѣ в' жегата, в' грухата.
Ей слънцето скоро ще изгрѣва,
Зорницата зе да прѣблѣдѣва;
Прѣдъ слънцето зе да прѣвѣждѣва,
Кътъ кандило, кога запрѣщѣва
И с' прасѣка жално ни показва,
Че маслото вече се свѣршава
И то скоро вече ще огасва,
А на двора веч' се разбѣляло
И въвъ къщи видѣло станало,
Тѣй гасняше ясната Зорница —
На звѣздитѣ първата царица —
Прѣдъ слънцето, прѣдъ царя Огвяна
Като искра съсъ пламъкъ обляна. . .
Блѣсна слънце горѣ по горѣто,
По горѣто, по врѣхъ планинѣто
И позлати на вредомъ полѣто —
Вредъ полѣто и вредъ равнинѣто
И се лѣщи на сѣдѣ водѣто
На рѣкитѣ, и далечъ морѣто.
Угледва се слънцето в' вирѣто,

*) Глѣдай *Трудъ*, кн. X.

¹⁾ Бѣлѣжкитѣ, които ще служатъ за нѣкои разяснения, сж помѣстени на края на пѣсеньта.

Като мома в' ясно огледало,
 Когато се готви за хорото,
 Иль да бере момински засѣвки,
 Та се вижда бѣла и румѣна,
 Кѣто *жжж* сутринѣ рѣзцѣвѣна,
 Кѣтъ Тръндафялъ — у равна градина,
 Кѣтъ чървена, аяна калина,
 Кѣтъ уарѣла хубава малина
 В' тишината, на припѣкъ в' гората.
 Стрѣля лучи слѣнцето от' небето
 И го срѣщатъ втори изъ водѣето —
 Изъ рѣкитѣ и вредѣ изъ морѣята,
 Изъ морѣята, и изъ езерата.
 Блѣсна, свѣтна цвѣта по полѣята,
 Зелнахъ¹⁾ се горѣята, нивѣята,
 Зарумѣния стратулу вѣнчеца .
 И се синна синчеца-бѣклеца²⁾;
 Миршахъ, полѣята, горѣята
 Отъ билкитѣ, отъ вредѣ отъ цвѣтъята,
 А Ефира под'ѣ миршамитѣ
 На крилъ си, горѣ в' висинитѣ
 И възнесе кадило на Бога,
 Тамо горѣ на Бога в' чертога,
 Прѣдъ прѣстола на Бога Іехова,
 Който държи в' рѣцѣ си браздитѣ, —
 Законитѣ на слѣнца ѿ звѣздитѣ
 И управя в' мира сѣдѣбинитѣ
 Безначално, тайно, непонятно,
 Вѣчно, вѣчно уможъ не об'ятно:
 Руши старо и създава младо,
 Рушилъ вѣчно и създавалъ вѣчно
 И ще руши, твори безконечно,
 По своитѣ прѣвѣчни закони
 И ще дава духъ животворящи
 На вси твари и будни и спящи! . .
 У-вредѣ бѣше весело, засмѣно,
 У-вредѣ бѣше цвѣтно и румѣно;
 Подъ небето, долу по полѣето,
 По горѣето, горѣ в' планинѣето,
 По водѣето и вредѣ по мирѣето,
 А Алиа, Сирака-Алиа —
 Чомаковска прочута гидия,
 Слѣзва долу, долу на лжката,
 Край Искара, отвѣждъ в' равнината
 Съсъ своитѣ юнаци мнозина —

¹⁾ Зелнахъ се, завеленѣхъ се — еднократенъ глаголъ.

²⁾ Синчеца-бѣклеца или синчеца-бѣкълечеца, цвѣтъе — *днѣвъ аюмболъ*.

Сѣ на чети, на чети — дружина, —
На-прѣдъ върви, като югичъ вакълъ
Прѣдъ стадото, прѣдъ сичкитѣ ъвни,
Кога води стадото на паша
И си дрънка звънца на шия
Прѣдъ всичкото сиво-бѣло стадо,
Кое върви цѣло подиръ него
И му слуша гласа на звънца,
При кавала н' овчеря свиреца.
Тѣй вървѣше Алиа прѣдъ сички
Млади момци, леки като птици,
Кѣтъ соколи, кѣтъ сиви оранци,
С' дълги пушки сички обржѣни,
Съсъ ножови и чифте пищови —
Вси напети, всички притъкмени
И за кърви — вълци настървени:
Кържалии — готови да биждѣ,
Даалии, дѣ сварждѣ, да тринждѣ. . .
Слѣдъ Алиа попъ Иванъ вървѣше,
Кѣтъ стихия, тоя попъ гидия,
Развѣялъ си по гърди брадата,
Като мечѣ руно въвъ гората
И разчесалъ по плѣщи косата,
Кѣто Вила горѣ в' планината;
На рамо му — пушка търнѣлия,
На кжка му — сабѣя дѣмьския,
С' два пищова демиръ-топелии
Съсъ кюстеци иликъ-сирмалии,
А съсъ него — дваиси млади момци —
С' дълги пушки и съсъ шишинета,
Съсъ пищови и остри ножови —
Сѣ негови отбрани шумчета,
Кѣто хърти — вси подиръ ловеца,
Гледждѣ за ловъ, отъ дѣ ще искочи,
Да се впуснждѣ в' погѣна слѣдъ него —
Мѣтждѣ погледъ в' гори и полѣта
Тия върли Куниначани — псета.
А слѣдъ пона — Черъ-Петъръ ладяра,
Отъ Радовень, с' петнайси ладяри
И отъ Рѣманъ съсъ дваиси овчари —
Вси с' пищови, вити шишинета
И с' ножови с' гърби остринета,
Дѣто биждѣ край свойтѣ кошари
Диви мечки, вълци в' полугари
И изгледждѣ сичкитѣ сърдити,
Кѣто горски кръвници хапдути;
Трийси души млади Влашкоселци,
Що не хвърлждѣ от' рамо шишинето

И денъ и нощъ, и лѣтъ на нива :
Кога орядъ, *виси на хомота*,
Да ѝ готово на сѣка минута,
Кътъ загрѣба, работа да върши
В' равнината ѝ по голитѣ върши,
В' падината и въвъ планината,
В' тѣсъ години, черни и размири,
Що се не знай, кога се замръкне,
Кой ще утрѣ здраво да устине . .
Прѣдъ момцитѣ — Тодоръ-Балтаджия,
Дѣто носи, при пушка ѝ пищови,
Остра брадва — сѣмболска балтия,
Да разсича врати и проворци,
Дѣто трѣба *баскъмъ* да се прави
По кащъята и по колибъята,
Дѣто сж се Делии искрини,
На митриязъ у месо да бижтъ . .
Отъ Ликъ горѣ, отвъдъ прѣзъ рѣката,
Отъ Криводолъ, тамо задъ стѣната —
Двайся души ловци с' шишинета,
Дѣто бижтъ мечкитѣ стрѣвници
И сѣрнитѣ змиѣ на *бюлюци*
Тамо горѣ, горѣ в' планината
И в'редъ газитѣ Искару водата ;
Ловжтъ риби и сиви сомови,
Бижтъ видри и черни порѣви
И продаватъ кожи на снопови
За первази на скъпи кожуси
На агитѣ за млади ханѣжки ;
Прѣдъ тѣхъ върви и Богданъ Мечкаря, —
На четата той е главатаря,
С' дълга пушка, тънка каранѣлка,
С' остра сабѣя, сабѣя домаскинка,
Напрѣдъ върви, кътъ глиганъ в' гората,
Кога варди нѣткитѣ с' прасцитѣ
Изъ шумитѣ и изъ гѣстинитѣ,
В' усонитѣ и у дълбинитѣ,
Дѣто пада желтъ отъ джѣбето,
Да си гои за зима кюмето,
Да завърже дебела сланина,
За да трае на лютата зима,
Кога паднатъ снѣгове дълбоки
По горитѣ, на сички посоки,
И се свърши желда в' горитѣ,
Та ще ровжтъ напратова корѣнъ,
Да се хранжтъ прѣзъ тѣжката зима,
Догдѣ дойде веселата пролѣтъ,
Съсъ цвѣтъята и съсъ миризмитѣ,

Да запасжть билки изъ горитѣ,
 Изъ горитѣ, по равни полѣни —
 С' цвѣтъя, билки навредѣ прѣиѣни,
 Кѣто момѣ, когѣ сѣ на збора,
 Ил', на Лазарѣ, лазаржтъ на двора;
 Тѣй вървѣше Богданѣ прѣдѣ момцѣтѣ,
 Огледваше околу стѣнитѣ,
 Надѣ Искара и долу лжкитѣ,
 Да не пукне нейдѣ изъ шумака
 Тѣнка пушка, пушка даалийска
 В' дружината, що бѣше слѣзъ него. . .
 Слѣдѣ Богдана — два стари юнаци —
 Двата брата отъ село Дерманци,
 Край Искара долу в' равнината,
 Обградено от'вредѣ с' планината —
 И двамата — се с' по петѣ юнаци,
 Обржжени сѣ съсъ шишинета,
 Дѣто варджтъ брода на Миздрата,
 Що минува за вѣвъ планината,
 Бижтъ вѣлци и люти хайдутѣ —
 Дервентчинѣ, страшни кавгаджинѣ,
 На пушката чути нишанджинѣ,
 Що не пушжтъ птичка да прѣлѣтъ,
 Кога варджтъ горѣ по стѣнитѣ
 И обзиржтъ долу равнинитѣ,
 Кѣт' соколи горѣ от' висинитѣ,
 Що се спущжтъ кѣт' стрѣла пернатѣ.
 Врѣхъ птицитѣ, долу в' низината
 И ги хващжтъ в' остритѣ си канджѣ,
 А тѣ пищжтъ и жално умиражтъ
 В' ноктитѣ имѣ, скжсани приживѣ,
 Безпомощни, горкитѣ гадини. . .
 Слѣдѣ старцитѣ — деветтина братѣя,
 Рибарковци, люти бързоходци
 И осмина млади Лютобродци —
 Най прочути ловци в' планината,
 Що се хранжтъ съсъ ловѣ и облачжтъ:
 Прѣвъ занаятъ тѣ дова си тачжтъ¹⁾,
 Дѣтъ помѣржтъ, тамо и ударжтъ —
 Крушума си на празно не фърлжтъ,
 Кага било и дѣто да било,
 В' поле било, или у Балкана,
 Тѣ ударжтъ право у нишана,
 За туй бѣхѣ на сѣдѣ прочути,
 А че спѣли *всѣкога убути*:
 Да сѣ на щрекѣ и денешѣ и ноцешѣ,

¹⁾ Тачжтъ, почитжтъ.

Като дивн козали на Балкана,
 Кога вардихъ стража по стѣнѣето,
 Да подсвиряхъ на своето стадо,
 Щомъ съгледатъ ловеца да иди,
 Да не паднатъ жертва на крушума;
 Таквись бѣхъ тѣсъ горски юнаци,
 Съсь бозови, рунтави кълпащи.
 Сички води Велю-Талжсма —
 Тѣй прѣкурень, дѣто бърже ходи
 По стѣнитѣ, по урви, грамади,
 Като сѣнка нощемъ в' планината:
 Дѣт' го ни сѣшъ, той тамо наниква,
 Като Дива, Горска-Самодива.
 Таквись бѣхъ сичкитѣ юнаци
 И на Ивана, левень-Боздугана,
 На тогови планински глгания,
 Що се внуца като люто куче
 Отъ кошера на врата на вълка,
 Та го хваща долу за гръцмуля,
 Да го дави, дроба му да вади,
 Дордѣ додѣтъ вѣрни му другари,
 Да помагатъ, да кѣсѣтъ пирѣцали
 Отъ душмана, — вълка кръвопия,
 Що се впуца у кроткото стадо,
 Да насити свойта лакопия
 И незнае мѣрка на глада си:
 Едно яде, — сто дави в' гѣвѣа си,
 Както правихъ кръвници Делии,
 Кържалии, вѣрли Даалии,
 Що едного за пари затривахъ,
 А стотина отъ жадность убивахъ,
 Да наситихъ очи си съсь кръви
 Тѣви гладни, голи кипѣсѣи —
 Арнаути — лакоми хърсѣи . . .
 Слѣдъ Ивана Левень-Боздугана —
 Трийси души отъ двѣтъ Кремени,
 Двайси души отъ Камено-полье,
 Петнадесетъ горѣ — от' Костелево
 И двадесетъ отъ другитѣ сѣла —
 Сички конци, вѣрли бързоковци —
 С' шишинета, с' пушки и пишови,
 С' тънки саби и остри ножови,
 Съсь паласки, пълни съсь фишени,
 С' чифтелия крушумъ, зихирлия,
 Съсь рунтави, бозови кълпащи
 И съсь черни, сиви лизнджащи.
 Прѣдъ сичкитѣ — на конь шарколия —
 Стоянтъ Лаковъ, лудата гидия,

А следъ него, двамата му брати
 И тримата млади братовчеди,
 Като орли, лѣтижтъ нераздѣлни,
 Кога ще се впуснатъ на лова си
 У Африка в' голата пустиня . . .
 А подиръ тѣхъ — сичката дружина,
 Като облъкъ, лѣтѣ по пладнина,
 Кога иде и тъменъ и буренъ,
 Хучи, бучи, но йоще не грѣмѣтъ,
 А сѣкиму страхъ, трѣпетъ задава,
 Кѣтъ увива буйнитѣ джбрави,
 Крѣй стѣнитѣ, тамъ подъ планинитѣ
 И се готви да трѣсне, да грѣмне,
 Да заглуши полъя и долини
 И да екнатъ стѣни и равнини
 Отъ трѣсъка, отъ грѣна му силенъ
 И да урне дѣждъ и градъ обилень,
 Да порине порои в' стрѣвинни,
 Да потопа полъя и равнини,
 Да издави дивитѣ гадини,
 Що немогатъ горѣ да се мѣтнатъ
 По дрѣвитѣ, в' въздуха да лѣтнатъ,
 Да се ѣбавятъ отъ бурата страшна,
 Отъ потопа и отъ градоветѣ,
 Що не жалятъ питомно, ни диво,
 Кѣтъ не може загътъ¹⁾ да намѣри,
 Да си скрие главата, сѣгата,
 Да избѣгне порую водата
 И отъ града смъртъта — надъ главата . . .
 Тѣй вървѣхъ сичкитѣ дружини —
 Сѣ на чети, наредѣ наредени —
 Все готови, все за бой стѣкмени —
 Край Искара, буйно край рѣката,
 В' равнината, долу изъ лжката,
 Кѣто орли, сички мълчишката,
 Когато се отъ Балкана спущатъ
 Карй Дунава, долу в' равнината,
 Да нападнатъ скупомъ стѣрвината,
 Да ѣжсѣтъ леша съсъ клѣвници
 Тѣзи гладни, планински стрѣвници . . .
 Сички чети Алия ги води,
 Кѣтъ стария жеравъ прѣдѣ жѣла,
 Лѣти напредѣ, прѣдѣ цѣлия орлъкъ,
 Кога идатъ пролѣтъ кадѣ нази
 Отъ топлитѣ страни на Индия,
 Жеравитѣ сиви, чернокрили,

¹⁾ Загътъ, загътено мѣсто.

Да лѣтуважтъ по наш'ѣ полета,
Да извѣдѣжтъ млади *жеравега*,
Изъ Добруджа и отвѣдѣ в' *жѣгла*,
В' ливадитѣ, у пуститѣ степи,
Кадѣ Киевъ и още на вѣтрѣ,
В' широката и равна Руссия,
Дѣто има поля и ливади;
Йоще пусти, съсъ кракъ нетърлени,
С' буйни трѣви и трѣсти зелени,
Край рѣкитѣ, с' *балти* обградени, —
Тамъ тѣ ижтѣ птенци сивокрили
И лѣтуважтъ волно на широко
Дѣт' не зарва око чловѣшко
Пусто око, лакомо, злокобно,
Що истрѣбва цѣлно и безцѣлно
Сичко живо, питомно и диво —
Ненаситно око, горделиво! . . .
Тѣй вървѣше прѣдъ всички Алиа
Този юнакъ, тѣсъ луда гидия,
И водяше четитѣ слѣдъ себя,
А сичкитѣ, на *тумби*¹⁾ слѣтъ него,
Върважтъ скупомъ, сѣка-бързанската,
И се сбирѣжтъ долу мълчишката
Прѣдъ Реселецъ, тамо подъ стѣната,
В' равнината, подъ село в' лжката,
При барута, що е в' пѣщерата,
Надъ Реселецъ, горѣ подъ стѣната,
Край Хърчане, тамъ у дълбината. . .
Посрѣшна ги Колю, Саяята,
Що не плаща данѣкъ в' мирната,
С' Юсеина борецъ Кърсердаря,
Що отъ коня вредѣ право удара,
С' Алимана, Али Бояджийски,
С' Лафчи Ганя, Ганча Казанджийски,
С' узунъ Цена, Цена Мустакача,
С' дѣда Добря. Добринъ Сирадликаря
И с' Ниреца, Ниновъ, бая Гатя —
Срѣшнахъ го долу подъ селото,
В' равнината, тамо на лжката,
Срѣщу двѣтѣ голѣми тополи.
Саяята пѣрвъ дума отвори
И Алию с' поклонъ проговори:
„Добрѣ дошелъ, бре, Али Сирако,
Добрѣ дошелъ, бре, левенъ Помако,
Добрѣ дошелъ с' дружини-соколи!“
И цѣлуна ржка попъ Ивану:

1) Тумба тур. (?) — група хора, отъ войската.

„Добрѣ дошелъ, отче, попъ-Иване,
Сега вѣра на вси ще се хване,
Че имамъ юнаци отбрани!“
„Болѣ нашелъ!“, Али отговори
И слѣдъ него попъ Иванъ повтори.
„Какъ сте, Кольо?“ Али продума,
Събрахте ли дружини юнаци
И Българи и наши Помаци?“
Кжрсердари Алию отговаря:
„Мощитѣ сж вси, Али, готови
С' шишинета, съсъ пушки ѿ ножови.
Сичкото сми у насъ притѣкнали:
Крушунитѣ всички сж налѣни
И в' фишеци добръ наредени;
Барутя сми в' пѣщерата скрили
И момци сми при него турили,
Да го вардѣтъ и денемъ и нощемъ;
Деветъ чети у насъ сж готови:
Туй ся, ей ги, тѣхнитѣ водачи.“
Изгледа ги юнашки в' очитѣ
И на сички водачи посочи:
„Туй сж наш'тѣ водачи-соколи,
Сѣкий има по десетъ момчета,
Кѣто вълци, млади плѣнинчета“
Вси другари Али поздравихъ,
Попъ Ивану вси са поклонихъ,
Българитѣ рѣка му любихъ¹⁾;
Помацитѣ селятъ му сторихъ
И сичкитѣ чети поздравихъ
С' „добръ дошле“ имъ се поклонихъ.
Дурдѣто ги Али распита
За мощитѣ, за Лака ѿ барутя,
За тѣхнитѣ, що се долу чува,
Да ли ни сж нападали нейдѣ
По селата вѣрли Даалин,
Дали не сж села изгорили,
Или нейдѣ нѣкого затрили? . .
Надъ Реселецъ, горѣ надъ селото,
Подади се Иванъ съсъ Османа —
Дели Иванъ, отъ Горникъ, съсъ Османа —
Пехливана, Кочука-Османа
И слѣзохъ долу на лжката,
Дѣто бѣше Али край рѣката,
Подъ стария джбъ триста-годишенъ,
При извори Дивски-Самодивски,
Дѣтъ се сбирятъ до пегляно врѣме

1) Цѣлувахъ.

Горски Диви, ношни Самодиви,
Да владѣятъ Искарѹ водитѣ
И околу стѣни с' пѣщеритѣ . . .
„Добрѣ дошелъ!“, Алию казахъ
И двама го братски пригърнахъ:
„Какъ си Али? радостни питахъ,
Къдѣ ти е върната дружина,
Салъ туй ли сте съсъ попа двамина?“
Иванъ попу ржката цѣлуна:
„Благослови, дѣдо,“ му продума.
А Османъ му съсъ селянтъ отвърна.
Приговори Алия Сирака,
Проговори радостенъ Помака:
„Салъ туй ли сме, питашь ме, Иване?
Я погледай, ей тука, на горѣ
Край рѣката, горѣ изъ лжката —
Колкото сж листа на гората,
Толкози сж момци по лжката! . .
Сичкитѣ сж сѣ одборѣ юнаци
И пѣшаци съсъ дружина конци
Отъ Кремена, отъ Камено-поле
Тежи, тежи земета отъ хора —
Сичкитѣ сж юнаци отбора!“
И подсвирна Алия високо,
Като Вила, Горска-Самовила,
Кога писне на връхъ планината
И заглуши, все живо в' гората,
Та се расчу горѣ на високо,
На високо, долу на широко,
Да му дадѣтъ сичкитѣ водачи
Отъ четитѣ, пушкари мѣрачи:
Знаяхъ тѣ, кого Али вика
И дадохъ отклика на вика,
Пакъ с' свирване горско, одредено
За сбиране на върна дружина,
Когато се прѣсне изъ горьето,
Да напада, ил' варди стѣнѣто, —
Тачишката сички долѣтѣхъ,
Кѣто орли, при Али се сбрахъ,
Подъ стѣнката редомъ се редѣхъ
И пушкитѣ на рамо държахъ:
Али рѣче на сички да сѣднатъ
На два реда, право да се реднатъ¹⁾
На мѣката, зелена морава.
А Алия съсъ попа Ивана

¹⁾ Реднатъ, еднократнѣ глаголъ, отъ редвамъ се, да се наредѣтъ изъ нѣжъ.

На срѣща нѣ съднѣхъ двамѣна,
Да направятъ съвѣтъ за борбата
Тука тихо, долу в' равнината,
Дѣто не се отъ никадѣ види
Отъ честитѣ върби, рѣкитацѣ,
Подъ старото дърво столивато,
Расклонено, зелено, шумнато,
Кѣто зеленѣ чадърѣ на полето
На визира на царя Османа —
На острата висока могила,
Виизиръ-тепе тамъ горѣ надъ Бяла,
Отъ дѣто се види цѣло Влашко
И бѣлъ Дунавъ, що тече край него,
Та се лѣщи кѣто чисто сребро
И се вие кѣто спокъ на припѣкъ
Межъ адитѣ и межъ брѣговетѣ —
Тихъ и лѣскѣвъ като огледало. . .
Насѣдахъ сичкитѣ юнаци,
Накрехнахъ надъ око кѣлпаци,
Исправихъ пушки до рагѣна,
Сички гледатъ Алиа в' очитѣ,
Що ще кажи, какво ще ги пита,
Какѣвъ съвѣтъ и отъ тѣхъ ще иска;
Вси мълчахъ и сички чакахъ. . .
Исправи се Алиа Спрака,
Исправи се Помака юнака,
Кѣто орѣлъ надъ сички соколи
И захвана тѣй да нѣтъ говори:
„Ой, юнаци, Българи й Помаци,
Ой, дружино, вѣрни ми другари,
Вси водачи и вси главатарѣ
На четитѣ, на млади и стари,
На пѣшаци и на бѣзкоконци,
Вий сте, братѣя, тука сички горци;
Сѣкий знае, какъ се пушка пѣлни,
Сѣкий знае, какъ се с' нея бие,
Сѣкий отъ васъ барутъ о мирисѣлъ,
Но незнамъ, да л' сѣкий отъ вази
Е убивалъ чияка юнака. . .
Ний щемъ скоро вече хора да бийми,
Кържални люти ще да трийми:
Сѣсъ юнака, юнакъ ще се бие;
Хайдутитѣ мирния ще трѣе;
За туй сички чети насърчете,
Юнашки нѣтъ души изричете,
Сички да се юнашки приготвятъ,
Никой да се отъ тѣхъ не страхува
Отъ Делии и отъ Кържални:

И тѣ носятъ душа като нази,
И тѣхъ боли, както боли ѝ нази;
Ако отъ насъ кървь ще да протече,
Отъ тѣхъ вода нѣма да протече,
Тѣ се биятъ за добръ съсъ нази,
А пъкъ ние — сѣкий да запази:
Дѣца, жени, старци и старици,
За туй на насъ Богъ ще ни помага
Противъ тогосъ хайдутинъ врага,
Чи щемъ ние мъжки да се бийми,
За правдина, вълфи ще да трийми;
Ще се бийми и да отмѣстими
За дѣцата, за клетн сираци,
Що избихъ тѣзи *капжжи*
Салъ за плячка, крѣвници харсжи,
И селата безъ четъ изгорихъ,
Свѣтъ хилъяди за нищо избихъ;
За туй трѣба никой да не жали
Кържални, що свѣта запали:
Дѣтъ го види, живъ да го не оставя. . .
Никой тия думи да н' забравя;
„Смъртъ на тия побѣснѣли псета!
Смъртъ на сѣка кържалийска чета!“
Не сж тия хора за желѣни:
С' чиста крѣвь сж псетата облѣни,
А пъкъ крѣвѣта с' вода се не мие,
Затуй трѣба туй псе да се бие
И корѣнъ му до край да се истрне! . .
Тѣй кажете и тѣй насърчете,
В' сички мошци огънь распалете
И на Бога сички се молете,
Той ше сила нашъ всждѣ да дава;
Правдината ще ни насърчава! . .“
Тѣй Алиа насърчи другари, —
Вси водачи, сички главатары.
Сичкитѣ го в' очитѣ гледѣхъ,
Вси слушахъ ѝ „*машалла*“¹⁾ казахъ. . .
Али сѣдна да си отпочине,
Малко вода хладна да са пийне,
А слѣдъ него Сонята стана
И думата тѣй буйно захвана:
„Чухми, Али, твойтѣ мъжки рѣчи
Тѣ паднахъ мехлемъ на сърдени,
Укрѣпихъ, Али, раниѣни,
Запалихъ буенъ огънь в' нази,
Както каза, и Богъ ще ни нази,

¹⁾ *Машалла* тур. — bravo.

Чи се бинии за божата правда,
Да завардиѣ дѣца, сиротини
И слабитѣ старци на старини,
Пѣкъ азъ друго, Али, ще да кажѣ,
Слушайте ме, да ли не се лѣжѣ:
Азъ ще кажѣ тукъ за нашто село;
Кѣто ѣ така отъ-вредѣ обградено, —
Отъ Господя с' стѣнѣе загжтено,
За таквои врѣме отредено,
Да заварди дѣца, сиротини
И старитѣ — на стари години,
Не ще ли е добрѣ, да го земнинѣ
За отбрана, ако ни нападижѣ
Съсѣ голѣма сила даалийска,
Да съберешѣ, долу, от' равнината,
Що остана здраво подѣ гората,
Дребни дѣца и стари старици
И стадата тамо по гората,
Да ги вардинѣ, кога ни усилижѣ,
Ако много съсѣ сила насилижѣ. . .
Да принесешѣ жито и мисирѣ,
Да напълнижѣ горѣ пѣщерѣето
И да туринѣ паза по вършѣето.
Воденици до три сѣ у село,
Тѣ ще мѣлижѣ за нужда отъ него,
Да се хранижѣ дѣца *некжджрни*¹⁾,
Ако сила отъ околѣ нагърне. . .
Пѣкъ Реселецѣ, ти видишѣ, кѣкъвѣ е:
Не се зема лесно на играчка, —
Тукъ хилѣди ще трѣба да паднижѣ,
Догдѣ долажѣ не в' село, а близо:
Сѣкий камѣкъ с' крѣвъ ще се облѣе,
Догдѣ влѣзе вѣлѣа да *вилиѣ*²⁾. . .
Тукъ около отъ тѣзи планини
Салѣ камѣни жениѣ да мѣтѣжѣ,
Тукъ хилѣди мрѣтви ще налѣгѣжѣ,
У тѣсѣ урви, стѣни и грамади,
Жени могажѣ селото заварди. . .
Тукъ ще ни е храната, водата,
Тука ни е ѣ барутѣ в' стѣната,
Тамо горѣ, вѣтрѣ в' пѣщерата,
Що докара твоя юнакѣ Лако
И ѣощи ще скоро да прикара.
Ний с' Ивана и Кючукъ-Османа
И с' другитѣ наши главатарѣ,

¹⁾ Некжджрни, бевсилни, слаби, малолѣтни, дребни.

²⁾ Вилней, волней, дѣйствува по волята си, буйствува, прави какъто

Така сми се вече стоворили,
И *наетъ*¹⁾ сми сичкома сторили.
Кажи сега, ти, за туй, що мислишъ —
Ще ли бжде добро, щото рѣкохъ,
Да го свършимъ, дуръ е още рано —
Догдѣ не сме още у бой влѣзали,
Да сми сичко за храна приваели,
Тукъ за два дни, за два-дни, за три-дни,
Да натъкнимъ сичко, що ще трѣба
За дългата тѣсъ юнашка свадба? . . “
Колко сѣлна, а Алиа стана
И в' отговоръ с' тѣсъ души захвана:
„Добрѣ сте се, братъя, научили,
Много добрѣ с' това сте сторили.
И азъ мисляхъ за това изъ пѣтя
И съсъ поца изъ пѣтя крояхми
Както и вий, така се тѣкяхми —
Реселеца за гнѣздо редяхми.“
И попъ Иванъ сега проговори,
Туй, що каза Алиа, повтори:
„Ази редомъ на сички поржчахъ
По нашитѣ села къмъ Кремана,
Щомъ извѣстѣхъ, вси да сж готови,
Да донесятъ по два-три човаля
Брашно било, или пѣкъ шпеница
Или мисиръ, или пѣкъ писмети:
Нашитѣ знайтъ песметъ²⁾ да испекжтъ,
Нъ-ли сж го старйцитѣ пѣкли
Прѣдъ нѣколко години размири
По онѣзи тѣжки *мурабета*³⁾
Къмъ вървѣхъ Турцитѣ къмъ Дунавъ
На бюлюци, на буйна *урдия*⁴⁾.
Щомъ нитъ пратимъ ний *хаберъ* отъ тука,
И храната слѣдъ два-дни ще доди.“
„Да отрѣдимъ, Османъ отговори,
Слчки момци, които ще иджтъ
По селата, хаберъ да нитъ сторжтъ,
Да захванжтъ храната да возжтъ,
А пѣкъ наштѣ селени, отъ днеска
Да очистжтъ сичкитѣ хамбари,
Кошовитѣ в' село за *мисиря*⁵⁾,

¹⁾ Намѣрение.

²⁾ Песметъ тур. пекъ — симить, твърдъ хлѣбъ, сухаръ.

³⁾ Мурабе мухарабе, тур. — война.

⁴⁾ Урдия ордия тур. — бой.

⁵⁾ Мисиръ, кукурузъ, гугуци, напуръ, мамули, пашкули, царевица, арап-
и др.

Че колкото в' село ще оставишъ,
Да го сипишъ в' тѣхнитѣ кошови,
А другото — горѣ в' пещерата,
Тамо горѣ, горѣ подъ стѣната,
Дѣто зимѣ пчелитѣ зимуважъ:
Тя е суха и вжтрѣ дълбока
И събира хиляди чували,
И вратата могатъ да се скрижътъ,
Кътъ исправниѣ камъни, заряди
На устата тамо, дѣ се влѣзва,
Та не може никой ги различи,
Който не знай и не ги е виждалъ,
Когато сж отворени били.
Ний ще пратишъ отъ Горникъ Хасана
И дѣдова Петкова Първана,
Да извѣстижъ горѣ по селата,
Къмъ Тлачане, Габере, нагорѣ,
В' Джурилово, в' Вранякъ и Сувача,
Ето сега, щомъ идемъ у село.“
„Добрѣ рѣче Алиа Сирака,
А пъкъ ази ще пратя Солака
В' Чомаковци, в' Глава и Кайнари,
У Браница, Струпень и Попица,
В' Варкачево и горѣ в' Лѣпица,
Тукъ за два-дни да донесжъ сичко
И сичкитѣ да бжджъ готови:
Да заровижъ бакжра, в' земята,
Навизитѣ и пари, що нижътъ,
Що неможжъ съсъ себя да носжътъ;
Да си стегнижъ коля за дѣцата
Чи кътъ почне боя тамъ надолу
И наближи горѣ къмъ селата,
Да се дръпнижъ насамъ съсъ дѣцата:
Жени, дѣца, старци и старици,
А младитѣ момци, нишанджии,
Да притѣкнижъ пушки, шишинета,
Да си вардижъ чърдитѣ, стадата
И край Искъръ на — вредъ брадищата,
Дѣто може Искара да газижъ,
Пѣшки било, или на конетѣ,
Кържални, грозни Даалии.“
„Ази, рѣче попъ Иванъ слѣдъ него,
Ще испратжъ пѣвца си Митя
Той е ходилъ с' меня по селата,
Кога рѣсигъ, и четемъ корбани,
Кръщавами, вѣнчавами свадби
И знай сички първенци на вредомъ,
Да въсѣдни мойта сива Гьога,

И да бърза сички да обходи
Тукъ за два-дни храната да доди.“
„А до тогасъ, Алия продума,
Да налѣжъ в' кѣлѣи крушума,
Да навѣршиѣ барутя в' фишеци,
А че Лако другий ще докара,
Та тогава настори ще гудияѣ:
Тѣ да лѣжъ крушуми отровни
И да вѣржъ ялини фишеци,
А пѣкъ ние на-долу ще слѣзшиѣ,
Да посрѣшшиѣ халитѣ несити —
Кѣржалии, Голи Арнаути . . .“
Тѣй рѣкохъ, сичко наредихъ,
Избранитѣ в' селата пратихъ,
Но ги клехъ и в' Бога заклехъ:
Вредъ да казвѣтъ на сичкитѣ хора,
Сичко тайно, що вѣршѣтъ, да вѣршѣтъ . . .
„Сега, рѣче Саяята Колю,
Да събережъ сичкитѣ дружини
Тукъ у село, да си отпочинѣтъ
И да хваниѣ работа да вѣршиѣ.
В' село има сичко притѣкмено,
За момцитѣ сичко ѣ нагласено,
За конетѣ сѣно ѣ накосено,
В' ливадитѣ, росно неплѣстено.
Гледайте ги, дѣ косѣтъ момцитѣ
И се лѣщѣтъ на слѣнце коситѣ.“
Тѣй редиѣхъ, вси се съгласихъ;
Дели-Ивана с' Османа пратихъ
Горѣ в' Горникъ, пѣкъ тѣ да нареждѣтъ,
Щото трѣба и храна да свозѣтъ,
Че слѣдъ два-дни с' четитѣ да додѣтъ . . .
Разставахъ сички главатари,
Подсвирнахъ на свойтѣ другари
И трѣгнахъ четитѣ къмъ село,
Къмъ рогачи лѣтъ на поило —
На водопой — на бистрия изворъ,
Вѣрвѣтъ гордо, весело, засмѣно
Изъ лѣката къмъ Реселецъ право.
*Кондисахъ*¹⁾ редомъ по кѣщята,
Починахъ и се отморихъ
И слѣдъ малко фишеци завихъ:
Майсторитѣ крушуми лѣяхъ,
А момцитѣ фишеци вияхъ,

¹⁾ Кондисахъ отъ тур. конмакъ. кацаи, кацнахъ сѣднахъ, заприхъ се
постой, да ношувѣтъ.

Пъкъ старитѣ, опитни юнаци —
Крушумджии, сѣщи нишанджии,
Със *килата* барута мѣряхъ,
Финецитѣ пълняхъ редяхъ
В' сѣлюменъ имъ крушума топахъ
В' тестета ги вързяхъ с' канани
Сѣ по-десетъ, по десетъ — у китка —
Сѣ *яали* и сѣ *вихирли*,
Дѣтъ ударихъ и кръвта да тровихъ
На върлитѣ, гровни Даалини,
Кържали и луди Дилии
Арнаути, Помаци-Бошнаци . . .
Послѣ два-дни, колья заскриптахъ,
Заскриптахъ -- отъ твари трѣщихъ,
Съсъ червена *зимица*, пшеница
И съсъ *злати*, лански кукурузи,
Напълнени у бѣли *платници*,
Истъкани отъ *жилави* грѣсти
И *заслани* с' *кожани* *застилки* —
Отъ вредъ идатъ: отъ горѣ къмъ Горникъ
И отъ долу, край бързая Искъръ,
Изъ лжката, отъ Кунино горѣ . . .
Насипахъ селскитѣ хамбари,
Напълнихъ горѣ пѣщерата,
Забихъ ѝ отпрѣди устата
Съсъ камъни бѣли, варовити
Къквато е и стѣната бѣла —
Варовита, твърда-кременита . . .
Сутрината, когато пѣехъ
Славентѣ горѣ подъ стѣната,
Между Горникъ горѣ иъ гората,
Надъ Реселецъ юнаци вървѣхъ:
Три дружини съсъ трима водачи,
Кътъ три стада с' три борци югичи,
Кога слѣзвяхъ тамъ отъ планината
На водата, долу на рѣката —
На водоной право на лжката,
Подъ старитѣ, сребърни тополи,
Що имъ люшкяхъ листата *первати*
И денъ, и нощъ, и сутринъ и вечеръ
Горски диви, невидимки Вили
И най кога ѝ врѣмето утихло,
На листни тѣ плюскати *опашки*
И се лъщяхъ на *ясното* слънце,
Къто *сирма* и сребро *излѣно*
Отъ *лѣтата* в' шарени *кълъпи*
За ченгели, сребърни *врѣхели*,
За *гирдани*, прѣстени *ковани*,

И обиди за младитѣ булки
Прѣдъ жѣнежа, свадбата, годѣжа,
Когато ги златаря налива,
Исковава и с' тригѣя измива,
Да лъщежтъ кѣтъ снѣгъ по Сурваки
По младитѣ китени невѣсти,
Кога иджтъ подѣ венецъ прѣдъ Бога
Съсѣ своитѣ млади младоженци, —
Тѣй слѣзвахъ тримата водачи,
Кѣтъ три млади и сури рогачи
Съсѣ своитѣ дружина юнаци —
Дели Иванъ — с' пѣрвата дружина:
Горничани, Българи юнаци,
Кючюкъ Османъ-съсѣ втора дружина:
Млади момци сѣ върли Помаци,
Пехливана — с' смѣсена дружина:
Отъ Помаци и отъ Габарчани
И нѣколко отбрани Брѣсчани,
Кѣмъ Реселецъ долу кѣмъ селото,
Дѣто бѣхъ сичкитѣ дружини
Кондисали и сички тѣмѣхъ
И чакаха и тѣхъ да пристигнажтъ
В' дружинитѣ и тѣзи юнаци,
Най-отбрани, вѣрни нишанджии,
На пушката, ножа *уюнджии*,
Ображени с' пушки и пищови,
На пояса съсѣ остри ножови
И съсѣ по три ковани паласки,
Сички пълни сѣ с' яалж фишени —
С' *чифтелия* крушумъ, *зихирлия*
С' *юскюлли* чанти на гърба си,
Прѣмѣтнжти прѣзъ лѣвото рамо;
На дѣсното — пушки каранфилки,
Каранфилки, пѣстри седефлийки,
Двайси души с' харе шишинета,
Шишинета, сѣ *тоуз-аизалии*.
Тѣпки пушки ѣ *вити шишинета*
Лъщежтъ сѣ на сички на рамо
Като нови свѣтли огледала
И се виджтъ чакъ тамо отъ горѣ,
Прѣзъ Искара, горѣ отъ чешмата,
Биволица, отъ дѣто налѣзва
Огнѣника змѣя, старъ *сайбия*,
Да посрѣща облака надъ Горникъ,
Та сѣ бие в' облака с' Ламѣята
Дѣто носи градъ вѣвъ свойто гърло
Ледъ — градове, страшна поразия,
Та ги рига долу по земята

И поразва полъята, горитѣ .
 Тамъ се срѣща *змея Биволицки*
 И надвива на *сурата Ламъя*
 Съсь двѣ, до три стрѣли огневити
 Огневити, стрѣли пламѣнвити,
 Що издавжтъ грѣмове и трѣсъкъ,
 Та трепери цѣло планинъето
 И заглушжтъ на долу полъето.
 И раздѣля облака ламъосанъ
 На два дѣла — на югъ и на сѣверъ,
 Та завардва Горникъ съсь селата
 На около отъ ледъ и отъ хали,
 Що повалжтъ младитѣ сѣидби:
 Нивъя, лозя и плоднитѣ вошки,
 В' двѣтъ страни на вития Искаръ,
 Отъ Кунино — долу до Койнари,
 Дѣтъ го тѣчжтъ и корбанъ му колижтъ
 Край Искара, подъ старата круша,
 На Илинь-день в' голѣмата жегъ,
 Да ги вѣрди ѿ за прѣдни години
 Отъ градушки и вихри, и хали,
 Както помнижтъ отъ баба и дѣда
 За дбрука на Зѣтя-стопана,
 Що имъ варди горитѣ, жеритѣ
 Отъ градове ламы и стихии,
 Отъ Гиргъовъ-день до Святи Архангелъ,
 Догдѣ хване сланата да пада
 И прибержтъ сичко отъ полъето,
 А Ламъята отиде в' водъето,
 Тамъ да бѣлва мразоветѣ люти,
 Да сковава рѣки и моръета,
 Езерата, ручащи бродѣви
 У своитѣ ледяни укови,
 Догдѣ дойде Левень Яри-Райно¹⁾,
 На огняна коня шестокрилца,
 Що наджхва изъ новдри си огънь,
 Съсь своитѣ стрѣли огневици,
 Да прогони Ламъята несѣта
 В' облацитѣ, горѣ подъ небето,
 На полунощъ в' ледовито морѣ
 И раскове ледени тумруци,
 Да потекжтъ блага на потоци
 По ся земя, долу подъ небето
 И съживи на сждѣ земята
 Съсь сѣ билки и сѣ животинки,

¹⁾ Яри-Райно, сѣлицето, на коего името се вѣве отъ народа Райно, Ярко (Ярко, Зарко, Зорко).

Що лѣжали в' мжки обковани,
Цѣла зима, ни живи, ни мртви
И чакали съсъ благи надѣжди,
Кога ще се отгорѣ обади
Огнениия, Ярия юнака
На огнѣнна свой Бѣлка-Ярия
Съсъ златия буздуганъ на рамо
И с' хиляди стрѣли яровити,
Яровити, стрѣли пламенити,
Да съживи съняно ѿ заспало,
Да обнови земята и небето
Съсъ своята животворна сила —
Жива сила, на сѣ живо мила . . .
Слънцето бѣ ваче на пладнина
Дружинитѣ — в' пѣтя на полвина;
Кога слънце прѣмина пладнина,
Надъ Реселецъ, горѣ надъ стѣната,
Спускаше се първата дружина,
А слѣдъ неж другитѣ — вървѣхъ,
Пушкитѣ имъ в' село залѣхъ
И пѣснитѣ екомъ занчахъ
Край Хтрчани, долу край рѣката,
И слѣвахъ в' селу подъ върбата,
При старата селска воденица,
Три дружини, с' водачи троица . . .
Посрѣщна ги Алия Сирака
С' Саята и съсъ попъ Ивана
И ги введе у дѣда Първана,
Дѣто бѣхъ попа съсъ Алия
Кондисали ѿ момцитѣ редѣхъ;
Крушунитѣ с' стотини дѣяхъ
И фишеци купови вияхъ.
Дружинитѣ всички поздравихъ
С' „добрѣ дошле“ и ги настанихъ;
Догдѣ мръкне, сичко натѣлихъ,
Що ще земнатъ, сичко нагласихъ.
До вечерята вси бяхъ готови
Съсъ ножови, пушки и пищови,
Съсъ паласки, тестета фишеци,
Съсъ чантитѣ, пълни съсъ потрѣби,
За юнака, в' боя що ще трѣбятъ.
Наредихъ стражи по стѣнитѣ,
Надъ Реселецъ, горѣ по горитѣ,
Край Искара, долу въвъ върбитѣ,
По сичкиѣ ручащи бродови
И на двата пѣтя, дѣто водятъ
У селото, отъ горѣ и долу —
Отъ Кунино и горѣ отъ Горникъ . . .

Вечеряхъ сичкитѣ дружини,
Що дагѣ Господѣ, юнашка вечеря;
Деветъ крави се млади *Юници* ¹⁾
Докарани горѣ от' планината,,
Дѣто пасажѣ отбора отъ трѣвата,
Двайси овна-прѣчови подвити
Рогата имъ искусно *извити*,
Уварени на расолѣ в' казани
И петнайси ягънца гиргъовски,
Угѣчени на рѣжни глогови,
Двайси пѣщи кисели *сомуни*
И до трийси пити прѣсенчени,
У подници съсъ жара печени,
Угѣсени отъ младитѣ булки
За прощална, юнашка вечеря,
И испихъ двѣ бѣчеви вино,
Черно вино — горѣ отъ бърдата,
Дѣто зрѣжѣ най-рано лозята
И имъ лѣжѣ на припѣкъ гроздята,
Като желти, бистри кихлибари —
На владишки, едри брояници,
На ханжиски, скъпи угърлици —
У Цари-градѣ, по сички конаци,
По шнитѣ на млади ханжиски,
Кога ходжѣ по вишни чардаци
Надъ морьето, край гордия Босфоръ.
Вечеряхъ тихо и набожно
И лѣгнаха сичкитѣ да спавжѣт:
Да почиватѣ, че сутрѣ ще ставжѣт
Прѣдъ зората, на долу ще слѣгвжѣт —
В' Чомаковци и кждѣ Койнари,
Да прибержѣт и други другари,
Що ги чакжѣ на щрекѣ, на обхода
Край селото и денемъ и нощемъ,
Да се сдружжѣ съсъ горскитѣ чети
На Алиа, Сирака, юнака
Противъ вѣрли, грозни Кържалии,
Арнаути и луди Делии,
Що се бержѣт у Ловичъ и Плѣвентъ,
Да отивжѣт на-горѣ къмъ Видинъ
И дѣ минжѣт, сичко да оплѣнжѣт,
Да набижѣт, увредѣ да пожержѣт,
Да оставжѣт грозни пепелища,
С' кръвъ облѣни и с' кости посѣни . . .
Нощта бѣше тиха, звѣдovitа,
Небе спнѣо — съсъ звѣзди трептиви,

¹⁾ Крави млади, които не сж се телѣли още.

Къто пѣсъкъ, посѣяни горѣ,
Трѣптятъ, мигатъ и сѣ долу глѣдятъ
На земята ѣ на наш'тѣ юнаци,
Що почиватъ на селски чардаци,
Прѣдъ кѣщитѣ и долу по двора
По зелена трѣва кадифия,
Кътъ овчеря на горска поляна,
При стадото на Стара-Планина,
У здравеца, що балсътъ раздава
И на сичко здравѣе подарява
Съсъ своето масло миризливо,
Що го носи Ефира на крило
По горитѣ, по равни полѣни, —
Даръ отъ Бога на сичкитѣ живи,
Да похвалятъ Бога прѣдъ Зората,
Когато имъ отворятъ очитѣ
На слънцето зѣритѣ, лжчитѣ,
Да посрѣшнатъ съсъ погледъ юнака
Слънца-Зарча, сутрина на истокъ,
На огияна, злата колесница
Съсъ шесть коня бѣли, огнѣвити,
Изрипнали тамо изъ морѣето
Далечъ, далечъ, чакъ тамъ подъ небото,
Дѣтъ не стѣпва нога человѣшка
У негов'тѣ кристални палати,
При негов'та стара мила майка,
Бѣловласа, умна, дългокоса,
Що му готви сладкитѣ вечери —
Деветъ крави, ялови, печени
И по деветъ пѣщи съсъ сомунѣ,
Да вечеря, когато си дойде
Морно, потно отъ дълга си пѣтя,
Що патува по небето горѣ
Отъ Истока до тъмния Западъ,
Отъ както се ѣ на свѣта родило,
И си гледа долу на земята
На сичкитѣ правди и неправди,
Що ги вършатъ глупавитѣ хора,
Като мислятъ вѣчно да живѣятъ
На земята у пѣлтъ упѣлтени,
Пѣкъ не видѣтъ, че сичко се мѣня
На земята, та и на небето
По божата мисль отредена,
Огредена, отъ вѣки скроена,
А пѣкъ за насъ — тайна, потаена! . .
Прѣподви се ношъта с' тишината,
Та пропѣхъ пѣтли по дървета —
Първи пѣгли, ношни, потаени

И забуха бухала на върха
 По стѣнитѣ, горѣ изъ горитѣ
 И тукъ-тамѣ гласъ зѣ да се чува
 Отъ другитѣ ношни, дребни птици,
 Дребни птици, пѣстри препелици,
 Тамо долѣ в' буйнитѣ ливади,
 И славѣя вече се обади,
 В' усонѣ, горѣ подѣ стѣната,
 И в' върбитѣ, долу край рѣката;
 Единъ свирна, сто се отзовахъ
 И на прѣваръ¹⁾ сичкитѣ запѣхъ
 Свойтѣ пѣсни, вити трепетливи;
 Надпѣвхъ се при свонѣтѣ дружки,
 Дѣто топлѣхъ у гнѣздата вити
 Драга рожба — пилки алато-крилки
 Закрилени у топлото гнѣздо
 Отъ нѣжната майка ранобудна,
 Да не падне роса по перца нѣтъ,
 Кога пада нощемъ отъ небето
 И порѣсва гори и ливади,
 Сѣка билка и сѣко листенце
 И на цвѣта нѣжното вѣнченце,
 Та се лѣщи сутрина прѣдъ слънце
 Сѣка капка в' огненни алмази,
 У които слънцето се угладва
 А пѣкъ тѣ го срѣщхъ съсъ лампади
 Съсъ седемъ-тѣхъ пламѣци отъ джгати,
 Които се видѣхъ подиръ дѣжда,
 Срѣщо слънце на алатия поясъ,
 Наредени на седемъ шестала²⁾
 Ни на земе, нито на небето.
 И слѣдъ малко пакъ си отлѣтяхъ,
 Далечъ, далечъ, горѣ подѣ небето
 Да опасвхъ слънчевото либе,
 Отъ дѣто сж дошле за надѣжда,
 Да насърчхъ надежнитѣ хора,
 Че ще има жита и пшеници,
 Бѣло гроздѣ, лози виняници,
 Дребно просо, злати нчуници
 И червено вино у бурия,
 И показвхъ, че нѣма да бжде,
 Тѣзъ година гладъ, моръ и скжния
 По оная свята околия
 Дѣтъ се спуща зорничния поясъ
 За надѣжда, що свѣта подкрѣня,

¹⁾ Прѣваръ, на надсирѣварване, конкуренция.

²⁾ Шестала, окръжностъ, направена съ шестало, пергелъ.

Проводена отъ Бога прѣдъ наам . . .
Проспахъ се младитѣ юнаци,
Разтавахъ по двори, чардаци
И трѣгнахъ очи си да минѣтъ
На бистрата вада срѣдъ селото,
Дѣто пада горѣ отъ стѣната
И подкарва бързи воденици
Съсъ своята вода бързотечна —
Бърза, силна, като ледъ студена.
Зачухъ се глѣчки изъ селото
Тамо долу, долу край рѣката;
Зацвилихъ коне у лжката
И се свѣтна огнь изъ кщцята
Прѣзъ малкитѣ прозорци на пруста,
Отъ когото сѣкий вече знае,
Чи ѣ станала стопанка шетница
Да умѣси пита прѣсѣнчана,
Да увари яйца за дѣцата,
Да издои кравитѣ — в' кошара
И да пусне телцитѣ да сучѣтъ;
Да подвари млѣкото пѣнливо
И да набий масло у буталка,
Прѣсно масло, бѣло като захаръ.
Отъ планински крави рогошати,
Дѣто пасѣтъ билки мирисливи
И млѣкото на здравецъ миреше . . .
Сипна зора горѣ надъ *прѣзала*,
Прѣзъ Искара, горѣ в' вишинѣто,
Сипна зора, зе да червенѣе
И Зорницата хвана да блѣднѣе . . .
Отъ тукъ-тамъ свиркахъ водачи
На свонѣ станали другари,
Да се готвятъ и да се прибирѣтъ.
А че скоро вси ще се събирѣтъ
За пѣтъ тежѣкъ, на бой да отидѣтъ.
Али Сиракъ, съсъ попа Ивана,
Кърсердаря, съсъ Дели Ивана,
Пехливана съсъ Кючукъ-Османа,
Вече бѣхъ у дѣда Първана,
Вси събрани, горѣ на хармана
И нѣщо си приказвахъ тихо,
Нѣ слѣдъ малко на двора дойдохъ.
На срѣдъ двора Алия извади
Свойта тънка, осѣнова свирка
И засвири пѣсень жаловита,
А слѣдъ неж — ржченици вѣти —
В' знакъ, да додѣтъ сячкитѣ водачи,
Вси водачи-четни главатарѣ

При главния главтаръ Алиа
И при попа и Коля-Саня.
Догдѣ Али пѣсенъта изсвири,
Нарипахъ младитѣ юнаци,
Кой прѣзъ двора, кой плѣта прескочи,
Кой прѣзъ вратия, а кой прѣзъ хармана,
И се сбрахъ в' двора на мегданя,
Прѣдъ къщата на дѣда Първана,
Али Сиракъ тѣй дума захвана:
„Главатари, юнаци, сердари!¹⁾
Догдѣ врѣме вече да се ходи . . .
Дълго нѣма, какво да ви казвамъ;
Нѣма врѣме, много да приказвамъ:
Събирете сичкитѣ другари,
Притѣкнете сичко, що ще трѣба
И глѣдайте нѣщо да н' забравимъ:
Пѣшациѣ добръ ображатѣ,
И, Коннициѣ, коньетѣ стегнете
И слѣзвайте долу подъ селото,
В' равнината, долу подъ лжката,
Таму Богу вси ще се помолимъ
И отъ тамо вече ще потеглимъ
На надолу, край бистрия Искъръ
За в' полето, долу къмъ Койнари
Съсъ сичката дружина другари.
Хайде сега, идете, вършете
Работа и не се бавете. . .“
„Готови сме“, момцитѣ казахъ
И вси редомъ изъ пѣтя тръгнахъ —
Сѣкий право при свойтѣ отиди,
Що се върши, самъ с' око да види,
Да притѣкнатъ, що Али поржча,
И да глѣднатъ по скоро да слѣзатъ
Тамо долу подъ село в' лжката,
В' равнината, право край рѣката.
„Ази, дѣдо, с' нашитѣ Помаци,
Ще се моля по нашата вѣра,
Пъкъ ти, дѣдо, с' вашитѣ юнаци
Молете се по вашата вѣра:
Богъ е единъ на васъ и на нази,
Дано ни чуи и да ни запази:
Да ни дари мжки да надвиешъ,
Кържалии увредъ да развиешъ,
Да отървемъ клета сиротиня:
Стари старци, запрѣли старици,
Млада челядь — моми и невѣсти

¹⁾ Сердари главатари, прѣдводители.

И малкитѣ дѣчица кърмаци
Отъ тѣсъ вѣлфи, грозни кръвопийци
Гладни псета, полудели, бѣсни,
Ненаситни стрѣвници, глутници¹⁾
Да ги земи дявола, проклети! . . .“
Тѣй Алиа попу проговори
И попа се съгласи съсъ него,
Да се молятъ четитѣ отдѣлно, —
Сѣка чета — на своята вѣра:
Помацитѣ — на турската вѣра,
Християнитѣ — на християнска вѣра . . .
На слѣдъ малко конци запусѣхъ,
Слѣдъ конѣтѣ пешаци вѣрвѣхъ,
Редъ по-редомъ слѣзвахъ надолу
Тихо, мирно безъ гласъ и безъ глѣчка . . .
И слѣдъ малко селото утихна —
Не се чува нищо изъ селото,
Салъ бучахъ улѣитѣ стрѣни
На селската стара воденица
И тупахъ копанитѣ тѣжки
На горнята тепавица, тамо
Надъ селото, долу подъ стѣната,
Дѣто валихъ аби мѣко-власи,
Бѣли аби и черни димии
За булкитѣ и за млади момии
И старешки вѣлняници черни
За бабитѣ и стари вдовици,
Що желѣхътѣ своитѣ умрѣли,
Дуръ до гроба, съсъ черно носило,
И съсъ бѣли кърпи на главитѣ —
Старий трауръ на нашѣ прадѣди . . .
Тръгна Али съсъ попа Ивана
И съсъ свойтѣ главатарии двама
Та слѣзохъ и тѣ при момцитѣ,
Помацитѣ и при планинцитѣ,
Подъ старата клоната грѣница
На лжката, долу край рѣката,
Дѣто бѣхъ сички главатарии
Съ четитѣ си събрани на реди
И предъ сѣка-напрѣдѣ ѣ водача —
Като кюсемъ предъ сивото стадо.
„Добрутро ви момчета, юнаци,
Добрутро ви, левени Помаци,
На добъръ часъ, дай Боже да бжде:
Надеждата да-но да се сбжде! . . .“
Тѣй продума Алиа Сврака

¹⁾ Глутница зборъ отъ вѣлци, кога се бѣсуважтъ.

На сичкитѣ главатарѣ ѣ чети,
Тукъ събрани сичкитѣ у-ѣдно.
„Сега, момци, нека се помолимъ
Вишну Богу сутринъ прѣдъ зората,
Да го молимъ, да ни чуѣ молбата,
Да помага съсъ своята сила
Невидимо горѣ отъ небото,
Да утървемъ свѣта отъ Дилии
Кжржжлии, Люти Арнаутѣ,
Да утървемъ села и имота,
Да завардимъ на свѣта живота . . .“
Така рѣче попъ Иванъ къмъ сички
И отдѣли свойтѣ християни —
Сички чети, вси млади юнаци,
А Алия — свонѣ Помаци
И почнахъ Богу да се молятъ:
Помацитѣ намазъ да калдисвѣтъ
Къто пладня, къмъ Мека ѣ Медина,
Християнитѣ — калдѣто нагрѣва
Ясно слѣнце, на право, на истокъ.
Кръстъ си струвѣтъ и поклонѣ чинѣтъ,
Сѣкий моли, както знае, Бога:
Както го е майка му учила —
Не знаяхъ книга тѣ горкитѣ —
„Прости Боже, Господи помилвай,
Помогни ни, Боже, закрили ни!
Божа майко, мила, заварди ни. . .“
Туй имъ бѣхъ сичкитѣ молитви,
Туй имъ бѣхъ, но искрени бѣхъ,
Отъ се сърце и душа дълбока
Иалѣзвахъ чисти непрѣтворни
Къто Бога и негов'та Майка,
Мила майка закрилица свѣта
На сирмасѣ на клети сираци
И на сички, кои ѣ се молятъ
Отъ се сърце, съсъ чиста душица.
Молитвата скоро ѣ свѣршилъ
И на редъ се сички наредихъ,
Да цалувѣтъ кръста заловихъ,
Що го извади изъ пазва си попа.
„Цалувѣйте, момчета, юнаци
Честния кръстъ: той ще ни помогне,
Надъ вълфитѣ той ще да надмогне;
Той помага на сички юнаци
Кон вѣрвѣтъ в' неговата сила —
Божа сила, невидима сила
В' него има за сички Християни,
Цалувѣйте и Бога молете . . .“

Тѣй душаше попъ Иванъ юнака
На своитѣ левени христѣени,
Тѣй душаше, тѣй и самъ вѣрваше
С' твърда, вѣра у честното дърво,
На което Христосъ духъ прѣдади
Творцу Богу, Отцу, на Голгота
Да утѣрве свѣта отъ развала —
Отъ сичкитѣ алини умножени
До тогава в' си роди растленни,
Дѣто бѣхъ забравили Бога
И потънали у развратъ до шия —
Горѣ от' царя, долу до пшдаря . . .
И Римъ бѣше змиѣлъ да погълне
Злато, сребро, зени и морѣта —
Цѣла земя съсъ сички народи —
Ненаситна лажъ крѣвопия,
Отъ вълчица лакома откърмѣна,
За зло в' свѣта за пакость родена,
Да отиѣма святата свобода
Отъ сичкитѣ свободни народи:
Да ѝ бждатъ роби безотвѣтни,
Черни роби, свѣта да проклеватъ
И минутата, в' коят' се родили . . .
Кътъ свършихъ юнацитѣ молба
Събрахъ се Българи и Помаци,
Събрахъ се, сѣ чета-до-чета
И Сирака прѣдъ тѣхъ се исправи,
Дигна очи, погледа небето,
Попомисли, трѣпна му сърцето
И захвана къмъ вси да говори,
Силни души, плашени отвори:
„Хей юнаци! Българи ѝ Помаци,
Хей левени, борци кърсердари,
Сички знайте, защо сми се абрали . . .
Събрахми се, змиѣта да гонимъ —
Тая змиѣ, лажъ халовита,
Тая хала, бѣсна, ненасита,
Дѣтъ пожъръ села и паланки,
Дѣтъ изгори, черкови, метохи,
Дѣтъ измори мало и голѣмо,
Дѣтъ безчести и старо и младо,
Дѣто нѣма на пари насита,
Дѣто проля кърви до колѣни,
Дѣтъ посѣя пожара съсъ кости,
Дѣто нѣма Бога, ни Святаго,
Дѣто тѣпчи подъ коня си сичко —
Сичко честно, свято, чловѣшко,
Дѣто писна отъ тѣзи крѣвници

Сичко живо, що падна в' ржце нѣтъ!
Плача долу, тамо по польето,
Стигна вече, горѣ до небето,
Стигна, братѣя, чакъ горѣ до Бога,
Чакъ до Бога, Святаго Аллаха:
Богъ ни ѣ събралъ насъ тука, юнаци!
Да утървешъ майки и сираци. . .
Ази не съмъ йоще ви обаждалъ,
Кой на прати юнаци да собирамъ. . .
Сички знайте, че азъ бѣхъ овчерниъ,
Стадо пасохъ, буйно сѣно косихъ
И козитѣ зимно врѣме *брѣстихъ*,
Но когато тия крѣвопийци
Захванахъ вече на-самъ да колятъ,
Да убиратъ, горѣтъ и убиватъ,
Сѣка ноцъ вѣ нѣщо да не буди
И в' глава ми страшни мисли гуди —
Сѣ ми шепна тихо на ухото:
„Стани Али, стани събуди се,
Отъ стадото, Али, остави се,
Иди, Али, момци да събирашъ
Млади момци: Българи, Поляци,
Левенъ горци, горѣ отъ горитѣ,
Чи ударъ на тѣзи крѣвници,
Да утървешъ, бре Али, дѣцата,
Да избавишъ, бре Али, сираци,
Стари старци, запрѣли старици
И майкитѣ съсъ дѣца на цици. . .“
Тѣй ми шепна този гласъ недѣля —
Щомъ засремя, ей го пакъ ми дума,
Пакъ ми дума, сѣ сжщата дума:
„Иди, иди, иди не плаши се,
Азъ съмъ с' тебя, иди залови се:
Ази ще ти на садѣ помагамъ,
Да надвивашъ, крѣвѣта да проливашъ
На тѣсъ вѣлфи, що Бога незнажтъ,
Дѣто тѣпчатъ сичко, що е свято:
Честъ, *ржзъ*¹⁾ вѣра, мало и голѣмо! . .
Умѣрсихъ, бре Али, земята,
Ще довършжтъ хората с' дѣчѣята. . .
Иди, иди, иди не бави се! . .“
Ето, момци, азъ гласа послушахъ,
Този гласъ бѣ, азъ вѣрвахъ, отъ Бога:
Богъ ни ѣ събралъ и Той ще ни води,
Ще ни води, и ще ни помага
Противъ тогосъ побѣснѣла врага.

¹⁾ Ржзъ тур. — цѣломѣдріе, дѣйствио.

Богъ е съсъ насъ, тръгвайте, момчета!“,
Тѣй надума Алиа Сирака
И подигна на преди байрака . . .
Сички момци Алиа назвахъ
Бюлюк-баша, Сирака юнака
И тѣй си го сичкитѣ звѣхъ,
Догдѣ с' Али в' дружинитѣ бѣхъ,
И в' пѣснитѣ така го пѣяхъ:
С'-Бюлюк-баша, се го величахъ
И вѣрно го до края слушашъ . . .
Напредъ върви Алиа Сирака
Бюлюк-баша, близо до байрака
А байрака Саята носи
И минавхъ право прѣзъ седото,
Прѣзъ Реселецъ, долу край рѣката,
Край Хърчане, тамо подъ стѣната,
Дѣто тече вадата и бѣраа
По бѣлитѣ варовити плочи,
Дѣто моми тънки дари белхъ,
А женитѣ ризитѣ испирхъ —
Бѣли ризи и бѣли *клатници*
Съсъ дебели, тешки *ямурлуци*
И шерени с' гайтани *тузлуци*;
Перхъ вълна бозава и бѣла
И ерина отъ шилета млади
За шеяци, за бѣли шалвари —
Лѣтни дрѣхи, леки за косидба
И за жетва у върлата жега,
Кога косихъ долу у лжката
Или женхъ отвѣдъ прѣзъ рѣката;
Тамъ вървѣхъ младитѣ юнаци —
Бързоконци и млади пѣшаци,
Испращхъ ги старци и старици,
Сички жени и млади невѣсти.
Едни плачхъ, пѣкъ други се радвхъ
„На добъръ часъ, на момцитѣ казвхъ,
Нека Господъ в' бой да ви помага,
Свята майка нека ви запази,
Да избийте тези *капжсѣзи* . . .“
Момитѣ имъ боспльакъ подавхъ,
А бабитѣ-печени кравайци
И нѣкои кърпици прѣхъхъ
На рамо имъ, пота си да бършхъ
У грухата и силната жега, —
Бѣли кърпи, шарено тъкани,
Да ги помнхъ до нѣкое врѣмѣ,
Когато ги земята обгърне. —
„На ви баба, а че ме помнете,

Запрѣхъ се сички подѣ горуня —
Старѣ дѣбина, дѣрво самодивско —
Подѣ сѣниката, разслапа, дебела.
Да починѣхъ и вода да пийнѣхъ —
Отѣ извора студена водица,
Чиста, бистра — капка отѣ росица.
Дѣли Иванѣ у тѣхъ се завече
И донесе два мѣдника вино
Руйно вино, червено, искрато,
Та почерпи сичкитѣ водачи.
И селяни дойдохъ с' бакрачи,
Та черпѣхъ другитѣ юнаци
Сѣсъ кратуни и мѣдни янаци.
Нѣкой пихъ, нѣкой не пияхъ —
Отѣ Алиѣ ѣ попа се свѣняхъ:
Тѣ пѣхъ пихъ водица студена
На извора, отѣ Бога дарена.
„Пийте, момци, студена водица,
Да ви бѣди сѣ мирна главина.“
На шега си момцитѣ казвахъ
Ѣ на чучура редомѣ се редяхъ,
Кѣтъ рогачи на бистрия изворѣ,
Кога пияхъ и се развеселихъ.
„Хайд' водачи, готови бѣдете:
Четитѣ си редомѣ поведете,
Кѣтъ югичи — прѣдѣ сивото стадо,
Кога утива сутрина на паша,
Сладе росата, на-долу в' лѣката,
Чи ни чакѣхъ в' Чунаковци долу
Ѣощи братѣя, дружина юнаци
И Бѣлгари и наши Помаци,
Пристигнали околѣ отѣ селата:
Сега доди и ми каза свата.“
Тѣ Ѣ Алиѣ момцитѣ подкани
Ѣ водачитѣ — като вѣлци гладни,
Поведохъ четитѣ напѣти
Прѣхъ селото направо, надолу
И тука ги до край изпращѣхъ,
Добѣръ часѣ имѣ сички пожелахъ,
Да надвижѣхъ, Богу се молихъ
И здравица подирѣ тѣхъ напихъ.
Сички селци се развеселихъ,
Чи ще можѣхъ селата да спазѣхъ
Кѣржали да ги не нагажѣхъ . . .
Слѣдцѣто бѣ вече се дигнало —
Кѣмѣ обѣда бѣше пристигнало,
А четитѣ — на малки дружини,

Спускаха се в' равнитѣ равнини,
 Подъ гората, долу в' падината,
 Край-Искара, тамо край рѣката,
 Дѣто пладнѣтъ стада за доени
 И чърдитѣ с' крави угоени —
 Тучни чърди, млади *херилета*
 И теличери, с' младитѣ телета,
 При плочитѣ, покрай тополитѣ,
 Дѣто кацѣтъ денешъ соколитѣ —
 А пъкъ нощемъ — рѣчни Самодиви. —
 Подъ дебела сѣнка-хладовина,
 Дѣто свирѣтъ момци по двамина,
 С' тънки свирки и дълги кавали,
 Облѣгнати на свойтѣ криваци, —
 Млади момци, Българи и Помаци, —
 А чърдитѣ лѣжжѣ и пригризвѣжѣ
 Подъ сѣнкитѣ на равно пладнило,
 При туй бистро искарско поило,
 Дѣто пивѣтъ вода бѣрао-течна,
 Студна, бистра и ручаща, рѣчна,
 И се гоизѣтъ отъ пролѣтъ до есѣнь
 По полето ѿ горѣ по бърдата,
 Та извѣжджѣ прочутата стока —
 Искарскитѣ юнаци волови,
 Сиви бпци и млади юници
 Бѣли, сиви съсъ рога завити —
 Съсъ пѣрчасти, лѣскави рогови,
 Тучни крави с' телци гирдялини,
 И Биволци с' турмета игриви,
 Дѣто давѣтъ по ведрица млѣко:
 Бѣло, прѣсно и гжсто и тлѣсто
 Миризливо, кѣтъ цвѣта в' горитѣ
 И билкитѣ долу изъ лжкитѣ,
 Дѣто в' Марта се разселенѣвѣжѣ,
 Дѣто цвѣтвѣтъ прѣвъ цѣлото дѣто —
 Едни цвѣтижѣ, други прѣцвѣтѣвѣжѣ,
 Едни никнжѣ, а други узрѣвѣжѣ,
 Догдѣ духне хладната Кошава ¹⁾
 И захване снѣга да завѣва
 Буйни прѣспи в' дълбокитѣ доли
 И започнжѣ с' сѣно да ги хранжѣ, —
 Млѣко сѣно — вѣвъ цвѣта косѣно,
 И на сухо врѣме наплѣстено,
 Що миреше на сичкитѣ билки,
 В' ливадитѣ на купи-грамадни,
 Дѣто стои отъ есень до пролѣтъ,

¹⁾ Кошава Сѣвероисточния вѣтъръ.

Обградено с' окóпи дълбоки
Наоколо, като турска *табья* —
Тамъ надъ Шуменъ противу Московя
В' шумлянската прочута *урдия*.
По край това искарско пладнѣло,
Срѣщо това прочуто пошло,
В' равнината четитѣ вървѣхъ
И стари пѣсни, юнашки пѣяхъ,
Пушкитѣ имъ лѣщѣхъ, блѣщѣхъ,
А отъ село други ги срѣшпахъ,
Що Алиа отъ двадни чакахъ,
Чомаковски, отъ Глава, Койнари
И отъ горѣ, отъ Панига влата¹⁾)
Отъ селата, тамо край рѣката,
Край бистрата Панига прочута,
Дѣт' извира горѣ подъ стѣната,
И дѣто ѝ почева главата,
Цѣла рѣка, бистра и студена
Пълна с' мрѣни, шарани пестърви,
Ручи бърже по стрѣмнитѣ броди
И си върти трійси воденици,
Догдѣ слѣзе у бързия Искаръ;
Дѣто мѣлжѣ червена пшеница
Вситѣ села, горѣ отъ горѣто
И долнитѣ, долу, отъ полѣто,
И си дига копѣни ажбати
На дванайси тепавици буйни,
Дѣто тепжѣ аби и динии
Сички села — и горни и долиа;
В' мравовѣтѣ дѣто не замръзва
И в' сушитѣ дѣто не прѣсхва, —
Отъ тамъ дошле до дваиси юнаци —
Сѣ Помаци, борци-пехливани,
Да помагѣтъ на Али Сирака,
Дѣтъ чакахъ за йоще другари,
Що ще доджѣ с' Алиа Сирака,
Да развижѣтъ на едно байрака,
В' Чомаковци, тамо средъ селото,
У калето, у средъ на мегдани
И да земнѣтъ за водачъ Алиа,
Бюлюкъ-баша, Сирака гидия
И надъ свойтѣ чети юначуни
Прочутитѣ борци помачуни —
Пехливани, юнаци левени,
Що се боржѣ по свадби, зборови
На равнитѣ мегдани, дворови

¹⁾ Алтънъ-Панига.

И сж чути по цѣла Турция
Първи борци, юнаци — стихия.
Отъ Панига чакъ у Цари-града,
Дѣто земжѣ сука за награда,
Кѣтъ надвижѣ чети пехливани —
Пашовскитѣ най-борци, отбрани:
Измилли, Зебеци, Армяни
И Курдови, едри кѣтъ гигани —
По турскитѣ пашовски зѣфети,
По сюнети, по курбанъ байраки
И по царски донани и свадби,
Помацитѣ бѣхж най-прочути
Сѣсѣ своята сила, мурафети,
У борбата — с' упети къспети,
Намазани сѣсѣ дървено масло,
Дѣтъ ги хване рѣка, да се плъзне.
Сички турски, Стамболъ-пехливани
Се бояхж отъ тѣзи гливани,
Чи не хващѣтъ, както се похваща
У борбата, когато се борѣтъ,
А дѣ пипнѣтъ, синяци оставѣтъ,
Дѣто стиснѣтъ, кости прѣплющѣтъ,
Кого дръпнѣтъ, снагата му скжсѣтъ,
Кого трѣщнѣтъ, жлъчката му прѣсѣтъ . . .
Срѣшнахж се чета срѣщу чета,
Тамо долу в' равната поляна,
Надъ калето, при бистрия Искаръ
И сички се братски поздравихж —
Нѣкои се и побратимихж —
И слѣзохж долу вѣвъ селото,
На мегданя байрака развихж
И Алиа водачъ прогласихж —
Главенъ водачъ Алиа Сирака
Надъ сичкитѣ събрани дружини.
Водачитѣ на всѣка дружина
Цѣлунахж рѣка на Алиа, —
На Сирака на Бюлюкъ-башия,
А сичкитѣ отбрани юнаци
На своитѣ дугари водачи,
Редъ по редомъ рѣка цѣлувахж,
Вѣрна клетва сичкитѣ сторихж,
Да ги слушѣтъ, вѣрвѣтъ и обичѣтъ,
Да помагѣтъ на болни, ранени
И мъртвитѣ да сж погребени,
Каквото се на сѣкиго пада:
Кой е Помакъ — по турската вѣра,
Христѣнина — по своята вѣра,
А болнитѣ и сѣсѣ лека рава

Да ги носѣтъ на гърбъ, на равнѣна,
Както ги е майка имъ носила
Деветъ мѣсици на майчино сърце,
Безъ да жъри или да натѣква,
Чи ѣ тежи милата ѣ рожба
Сутринъ, вечеръ, на работа денемъ,
Кога копай и кога подава
По возидба тѣжкитѣ снопови
На колата, у тѣхъ на купена
Съсъ надотя — желѣзната вила —
Да ги кладѣтъ на купни високи,
Да н' ги налѣй дъжда прѣдъ вършидба,
Да поникнатъ върната на снопа —
Надеждата на сички орачи . . .
Когато бѣ сичкото стѣкмено
И край село — вѣрди наредено,
На Алия тукъ баша му доди
И му каза, че е притѣкмено,
У селото сички да кондисѣтъ,
Да ношувѣтъ и да отпочинѣтъ.
Алия се предъ сички исправи
И звана така да говори :
„Хей другари, вѣрни кафадари!
Тосъ вечеръ сте наши *мусафири*;
Конакъ ви е баша ми пригответѣ
У селото по сичкитѣ къщи;
Хайде сега — чета подиръ чета,
Послѣдете кихантѣ селски,
Да ви кажѣтъ, кой дѣ ще кондиса,
А пъкъ попа, съсъ Дели-Ивана,
Санята, съсъ Кючукъ-Османа,
Ще сж в' меня тосъ вечеръ на гости
И когато чуйте мойта свирна,
Да ви свиряж бързи рѣченици,
Сички тука да дойдите бърже,
Притѣкмени и вси обрѣжени,
За пѣтъ и бой с' сичко нагласени.
Хаиде сега, идете си с' Богомъ,
Починете, но на щрекъ бѣдете,
Чи незнайни, що ношѣта ни носи:
Сѣкий да е стопанъ на ума си —
Да спи, да спи, но заншки да спи . . .“
Тръгна чета, чета подиръ чета,
Сѣвка хвана оная посока,
Изъ ул'цата, дѣто имъ казахъ
И юнашки четитѣ вървѣхъ,
По петмина в' къщъ се отбихъ
И вси къщи, с, момци напѣлнихъ,

А Сирака съсъ свойтъ другари, —
 Вѣрни гости, здрави мусафири, —
 Си отиде в' дома да пошува,
 Да ги гостѣтъ и да ги напожѣтъ,
 Що ще вършатъ, вечер'та да скрожѣтъ,
 И да види своето мило чедо,
 Млада булка и майка старица
 И баща си стария Саня,
 Що бѣ сготвилъ сичко за Алия
 И конаци за сички дружини,
 Да нушуватъ и сити и мирни . . .
 У кѣщата у старий Саня —
 У баща му на Сиракъ Алия,
 В' селямджѣ, тамо на камина
 Печахъ се три аганца цѣли,
 На *чюговѣ рѣжни* нагласени,
 Тлѣсти, млади, вече зачервени.
 Двама момка рѣжнитѣ въртѣхъ
 И рѣжитѣ в' *сохитѣ* скрипѣхъ;
 С' двѣ *царциши* с' прѣсолѣ ги росяхъ,
 А пѣкъ мастѣта въ жарата кѣпѣше
 И тукъ-тамѣ, нѣкоги, пламѣше,
 Й *миришаше* на благо печено
 Вжтрѣ в' кѣщи и вѣнка на двора —
 Да ти текнатъ лиги отъ порѣвѣа . . .
 Три котла се с' яхния варяхъ,
 А паритѣ въдуха блажахъ;
 Петъ гърнеца *ключевѣ* хвърляхъ
 С' блага чорбѣ отъ млади дробови,
 Пѣкъ у кѣщи, вжтрѣ в' харемлика,
 Печахъ се петнайси краваи
 У кѣщната нажежена *фурна*
 Отъ червена искарска пшеница,
 Староврѣмски крѣвай прѣвити,
 Зачервени, — съсъ яйца полѣни —
 Кѣтъ за свадба, за кума стѣкнени
 И в' три тави баницѣ, навити,
 Къркѣряхъ у прѣсна сметана —
 У биволско не солено масло,
 Бѣло, прѣсно, благо, *мириазливо*,
 Вчера бито, в' петъ води измито.
 Три копѣни сыриане стѣкнено,
 Прѣди два-дни, прѣсно-посолено
 Тлѣсто, благо, йоще трепетливо —
 Сольта, не бѣ ноше го втвърдила,
 А само го благо размѣкчила . . .
 Като втаса сичкото — готово,
 Десетъ вити крѣвай, червени,

Двѣ ягнета — черешни-печени,
Двата котла яхния, сверена,
Двѣтѣ тави с' бамица печена
И три грънца с' чорба киселена,
С' двѣ капани сирене — на рѣзни,
Али прати на вси главатарѣ,
Да ги гости отъ своята гозба,
Що баща му сготвилъ за юнаци,
За Българи ѿ за свойтѣ Помаци,
Дѣто водѣтъ юнашистѣ чети,
Обржжени и сички, *напети*,
Кѣто орли, кѣтъ сиви соколи,
Сѣкий готовъ Делии да коли
И в' полѣто и в' дълбоки доли . . .
У срѣдѣ кѣщи, в' Али в' *селямлажа*
Разспрострѣхъ *софра* на земята
На мисали, шерено тъкани,
Дѣто ги е майка му тъкмила,
Кога била ѿще млада будка —
Сама прѣла, *мастила*, тъкала
И помашки, в' стана, пѣсни пѣла,
Пѣсни пѣла, Алия люляла
И юнаштво с' пѣсни му вужхнала.
Начупихъ топлитѣ крѣваи,
Прѣдъ сѣкиго — кравай-четвъртина,
Насипахъ чорба у пѣници,
Подадохъ *крушови лѣжици*
И Сюлюманъ гоститѣ покани,
Да се мижтъ, по старий обичай,
На сѣкиго пишкирь му мѣтнахъ
Прѣзъ рамото, рѣцѣ си да бърше,
Когато се съсъ сапунь нѣмие,
Съсъ пишкиря рѣцѣ да истрие.
Умнихъ се и се наредихъ,
Сюлюмана на чело турѣхъ,
Попъ Ивана до него канѣхъ
И другитѣ сѣ редомъ сѣднахъ,
По години кѣмъ края вѣрвѣхъ:
Най-младитѣ на края сѣднахъ,
Както знажтъ отъ дѣда и баба,
Тѣй сѣднахъ и се наредихъ.
Българитѣ с' ракия чершихъ
И лѣжицитѣ сички уловихъ.
Покани ги стария саяя,
„Буюринъ ви“, рѣче и Алия
И хванахъ да ядѣтъ юнашки,
Кѣтъ овчари на витата мандра,
Кога сложатъ подварено млѣко

У котѣла при огъня вечеръ,
Сички сърбятъ, никой ни продушва,
Салъ се чува сърбенъето благо
И се сѣгжтъ новитѣ лъжици
По двѣ, по три у сѣка пѣница,
Кѣто кога бабитѣ мотажтъ,
Съсъ малката вилка-мотовилка
Тѣнка прежда за бѣли мисали
При огъня, вечеръ на сѣдѣнки.
Тѣй нагахъ и сърбаха сладко
Юнацитѣ, кѣто гладни вѣльци,
Догдѣ сложжтъ тѣстата яхния
Въвъ сахани съсъ дѣни капаци,
С' пѣпки горѣ, дѣто се улавжтъ,
Отъ тучъ дѣни, стъргана на струга.
Отлюпилихъ благата яхния
Разшириша на юзъмъ и конъръ
Отъ паратъ на ястѣето прѣсно,
Що е врѣло тихо, задушено
На тихъ огънь, отворедъ *затѣстено*,
Що възбужда и в' болѣнъ порѣвка
И го кара неволень да ханне,
Да си хване сърцето болаво
С' благо ястѣе, що душъ подкрѣпя,
И здравъ да се отъ постеля дигне;
Тѣй възбуди ястѣето порѣвка
У сичкитѣ гости на трапеза
И хванахъ да топжтъ съсъ прѣсти —
Съсъ свонѣ бащини вилушки —
Вилицитѣ въвъ онова врѣме
Не бѣхъ се още появили,
За туй сѣкий, когато ще сѣдне
Да вечери или да обѣдва,
Мияше си рацѣтѣ напрѣди
И ближаше по вѣкоги прѣсти
Благо, благо и другиму драго.
И за това прѣдъ сѣкиго госта
Се слагахъ кърпи и мисали
И шарени *артържичници* дълги,
Да си бършжтъ устата, рацѣтѣ,
По стария тогашень обичай.
Тѣй топѣхъ левенитѣ гости,
Тѣй топѣхъ, и сладко млѣщѣхъ
Хубавата мирзлива гозба,
Че кой гледа ѣ нему се дояда,
Ако ѣ да е билъ ситъ отъ напрѣди . . .
Кѣтъ свършихъ благата яхния,
Саята за вино поржча —

Да подадѣтъ бѣлищата стара
Попѣ Ивану, да пие напредъ,
И да даде на своитѣ христени —
Помацитѣ вино тукъ не пихъ:
Отъ стареца тѣ се посвѣнихъ,
А кога сѣ сами на глава сѣ,
Пийвахъ сѣ макаръ крадишката,
С' Българитѣ когато обѣдватъ . . .
Донесохъ агнето печено
Иоще топло, мазно и червено,
Срѣзахъ го на четири бута
И сложихъ по бутѣ на тепсия,
На четири мѣста отредени,
Да сѣ кѣса, кой колкото иска,
Колко иска, и отъ дѣто иска . . .
Кѣтъ се свърши богатата гощавка,
Всѣ се михъ, бърсахъ и трихъ
И приказка за боя уловихъ.
Слѣдъ два часа сичкото скронѣхъ:
Дѣ ще идѣтъ, отъ дѣ ще ударѣтъ
На Ставерци, дѣ ще да прѣварѣтъ
Кържалии, що отъ Плевенъ идѣтъ,
Кои чети село ще обиванѣтъ,
Главатаря какъ живѣ ще да хванѣтъ,
А кои щѣтъ отѣжди да вардѣтъ,
Да нападнѣтъ ония, що носѣтъ
Сексанитѣ, на право за Видинѣ,
Напълнени с' обيري, с' нмавѣе:
Сребро, злато и скѣпи приѣвни,
Що сѣ зели отъ Ловечъ и Плевенъ
И отъ ситѣ села и колиби,
Отъ богати бееви, с' агитѣ,
Отъ моматѣ отъ млади невѣсти
Нанизитѣ, китнитѣ гирдани,
Отъ черкови вѣнци и потири
Честни моци и злати лѣжички,
Сѣсъ които попа причестѣва
Христениитѣ у Велики пости.
И сребърни кандилиници стари,
Дѣто кѣдѣтъ сѣсъ тиманѣ и змириа
На Великъ-день, на Колада змиѣ
И на други праздници голѣти
У старитѣ черкови Христенски,
Що обрахъ и що пожарнихъ
Клѣти, дивѣ, Даалѣи змиѣ . . .
Кѣтъ свършихъ и сичко скронѣхъ,
Али стана и така захвана:
„Ой другари, вѣрни кафадарѣ!

Хай да идниъ село да обидниъ
И да мѣниъ сички караули,
На обхода концитѣ да идатъ
Околъ село, край рѣката Искаръ,
Да обхождатъ и здраво да пазятъ,
Да не дождатъ у потайно врѣме
Отъ Ставерци тѣзи капжсъзи,
Да ударятъ, когато заспни,
Да ударятъ и село запалятъ,
Догдѣ не сме йоще у бой влѣзли
И да сплашатъ нѣкой аджамини,
Чи отива сичкото на вѣтъръ,
Що вършихи и що искрошихи
До тосъ вечеръ читави и здрави . . . “
Тѣй покани Алиа Сирака
Своитѣ трима най-вѣрни другари,
А пъкъ попа, с' Старий Сюлюмана,
Останахъ в' къщи да приказватъ,
Догдѣ свършатъ сичката обхода
И си дождатъ на нощно лѣгало . . .
Грабнахъ си сичкитѣ посая,
Стегнахъ се, налѣзохъ бърже:
Отдохъ работа да вършатъ
Изъ селото и околъ селото,
Вси да бждатъ на шрекъ и обхода,
На посия с' пушката запета
Срѣщо сѣкой, кой непитахъ¹⁾ доди
Край селото или край рѣката,
Да се вѣсти негдѣ в' тъмнината
И не каже, кой е и какъвъ е,
Отъ дѣ иде и кждѣ отива,
Кого търси, при кого ще бжде
В' нощно врѣме, тайно, потаено,
В' това врѣме невѣрно, размирно,
Дѣто сѣкий незнай и не вѣрва,
Какъ ще сутрѣ здраво да осыне ! . .
Слѣдъ два часа сичкото свършихъ,
Все свършихъ, умно нарѣдихъ
И додохъ потни, уморени
Да починатъ и сънъ да заюшиятъ,
А че сутрѣ, още прѣдъ Зората,
Да се сбержатъ долу край рѣката
Вси дружини съсъ вси главатары,
Да потеглятъ за Ставерци долу,
Както бѣхъ вече искроили

¹⁾ Който непита, безъ позволение, испытателъ употребява се въ Орѣховско и Врачанско.

Отъ вечерта и сичко стъкнали.
 Лѣгнахъ си — отъ пѣть уморени
 И заспахъ, кѣто кротко агне
 При майка си у вита кошарѣ,
 Кѣто ниле подѣ майчино крило,
 Подѣ небето на Али на двора,
 На трѣвата, на нови рогозки
 Съсь пушкитѣ пѣлни — при глава си
 И с' ножови — при пѣстри възглави,
 Да сж на шрекѣ — всѣкоги готови,
 Съсь ножови, пушки и пищови,
 Кога чуѣтъ на нѣкъдѣ злото,
 Кѣто скочѣтъ, посатя да хванѣтъ . . .
 Сичко бѣше тихо и честито,
 Сичко заспа да си отпочива . . .
 Салѣ звѣздитѣ отъ горѣ трѣптѣхъ
 И кучета тукъ-тамѣ кѣвѣяхъ
 По дворитѣ, около овцѣтѣ,
 И звѣнциѣ нѣкоги звѣнтѣхъ
 На шнитѣ на конѣе, кобиля,
 Когито си шнитѣ вияхъ,
 Да се хапѣтъ нѣгдѣ по тѣлото,
 Когато ги нѣкъдѣ сѣрбѣше.
 Освѣнѣ това сичко мирно бѣше,
 Салѣ отъ вѣтерѣ листето трѣптѣше
 На вошкитѣ и на тополитѣ,
 Дѣто каѣтъ денемѣ соколитѣ,
 А пѣкъ сутринѣ славеитѣ пѣѣтъ
 И с' пѣснитѣ гората люлѣѣтъ.

(Слѣдва).

Тиборѣ тур. — рота, батальонѣ.

Застѣки отъ застѣвание. Въ петькъ прѣдѣ свадбата, зѣлвитѣ отъ страна на момѣка — младоженеца, се прѣмѣнуваѣтъ добрѣ и хощѣтъ отъ кѣща въ кѣща, да канѣтъ хората на застѣвки. Като се върнатѣ, *застѣѣтъ*, отъ дѣто и самия обрѣтъ се зѣве *застѣѣки*, а момитѣ — *застѣвница*. Сѣщото става и у невѣстата въ сѣбота срѣщу недѣля. Застѣвкитѣ се зѣвѣтъ *момкови* и *момински* или *момини*.

Кюстекъ и. кюстеци тур. — дебелѣ *ширити* вързани на пишовитѣ и прѣплѣщени прѣзъ рамо.

Иаликъ-сирмалли ипликъ тур.-коприна, свила, оплѣтени отъ коприна, размѣсена съ сирна — сребърни жици.

Влашко-селци, отъ селото Влашко-село, у Врачанско, близо при р. Искарѣ. Като питахъ селянитѣ защо се зѣве селото имѣ *влашко*, тѣ ми казахъ, че това днешно население е дошло отъ Балкана, между двата Искара, и се е заселило на днешното мѣсто. Когато дошле, тѣ заварѣли тамѣ Влашки цигани, които правѣли корѣта и за това сѣдо-

то се зѣвѣло влашко и тѣй си и останало, но циганитѣ се населили послѣ. Въ коя година е било това, не можахъ да ми опрѣдѣлѣтъ, казвѣтъ само — отдавна.

Виси на хомота. Въ ония размирни години пушкаритѣ, и кога сж орѣли, сж носили шиниетата си съ себя си и, за да бѣдѣтъ всѣкоги подъ рѣка, закачали сж ги на хомота — ярема, защото сж биле всѣкоги на шрекѣ.

Канджа тур. — кука, кривитѣ кукасти нокти на грабливитѣ птици (Кжча-Канджа).

Сипли всѣкоги убути. Въ Орѣховско, Врачанско и въобщѣ по Бѣлкана, овчеритѣ и добичаритѣ и до днесъ, вечеръ, като се навечеритѣ, прѣубувѣтъ се и спитѣ убути въ опинци — цървули, за да бѣдѣтъ всѣкоги готови, да излѣзѣтъ при добитака си, кога има нужда — тѣ и безъ нужда, щомъ проспирѣтъ цървия сънь, отивѣтъ да си нагледѣтъ добитѣка, на който нѣтъ е сичката надежда.

Бозави калпаци, на които вълната е черно-кестанияна, прилична на боята на бовата, или на орѣха на чурубата. Такива калпаци носѣтъ и до сега въ Орханійско, и въ Врачанско край р. Искъръ. Тѣ сж отъ Карнабатски ягнишки кожи — носѣтъ ги и въ Карнабатско и по цѣлия юженъ склонъ на Балкана, въ средня гора и д. Това сж тракийски калпаци. Освѣтъ туй въ града Руссе — динѣ-варошинитѣ и русенскитѣ села, Рааградско и даже въ Шуменско ги носѣтъ — тѣ сж голѣми, високи и трайни.

Намѣджакъ, ямурлукъ, феридже — горня дреха безъ ръкави, единъ видъ тога, която се намѣта и се запетлява подъ гушата съ голѣми петелки. Овчеритѣ и пѣтницитѣ безъ неж не ходѣтъ. Тя е истъквана отъ вълна, уваряна добрѣ, дебела и не пропуска вода. Има ги бѣли, черни и сиви.

Шарколия, сивѣ конѣ, съ черни дамги — шеренѣ; негдѣ го зѣвѣтъ и зеленѣ конѣ.

Стоянѣ Лаковѣ — синѣ на дѣда Лака. Лаковци и до днесъ сжществувѣтъ въ Долния Кремена и живѣйтѣ сдружно, нѣколко братѣя съ баща си, който е патриархъ на цѣла челядь — цѣла нахала Лаковци.

Стървина или стрѣвъ се казва тѣлото на умрѣлъ или убитъ добитѣкъ, отъ дѣто е дадено и името на орлитѣ, които ядатъ стрѣвъ-стрѣвници или стрѣвветници. Мечка стрѣвница отъ тука си носи името. Отъ стрѣвъ става глагола *стървѣж*, настървѣвамъ, научавамъ на стрѣвъ. Въ приносна смисълъ значи приучвамъ се на нѣщо и постоянно го дириж. А стрѣвъ е сложена отъ съ+трѣвъ, руското травитѣ, укоравамъ, убивамъ; — тровѣж, утравямъ е вече втора форма, по-нова.

Тешъ тур. — умрѣлъ трупъ, стрѣвъ, кадаврѣ.

Клѣвница и. клѣвници, клѣвка, клѣвъ, клѣвница, тур. — гага. Жгълъ, рогъ, когато лѣтъжтъ жеравитѣ, тѣ лѣтъжтъ обикновено на двѣ линии и правѣтъ остъръ жгълъ. Най стария и вѣщия, въ пѣта, води жгъла; кога умалѣе едина, замѣнува го другъ, защото водача разсича въздуха, и другитѣ лѣтъжтъ слѣдъ него по-лесно. —

Орлякъ — стадото на птицитѣ се зѣве орлякъ, руски стадо сръб. ято, тур. бюлюкъ.

Жеравѣ, м. жеравѣта малко жеровово пиле. Казва се и *жеравче*, но то произлѣзва отъ жеравекъ — жерав'че (жеравече).

Жиля, страната между Дунава, Черното морье и Кишневскитѣ гори. Нашитѣ Басарабски Българи, колонисти, и днесъ го зѣвжѣ съ татарското име *Боджакъ*, което ще рѣче жгълъ. Собствено Боджакъ наричжѣ тѣсния жгълъ при устието на Дунава — кждѣ Килия. Въ тия мѣста и до сега се въздигжѣ лѣтъ жеравитѣ и мжтжѣ изъ нивитѣ и ливадитѣ. Азъ самъ съмъ имъ намѣрвалъ пилетата. Тѣ мжтжѣ на земета, като кокошия родъ птици: ярабицитѣ, пжтпжджцитѣ и др.

Балта, м. балти, плитки блатъ, край рѣкитѣ, които ги залижѣ, кога придоджѣ и водата остава въ тѣхъ почти цѣло лѣто. Тѣ сж обраснали по-вечето съ трѣсть, папурѣ и други едри водни трѣви. По краищата на тия балти, или вжтрѣ на високитѣ, мѣста, въ гжстата трѣва, си вижѣ жеравитѣ гнѣзда.

Къръ-сердаръ тур. перс. къръ полъе сердаръ главатаръ, надъ полъето, началникъ надъ полъето, който ходи вредъ и варди пжтищата и лови хайдучитѣ, Къръ-бюлюкъ-баша, полски главатаръ, на чета. Обходной началникъ съ цѣлъ бюлюкъ, — дружина.

Визиръ-тепе тур. Визирева могила, която се зѣве йоще и *Сиери-тепе* — Остра-могила и се намѣрва между Бѣла и Пиргосъ отъ лѣвата страна на пжтъж, идеяки за Русе. Въ 1812 г. въ войната, на тая могила е билъ чадъра на визиря. Отъ тая висока, и на най-възвишенното мѣсто, въздигната могила се види чакъ до Балкана на Юго-Истокъ, Дунава и Влашко, на Сѣверъ. На Юго-Истокъ подъ нея е убитъ Чолакъ-пехливанъ, който нападитѣлъ нощемъ на стражарската колиба и отъ вжтрѣ го убилъ войника. Подъ могилата сега има яко каменно здание — стражарница, дѣто вардигжѣ стражари. Въ тия мѣста, въ турско врѣме, ставахъ често обирѣ на пжтиници. На около има дребна гора и ниски котловини.

Каиъссъ, м. кайкъсжи тур. — отъ капу врата и сѣвъ безъ-безъ врата, безъ домъ, бездомници, хайдучи.

Да заровжѣт бакжра. Въ Кържалийскитѣ врѣмена, сѣкий си е заравялъ бакжра и нанжизитѣ въ земета. На нѣкои мѣста е имало скривалища — ями наречени, направени нарочно въ стѣнитѣ на-кжщитѣ имъ, но Кържалинитѣ сж намѣрвали и тѣзи ями, като сж измѣрвали стѣнитѣ и сж узнавали, коя стѣна е по дебела, въ която е и била ямата и, като сж разкъртали, намѣрвали сж скрититѣ нѣща. Понеже е имало съ тѣхъ и клета горска голотина, тѣ сж грабили и дрехи, а най-вече — тржбитѣ-платна, аби, шеади, ризи и т. н.

Кило, мѣрка, съ която мѣряхъ барутъ, кога правяхъ фишеци. Килото е единъ мателически или роговъ, а повѣкои и дървенъ масуръ-цѣвъ, съ коси уста; дѣното му е двойно и второто се мѣсти вжтрѣ съ една четвъртита пржчка, на която сж отбѣлжвани, като на кобилцата на кантаря, драмитѣ. Кога се изтнква, дѣното, нагорѣ, килото побира по малко, а кога се спуща на долу — по вече, Фишецитѣ се пѣлнихъ споредъ силата на пушката; обикновено се турваше

1—1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ драми баруть въ единъ фишекъ, но на фешецитъ за шишинетата турвахъ повечко.

Яалии, тур. отъ яа (ягъ), масло, масть, лой, фишеци намазани съ лой, да могатъ по лесно да влѣзватъ въ цѣвта и да излѣзватъ равномерно, кога ги напъни газа отъ запаления баруть. Таква фишеци сж се употрѣбавали най-вече за шишинетата. Кога сж пълняли шишинето безъ фишекъ, право съ баруть, върху барутя сж натѣква-ли *ялж-пачавра* — парцаль, напоенъ съ лой или дървѣно масло и слѣдъ него сж набивали крушума, който слѣзва по-лесно въ намазаната цѣвъ. За тая цѣвъ, въ кондака — приклада на шишинетата, имаше котийка съ плътно затворена капачка, въ която, котийка, стояхъ мазнитѣ пачаври. Шишинето отъ мазнитѣ пачаври, отъ нѣколко гръзна-ния, се е закалвало отъ лоя и саждитъ на изгорѣлия баруть, затова е трѣбало често да се чисти, затуй ита и поговорка: шишине, биволъ и турска вѣдница, искатъ много да имъ се шета“ т. е., да се чистятъ и миятъ.

Платникъ м. платници, човали, домашна работа, истъкани отъ дебела конопена прѣжда, а нѣкои и отъ вълна, съ конопена основа. Въ Търновско такъвъ платникъ го зѣвжтъ *бръме*, за разлика отъ козенитѣ човали, които се зѣвжтъ по Балкана и *времьалъ*. Козенитѣ човали се зѣвжтъ и съ латинското име сакуля (*saccus*, i).

Пода, горнило, тигель, гърне отъ графитъ, въ което топятъ златаритѣ метали за изливание.

Ченгелъ тур. кука, пахти, които носятъ женитѣ и момитѣ въ-сто поясъ и се закопчаватъ отъ прѣдъ съ кука, отъ която имъ е и турско название-ченгелъ. Има ги жѣдни, пиринчани, сребърни, позла-тени, злати, сидѣфяни, рогови и оковани съ скжпоцѣнни камъни.

Тоуз-азалии тур. отъ топъ и уста — съ дебела, къвъ уста-тъ, цѣвъ.

Сайбия тур. — стопанъ; духа, стопана на извора, Зѣтя.

Вити шишинета, на които вѣтрѣ нарѣзатъ сж нарѣзани вити като бурма (витло, витъ).

Биволица, ченма надъ с. Червенъ-брѣгъ, на високия брѣгъ, дѣто има римска развалена крѣпость — наблюдателенъ пунктъ отъ дѣ-то се види на-около.

Ламъа, лошаваия духъ, който се намѣрва въ облацитѣ и пуша градъ, съ него се биятъ Зѣтевитѣ, да го прогонятъ. Когато ѝ ранятъ съ огненитѣ си стрѣли, тя избѣзва сичко, което е погълнала — ламъо-сала, и дѣто го избѣзва, тамъ става голѣмо изобилие.

Змѣя Биволицки — змѣя, що излѣзва изъ извора на ченма-та Биволица.

Прѣзати рога. Догдѣто шилетата сж още млади и рогата имъ — още меки, набиватъ на тѣхъ по единъ горѣщъ сомунъ — хлѣбъ, и, като отчекнатъ добръ, стисватъ ги съ дървени щипци и ги завиватъ на борма. Послѣ ги свързватъ съ връвъ за върховитѣ и запрягатъ връвта съ една клечка, както на бичкията връвта, и сѣкий вечеръ ѝ прививатъ и стѣгатъ рогата, да се приближаватъ и да растатъ на

горѣ като на козитѣ. Такива овни се зѣвѣтъ *витороги* или съ прѣвни-ти рога. —

Прѣвалъ, високо мѣсто, отъ дѣто се прѣвалява къмъ ниско. Обикновено прѣвала е широкъ гребенъ или било и на много мѣста служи за водо-раздѣлъ. Власитѣ го зѣвѣтъ *прѣдъалъ*.

Старий трауръ. Българския народенъ трауръ — желание — е бѣлъ. Когато носяхъ въ Лѣсковѣцъ *сукаи*, женитѣ желѣяхъ съ бѣли кърпи своитѣ умрѣли. Която отжеляваше, забраждаше обикновено червенитѣ си кърпи. А ония стари вдовици, които си оставахъ до смъртъ неженени, съ бѣли кърпи ги и заравахъ въ гроба. Съ бѣли кърпи желѣяхъ и мажетѣ своитѣ близки и ги носятъ до деветинитѣ. Въ западна България и въ полето край Дунава и до сега тоя обичай се варди. Черния трауръ е *византийщина*, която трѣбва да е отъ християнството насамъ.

Грънциѣ, горуница, дабъ, горунъ (ише тур.).

Юсемеъ, югичъ, водичъ. — овена що води стадото.

Бръстѣ глаг. сѣкѣ бръстѣ — сурови клони на които, козитѣ обгривѣхъ върховитѣ и кората. Това се прави зимно врѣме, кога нѣма, що да пасѣтъ козитѣ.

Клашиниѣ, горня дълга хрѣхъ — въ Западна България, — Латинско название отъ *clavus* туникъ съ широки первази.

Тузулиц, калци, които и до днесъ ги носятъ въ Раховско, отъ бѣла аба съ сини гайтани.

Кърпици прѣмѣтѣ. Стария обичай, да давѣтъ на уморенитѣ потни войници кърпи, да си бършатъ потѣта, се е завардилъ и да сега. Въ Търново, когато го привзе Гурко, като вървѣхъ солдатитѣ му прѣзъ града, народа отъ вредъ имъ хвърляше изъ прозорцитѣ кърпи, дживрета и пошови, които тѣ ловѣхъ на вѣдухъ и се бършехъ отъ потѣта.

Кръшпѣлъ, птица, (*Rallus rex*), която се вѣди въ нискитѣ водни мѣста и изъ ливадитѣ и издава периодически крѣсъкъ „деръ-деръ“. Отъ което се зѣвѣ и *Деръ-деръ*. Прѣлѣтна: иде по Май, а си отива по Августъ. У насъ иж има вредъ по нискитѣ мѣста, дѣто гласа ѝ се чува, нѣ е мѣчно да се види, защото се вре изъ трѣвата и изъ нивитѣ.

Слѣдъ росата. Опытнитѣ овчари, догдѣ не се утѣрси (падне насѣхне) росата, не си пушѣтъ овцетѣ на папа, защото се разболявѣтъ.

Хериле и. хергелета тур. — значи кобила, но днесъ се разбира не само кобили а и младитѣ жребци и жребета — цѣлия табуръ . .

Мусафиръ тур. гостъ. *Конакъ* тур. — квартира.

Глогови рѣжни: Глога има тайниственно значение у народа, а особенно черния глогъ, *crataegus melanocarpa*: той служи да прогонва злитѣ духови. Въ пѣснитѣ се срѣщѣтъ рѣжни и отъ *мждряниѣ* — черниѣ осѣнѣ *Fraxinus excelsior*. „Утебѣти деветъ рѣжна, деветъ рѣжна мждрянуви, ни кастрини, ни острини; натѣквати деветъ овна, ни то клани, нито драпи . . .“ (н. п.).

Сожа и. сохи, чаталъ, чатали, забити въ земята, на които турѣхъ рѣжена и се върти, да се пече печенѣто.

Парцѣла, парцалъ, свързанъ или вѣцкнѣтъ въ расцѣпена

пръчка, съ който мажатъ агнетата съ прѣсолъ или съ масло и солъ, кога се пекатъ.

Ключъ, и. Ключови — врѣлѣцъ, който се издига надъ повърхнината на чорбата, кога вари съ ключъ. Това се забѣлѣва и у изворитѣ, които извиратъ съ врѣлецъ, отъ дѣто е и руското *ключъ* — изворъ.

Фурна пѣщъ, латинска дума *furnus*, i.

Напети, стегнати, въ душевно напрежено състояние, готови, бодри, живи.

Мастѣла, боядисвала, отъ дѣто е останало нието и на *мас-тилото*, чернилото, съ което пишешъ и руското *масть* боята (*костъма*). Въ западна България и около Криворѣчна-Паланка, виѣсто *турската* дума боядисвалъ, казватъ *мастьж*.

Крушовитѣ лѣжици, за червеното нѣгъ и гладко дърво, и до днесъ се прѣдпочитатъ предъ липовитѣ и върбовитѣ.

Затъстено, замазанъ на тенжарата капакъ наоколо съ тѣсто, кога вари.

Прѣзржчикъ и. Прѣзржчици — дългъ мисалъ, който се нѣта прѣзъ ржцѣтъ на гоститѣ, да си бършатъ устата и ржцѣтъ, виѣсто *пишкери*. Мощитѣ, които сж биле обковани съ сребро, венали сж нѣгъ среброто, щомъ нѣгъ се падвали в' ржцѣ, а сватинята сж хвърляли в' огъня.

Т Р У Д Ъ,

литературно-научно списание.

ГОДИНА III.

Декемврий 1890.

КНИГА XII.

Сиракъ-Али*).

Борбата на Алия Сираковъ, Помака, отъ с. Чомаковци, съ Кържалиитѣ¹⁾.

V.

Нощта бѣше тиха, звѣздовита:
На небето звѣздитѣ блѣщѣхъ,
Хемъ блѣщѣхъ, хемъ тихо грѣпѣхъ,
Надъ синия връшникъ, надъ селото,
Далечъ, далечъ — горѣ в' висиньето,
Кѣто пѣсъкъ свѣтълъ на кубето,
Посипани с' ржката на Бога
Прѣ-прѣдвѣчно, вѣчно-безконечно,
В' пространството, за насъ неизмѣрно,
Да разливятъ в' безмѣрната пропастъ
Животъ — огънь съсъ свѣтла топлина
Безгранично в' вселенната вѣчно,
Безъ да може нашия умъ плитъкъ
Да разбере защо ѣ това чудо
Нарѣдено, вѣчно, безконечно
Отъ Твореца, Отца на всичко,
Всемогщия, Силий, Вездѣсщия,
Творецъ творцовъ, Богъ боговъ всесщия . . .
Тихо бѣше долу на земята,
Тихо бѣше на-вредъ изъ полъето,
Тихо бѣше горѣ изъ горьето,
Чуваше се *сала* ека отъ брѣдъето
На Искара, тамо край селото,

*.) Глѣдай *Трудъ*, кн. XI.

¹⁾ Бѣлѣжикитѣ, които ще служатъ за пѣком разяснения, сѣ помѣстени край на пѣсенята.

Кътъ ручаше рѣката извита
По бѣлитѣ бродови безъ запоръ,
Побѣлѣни отъ камѣни бѣли
И прашаше свойтѣ вѣчни пѣсни
Съсь гласове хиляди, различни
Ту ручащи, ту страшно хучащи,
Ту бучащи, ту буйно рѣващи
В' завуитѣ, край бѣлитѣ плочи,
Дѣт' се бѣхитѣ бурнитѣ талази,
Дѣт' се бѣхитѣ, и пѣна изригваѣтъ
И се виждѣ въѣв вити въртопи,
Кѣто каваѣтъ, кога ще зазира
И надъ него буйна пѣна плава,
А подъ нея врѣлеца кѣлколи
И ѣж мѣта на всичкитѣ страни;
Тѣй ручаѣж, бучаѣж, клуктяѣж
Бжрѣвитѣ с' вититѣ въртопи
На Искара в' сичкитѣ завоѣ,
А мрѣнитѣ бѣли и брѣдати,
Сумовитѣ сиви, мустакати
Тихо плуватѣ в' буйнитѣ талази
И си търсѣтъ ношната прѣхрана
Дебнишката и присторѣшката
Да се впуцатѣ кѣтъ стрѣла пернатѣ
Да улавѣтъ, глѣтѣжъ свойтѣ братѣ
Безъ милости и безъ съжалене,
Както прави и челяка грѣшенъ
На земята на своитѣ братѣ —
Салъ той не ги прогльщѣва живи,
Да се спасѣтъ отъ тѣжкитѣ мѣки,
На единъ пѣтъ да прѣтърпѣтъ сичко,
А ги мѣчи и нота имъ сучи,
Кѣто черна пиявица гѣвка,
Дѣто сучи тунѣ крѣвъ червена
Отъ ония, които немогатѣ
Да прѣдвидѣтъ, дѣ ще ги захани
И немогатѣ, бѣдни, да се бранѣтъ
Отъ тогови пѣлаяща ниреца,
Що се крие у рѣдката тина
И хайдушки невиннитѣ варди,
Да се впусне тайно, крадиншката,
Да се лѣпне негдѣ по снагата
На своята жертва прѣд'набрана
И забие своята зѣбата,
Тихо, леко, *толумба* несиѣ,
Кѣто надутѣ лихонимецѣ лакомѣ,
Що се внива в' клѣтитѣ сурмаси
Съсь своитѣ хитри тинисюци,

Що два пѣтя в' година прѣписва,
Да насмучи у свойтѣ длѣжници
И клѣтата парица, послѣдня,
Печелена с' солени потоци,
И день и нощъ, безъ сладка одмѣра,
Да прѣхрани дѣца и унучи
И запрѣли старци и старици, —
И най-послѣ тоя крѣвония,
Лихоимецъ, кѣто сичко земне
Чрезъ сѣдин, чрезъ хитри мюхтин,
Адвокати и *яланъ шехати*,
Да нѣтъ грабне ѣ нощното хѣгало —
Кѣщица — послѣдния жгѣлъ,
Що сварили отъ дѣда и баба
И ги хвърли голи на *сокака*,
Да уплаквѣтъ динетѣ си черни
Съсъ горѣщи ѣ крѣвави сълзи
И натяквѣтъ на грозна Морана,
Що се бави, та скоро не доди,
Да ги земни у своята пазва,
Да починѣтъ отъ мѣки чилѣшки —
Отъ мѣжитѣ на своитѣ братѣя,
Що незнаѣтъ какъ истичѣтъ сълзи,
Бистри сълзи, горки, ядовити,
Отъ неволя, кога боли сърце
И тѣгата сърцето присвива.
Та го кара да тупа безъ мѣра
Прималѣло, убито отъ жалостъ,
Дѣто сичко неправдата гази
Съсъ своитѣ укаляни нози
Прѣдъ очитѣ на живаго Бога,
Който гледа горѣ отъ високо,
Който вижда долу на широко,
Който търпи, но и не забравя,
Да отвърне съсъ сѣщата мѣра
На сѣщия лакомъ крѣвониецъ,
На сѣщия, или на дѣца му,
Или кѣсно на внуки пра-внуки
Съсъ по тѣжки и горчиви мѣки
Тѣжко, грозно, срамно и позорно
За грозното лакомство безмѣрно
За разврата, които нѣтъ погълнѣлъ
И тѣлото, и вѣтрѣ душата,
Водимъ гнусно, слѣпо отъ Тѣмата —
Отъ грозното зло, в' свѣта упълтено,
Днеска дяволъ гнусенъ прѣкорено;
Тѣй дебняхъ лакомитѣ риби
Свойтѣ братѣя, сестри и унучи.

Да ги грабихтъ у своето гърло
И наситихъ свойта ненасита
Кътъ лихваря с' ненаситно злато,
Надъ което мисли да издъхне
И желае пълтеникъ да стане —
Нощенъ вълнъръ, догдѣ свѣта трае,
Да го варди долу у земята
Здраво, чисто, цѣло-цѣлниничко
Вѣчно, вѣчно, вѣчно, безконечно . . .
Ковачката зѣ да се явява
Межъ звѣздитѣ, тамъ горѣ на Истокъ
И колата — Голѣмата Мечка —
Бѣше вече тихо се извила
Задипшката с' процѣпа надолу
Съсѣ стопана и с' вълка грабливий¹⁾,
По която овчеря познава
Часоветѣ нощни на небето,
Колко сж се минали, истекли,
Отъ както е слънцето залѣзало
И колко сж йоще до зората —
Писани сж горѣ надъ глава му
Отъ Твореца съсѣ звѣзди свѣтливи,
Кои вѣрвяхтъ пѣ-право и вѣрно
Триста пѣтя сѣ по-равно-мѣрно
Отъ сичкитѣ часовници вѣрни
Съглубени отъ рѣка чилѣшка —
Слаба рѣка, що сгрѣшава в' сичко,
Кога песка й тя да подражава
На божитѣ закони прѣмъдри . . .
В' Чомаковци пѣтлитѣ пропѣхъ,
Първи пѣтти пѣхъ, замълчахъ,
И слѣдъ малко и втори запѣхъ
И най-послѣ сичкитѣ честѣхъ —
Единъ слѣдъ другъ, редомъ се рѣдѣхъ,
А нѣкогъ сто в' едно пѣяхъ.
И псетата разбудени вече
Залаяхъ тихо и лѣниво —
Не на вълци, а тѣй по обичай —
По своята пасмина наслѣдна
Отъ рода си, отъ стари пра-дѣди,
Дарено имъ с' туй свѣтъ да свѣтувяхъ,
И далече силно да подушвахъ,
Дѣто чиякъ нищо не усѣща

¹⁾ Колата, или Голѣмата Медвѣдица, се оцѣтон, споредъ народната астронимия, отъ четири козела, два вола, стопана на колата и вълка — малката звѣздица — който се вписува върху воловитѣ, тѣ кривнали, а стопана а. бѣгнѣлъ на страна и се написали горѣ на небето съ звѣзди.

Съсъ своитѣ ноздри затѣпени
Отъ пуститѣ мирниши общински,
Що го давѣтъ и денешъ и ношемъ
Та е станалъ *сакатъ* отъ *хѣане* . . .
Кръщелитѣ долу *закръщяахъ*
В' ливадитѣ, изъ трѣвата росна,
Ту изкрѣщѣтъ „деръ, деръ!“ и примлъкнѣтъ,
Ту повторѣтъ, ту бързо се втурнѣтъ,
Изъ трѣвата главата си гурнѣтъ,
Да уловѣтъ *нощнитѣ гадинки* :
Скъклчета, *нощни пеперуди*,
Дѣто пълвѣтъ, лѣтътъ в' *тъмнината*
И се боѣтъ денешъ в' *свѣтлината*
Отъ своитѣ *лакоми душмани*,
Що ги търсѣтъ съсъ чѣтери дѣчи,
Да ги гълтѣтъ живи, цѣлокупни . . .
Кътъ пѣтлитѣ вече врѣдъ *честѣхъ*,
Славѣнитѣ в' *гората запѣхъ* —
Прѣзъ Искара, навредъ изъ *лѣката* —
Прѣдскаваахъ, че иде *Зората*
На своитѣ *крилѣ вѣтровити*
Съсъ сички си *зари огнѣвити* —
Първи блѣдни, а слѣдъ тѣхъ — *червени*
И най послѣ — *силни и огнѣни* —
На *Слънцето* *златитѣ пригнѣни*,
Що се кичи сѣка *сутринъ рано*
С' *алато, сребро, камъни безцѣно*,
Да го срѣшне сичко отъ *земята* —
Сичко живо, *питомно и диво*
Съсъ радости, пѣсни и похвали,
Че *свѣтлина* пакъ *ясна* *запали*
Надъ *главитѣ на сичкитѣ живи*,
Прѣска *лучи топли животворни*,
Съживява, *все развеселява*,
Съсъ новъ *животъ*, *слѣдъ мрака* *умразенъ*,
Пълъ съсъ *чудо и страшно плашило*
За *слабия умъ, тукъ, боязливий*,
Що *взнае законитѣ вѣчни*
На *Твореца*, *отрѣдени мѣдро*,
Отрѣдени, *вѣчни неизмѣни*,
Не да *плашѣтъ*, а да *утѣшавѣтъ*,
Божѣ *мѣдростъ* *вредъ да заселявѣтъ*
У *сичкитѣ божи живи твари*,
Да *прославѣтъ Творца*, *надъ творцитѣ*
На *слънцата*, *безкрай на звѣздитѣ*
И на *сичко, сичко в' висинитѣ* —
Безкрайнитѣ *безжѣрни далѣни*
Отъ *прѣдвѣчни вѣкове* и *години*,

За които нѣма брой и сѣтка,
Да ги сѣтне чилѣшкия разумъ,
Който блѣднѣй прѣдъ вѣчното врѣме —
Безначално, вѣчно, безконечно
И трепери когато помисли
За чудото, тамъ надъ чудесата,
Разкрилено в'редъ подъ небесата,
Що под'държа, живѣе, охранява
Й да пропадне частичка не дава,
В' небесата и задъ небесата,
Отъ негов'тѣ твари с' чудесата,
Дѣтъ царува Царя надъ царьотѣ,
Надъ Силитѣ горѣ на крил'тѣ
Всенающій, Всепълняющій
Сый и Същій — вѣчно Вездѣсущій,
Пълъ съсъ благо и милость безъ мѣра —
Свѣта Правда, надъ сичкитѣ правди
Животворецъ — Изворъ на живота,
Безначалний, вѣчний, безконечний . . .
Кога първи вече пѣтли пропѣхъ,
Дружинитѣ вече се тъкмѣхъ:
Всичко за пѣть и за бой гласѣхъ,
И Алиа, стѣкменъ и пригответъ,
Наду свойта осѣнове свирека —
Първомъ тѣжно засвири, умилно,
Тѣжна пѣсень, юнашка, понашка,
А слѣдъ нежъ — бърза рѣчаница
Рѣчаница, скоклива чукница¹⁾,
Да навѣсти, както бѣше рѣкълъ,
На сичкитѣ, при него да додѣтъ.
Дуръ извири, сички се събрахъ
На мекданя, край равнитѣ двори
И сички се рѣдомъ нарѣдихъ —
Вси пѣшаци и вси бързоконци,
Съсъ своитѣ левенъ главатари,
И чакахъ Али да излѣзе
Съсъ своитѣ тронца другари,
Да имъ каже, на кѣдѣ ще теглѣтъ,
И сичкитѣ чети и бюлюци
Да поведе, кѣто югичъ вѣкълъ
Свойто стадо у зори на паша
Край Иискара в' равнитѣ ливади. . .
Ето Али съсъ попа Ивана,
С' Санята и с' Кючукъ-Османъ
Излѣзохъ, стѣкмени, напети,
Обрѣжени и за пѣть готови

¹⁾ Играта рѣчаница се вѣзвѣ и *чукница*.

Съсѣ пищови, пушки и ножови
И съсѣ чанти, пълни, съсѣ що трѣба
На юнака у нѣтя, и боя
И с' *мислехи*, билки дѣковити
За ранитѣ, отъ крушунѣ пробити.
Отъ ножѣ, сабѣя, остри ятагани
Разсѣчени, люти, вѣрли рани
У биткатаж, кѣтъ се юнакъ бори
И „юнака безѣ рана не ходи.“
Али доди прѣдѣ сички дружини
Кѣто жребецѣ прѣдѣ цѣлия *табунѣ*¹⁾,
Който варди табуна съмичѣкъ
У Доброжа край Черното море
Отъ крѣвници вѣлци и глотници,
Съсѣ свитѣ желѣзни копита,
Дѣто ритне, кости истрошава
И глотници цѣли усмѣртява.
Тѣй обходи сичкитѣ дружини
И срѣдѣ сички правѣ Али застана
И тѣй рѣчѣта юнашки захвана:
„Хей юнаци! Българи, Помаци,
Хей другари! вѣрни кафадары,
Днеска рано, съсѣ божата воля,
Ще да сваримѣ и ще да ударимѣ
На вѣлфитѣ у Ставерци долу,
На *гечита*²⁾ на друма, що води
Тамѣ отъ Плѣвенѣ на-горѣ за Видинѣ,
Дѣто варджѣ люти Кържалии,
Арнаути и луди Дилии,
С' главатаря, Мустафа Дилия,
Крѣвопия, Кара-фералия,
Що ѣ запазилѣ Искару водѣето
И е запрѣлѣ около бродѣето,
Друмищата и съсѣ тѣхѣ полѣето,
Та неможе фтичка да прѣфрѣкни,
Нито пѣтникѣ в' полѣе да замрѣкни,
Изгорилѣ е край Дунавѣ селата
И е обралѣ край тѣхѣ градищата,
Та ѣ писнало сѣ живо отъ него
Отъ негов'тѣ нечути *золуми*.
Писѣкъ стигна долу отъ полѣето
Тамѣ до Бога, Аллаха, в' небето:
Той ни праща противѣ тая хала,
Зулумджия, лакомѣ крѣвопия,
Да ги смажимѣ *тербияѣ* да ги сторинѣ,

¹⁾ Табунѣ татар. хергеле, кобилско стадо конска чарда, кобиляжѣ.

²⁾ Гечитѣ. т. прѣминување, бродѣ на рѣката.

Пятицата на-вредъ да отворимъ. . .
 Не щж много азъ да ви говорѣхъ,
 Пакъ първото ще да ви повторѣхъ :
 Тѣ се бийтъ за плячка и обиръ,
 А пъкъ ние мжжи ще се биями
 Да завардимъ, сѣкий щото има,
 Да закрилимъ дѣцата, женитѣ,
 Стари старци и клѣти сираци,
 Що немогътъ сами да се бранятъ
 Отъ тѣсъ псета, на кръвъ настървени. . .
 Тукъ сж сички сто и дваиси души
 Кържалии, люти Арнаути,
 Съсъ Бошнаци и горски хайдутѣ
 И нмъ идатъ, както се научихъ,
 Тамъ отъ Плевенъ и отъ каждъ Ловечъ
 До стотина съсъ трийси катарѣ,
 Натварени с' обиръ отъ селата :
 Сребро, влато и нанизѣ скъпи —
 Потъ чилѣшки, цѣлъ облянъ съсъ кърви,
 Що го носѣтъ тамъ горѣ у Видинъ
 У калето, дѣто нмъ агитѣ
 Съсъ топовѣ вардикъ сексантѣ,
 Цѣли маари, напълнени с' обиръ. . .
 Тѣ ще бѣдѣтъ двѣстѣ ѣ дваиси души
 Сѣ смѣсица, отъ колъ и отъ вѣже,
 А пъкъ ний сии триста ѣ дваиси души
 Свои хора, роднина по-вече :
 Ще се биями, кѣто братъ за брата,
 Кѣто баща за своята рожба
 И Богъ ще ни, момчета, помогне :
 Наш'та сила надъ тѣхъ ще надмогне
 Чи се биями за Бога, за правда;
 Да утървемъ старци и старици,
 Бащи, майки, братѣя и сестрици,
 Дребни дѣца, слабички — на ципа
 И вдовица — клета сиротица. . .
 Богъ е съсъ насъ, Той ще ни помага,
 Само отъ насъ — обичъ, братска слога¹⁾. . .
 Тѣй говори Алиа прѣдъ сички,
 Кога щѣхъ изъ село да трѣгватъ,
 И сички го задружно слушахъ,
 Тихо, мирно в' очи го гледахъ,
 „Аминъ!“ сички Алию казахъ.
 Помацитъ молиа Аллахъ,
 Христѣнитѣ — Бога ѣ Божа майка
 Да помагатъ и да ги закрилятъ

¹⁾ Слога, съгласне, покорностъ на по старитѣ и достойнитѣ.

Отъ крушума и отъ ятагана
И отъ люта, ядовита рана.
Али викна другари пет'има,
Та обходи сичкитѣ юнаци
И раздѣли цѣлата дружина
На четири отдѣлни дружини:
Двѣ дружини — само отъ пѣшаци,
А пѣкъ двѣтѣ — пѣшаци и конци,
Първа дади на Дели-Ивана,
Втора дади на Кючук-Османа,
Третья дади на Коля Саия
И на Петра, нарѣченъ, Стрѣлата,
Четвъртата пѣкъ на Къръ-сердаря;
А надъ сички Алия остана
С' попъ Ивана и Башъ-Пехливана
И съсъ Лаковъ стрѣлеца Стояна,
С' трийси души отборъ нишанджин,
Що крушума на празно не хвърлятъ —
Дѣ помѣрятъ, тагъ право ударятъ.
Вси дружини се подраздѣлихъ
На по-малки дѣла — десетини
Съсъ по единъ десетаръ на чело —
Сѣкий избранъ отъ свойтѣ другари —
Отъ момцитѣ, що ги вѣрно знаятъ
За юнаци, вѣрни и левени,
Испитани отъ млади години —
Отъ дѣтинство, кога сж играли
При стадата, кѣто момчетия,
А пѣкъ послѣ — юргени другари —
По хората и по вбороветѣ,
По бѣлѣнки, по нощни сѣдѣнки
И в' горитѣ — по ловъ в' пещеритѣ
И — за риба лѣтѣ по рѣкитѣ,
Дѣто единъ за сички умира
И се хвърля в' огъня и в' вѣра,
А и сѣкий другаръ за другаря
Душата си дава и залага,
Да го спазя и да го забрани
И да носи тежки, люти рани
Отъ крушуми и отъ ятагани
И да го носи, раненъ, ако падне,
Както го е майка му носѣла
Деветъ мѣсици в' майчина утроба. . .
Тѣй раздѣли Сирака момцитѣ
И натѣкми концитѣ ѣ пѣшцитѣ.
И кога се сички наредихъ
На четири отдѣлни дружини,
Вси дружини — сѣ на дѣсетини

С' главатарѣ и съсь десетари
И съсь трѣма млади байрактари,
Алия се повърна у къщи
И прѣгърна младата си рожба,
Пригърна ѝ, в' челото цалуна,
Кѣто свята закрилица 'куна
И на своята стопаница вѣрна
Рѣка дади, съсь сълзи облѣна
И продума съсь гласъ треперящи:
„Прощавай ме, гълъбице вѣрна! . .
У битката, ако душо, падна,
Недѣй плака надъ моето тѣло:¹)
Тѣй е било писано отъ Бога. . .
А откърми, отгледай дѣтето,
Научи го, както Богъ та ѣ училъ
И му спомняй за Сиракъ-Алия —
За баща му, лудата гидия.
„Недѣй плакж,“ кажи Сюлюмане
На майка си, юнакъ пехливане,
Че баща ти сега е въйвода,
Ще се бие душмани ще трие —
Я поглѣдай колко юска води:
Ще надвие и здравъ ще си доди. . .“
А Анше салъ гледа юнака
Свой Алия, Сирака, Помака,
И дѣтето стиска при гърди си,
Съсь два реда сълзи на очи си,
А неможе дума да продума:
В' гърлото ѣ тъга се вгнѣдила —
Яка буца отъ жилосьъ се сбила. . .
Салъ го гледа, кѣто малко дѣте,
Кога гледа манка си тъжовна,
А неможе да ѣ проговори:
„Що си, мамо, така угрижена,
Кажѣ, мамо, що си нажелена?“
Устнитѣ ѣ салъ трепомъ трѣптахъ:
И Алию безъ гласъ говоряхъ. . .
А очи му сичкото разбрахъ. . .
Но устата и в' него унѣмѣхъ,
Салъ сълзитѣ за тѣхъ говоряхъ
И сърцата сами си казвахъ —
Чрезъ очитѣ двѣтѣ приказвахъ
Това нѣщо, що думи немогѣтъ
Да искажѣтъ, ни да испрѣкажѣтъ. . .
Алия си умѣри сърцето
Пригърна ѝ в' едно съсь дѣтето
И цѣлуна немъ и сина си

¹) Мохамеданитѣ считѣтъ за грѣхъ да се плаче надъ умрѣлима.

Меж' веждитѣ, усредѣ по чело
И ѿ каза: „Моли се на Бога:
Той ще да ти отъ сега помага,
Ако падна и бѣдешъ вдовица. . .“
А баща му и старата майка
Салъ гледахъ, кѣто вкаменени,
Ни казахъ отъ жалость горкитѣ
Ни думица при тѣзи раздѣла:
Тягата ги бѣше обвладѣла. . .
Али сѣгна, рѣка имъ цѣлуна
Баща му се свѣсти и продума:
„Богъ да ви е, Алиѿо, на помощъ,
Да ви пазѿи и отъ ало закриля
Съсъ своята божѧ, вишня сила,
Да надвийте тѿя крѣвопѿи
Кържалии и луди Дилии:
Бийте псето, стрийте му главата,
Избавете свѣта отъ тѣсъ хали,
Що сѧ за крѣвъ, за обиръ зинали. . .
Азъ, да има, кому да оставя
Твойта майка, кѧщата с' дѣцата,
Шешинето сега ще нарама
Срѣщу тая ненаситна лѧмѧ! . .“
„Нѣма нищо, Али отговори,
Ази щѧ се за тебѧ побори.
Ви върдете селото с' дѣцата,
Добитѣка и горѣ стадата
И ний ще имъ заплатимъ добрѧта“
А майка му хѣлцаше горката
И гледаше ту него в' очитѣ,
Ту булката с' дѣте на гърдитѣ. . .
„Збогомъ!“ рѣче Алиѧ Сирака
И излѣзе бърже на сокака. . .
„Хайде!“ каза и прѣдъ сячки трѣгна,
Изъ селото, на кадѣ рѣката,
С' дружинитѣ и хвана лѧката,
Край Искара, право за Койнари,
Догдѣ ѿ врѣме в' Ставерци да свари. . .

VI.

У Ставерци Кара-фералиѧ
Зефѿъ¹⁾, чиняше: ядяше, пияше
Съсъ свонѣ лѧти Кържали —
Сѣ що иска, каквото му хрумне,
Прѣдъ него го доносяхъ скоро.
Зурли, гайди, тѣпани, цигулки
Свирихъ му прѣзъ цѣлитѣ нощи,

¹⁾ Зефѿъ, т. угощение, увеселение, гуляѿ.

А гибкитѣ гивиндии млади —
 Чернооки циганки, избрани,
 Тука бѣхъ прѣлѣстни играчки;
 Съсь зюлюви сребърни, в' ржѣ си,
 Кжлчяхъ си прѣлѣстно снагитѣ,
 Да прѣлѣстятъ по-вече агитѣ,
 Да имъ лѣпнѣтъ по чело ѣ гжрдитѣ
 Айналии жълтици, отбрани,
 Заграбени съсь ножъ отъ народа —
 Отъ младитѣ момѣ и невѣсти,
 Нанизвани на младитѣ булки
 На годѣжа, свадбата, мѣнежа
 Отъ свекъра, старата свекърва —
 И да прѣскжтъ руповѣ и бабки,
 Цѣли шепѣ на-срѣщу свирцитѣ,
 Кога пѣжтъ пѣсни харавийски,
 Крѣвопийски, страшни, даалійски
 И имъ славѣтъ, възпѣвжтъ дѣлата
 Съсь сичтитѣ пожари ѣ зюлужи¹⁾
 И с' писъка на раята клета,
 Що пишѣше, кѣтъ на крѣстъ распета,
 Отъ тѣсъ хали, несити крѣвници,
 Потънали в' сребро и жълтици . . .
 Товѣ вечеръ Кара фералия —
 Мустафата, лудата гидия —
 Събралъ бѣше своитѣ другари:
 Шабанъ-Гѣга и Кара-Османа,
 Дели-Али, Ибрихамъ Чапкъна —
 Ъ четирмата голѣ Арнаути —
 Тамъ отъ Шкодра, горѣ изъ горитѣ,
 Що убивжтъ за пари и баща си
 И си хапжтъ месата в' яда си,
 Кѣто върли побѣснели псета;
 Кара Веля, Тоспатлж Хасана,
 Хаскювлия Дели Ибрихама,
 Отъ Родопѣ, грозни Кжржалии,
 Крѣвопийи, страшни яганджии,
 Дѣто правжтъ кондакъ²⁾ за пожари
 И лакомѣ черкови да палжтъ,
 Да испаржтъ дѣцата отъ майки;
 Дели Дима, Колжксжаа Стойка —
 Двама горци, Чорлянски хайдутѣ,
 Дѣто вардѣжтъ на Чорла ожага

¹⁾ Зюлумъ, т. насилие, зло, пригѣснение.

²⁾ Кондакъ т. запалителни вещества, повити въ мавна калѣница, които се хвърляжтъ, запалени съ праханъ и, като догори праханта и достигне до бурята, кондака плавва и запали.

С' ятацитѣ Цинцари ханджии,
Що ги поѣтъ денѣтъ у ямацѣ,
А пѣкъ ношеѣтъ с' тѣхъ дѣлѣтъ хазинѣ
И заравѣтъ в' набитѣ главитѣ,
Що ги носѣтъ в' конскитѣ зобинѣ,
Да немогѣтъ никакъ да познаѣтъ
Заклавитѣ пѣтници в' полѣто —,
Кѣто не е на трупа главата;
И Мехмеда с' брата му Якуба —
Двама брата Бошнаци-Помаци,
Соколовци-съсъ бошнашки прѣкоръ —
Синовитѣ на Сюлюманъ-Бега
Соколича, христѣенски душманиѣтъ —
Пѣдъ крѣвници и отъ сѣщи турци...
У кѣщата на дѣда Гиргана
Тамо горѣ на пѣтя до хана
При кладенѣца, що бѣ на мегдани,
На чардака, на срѣщу рѣката,
Три *машали* дояни горѣхъ
И отъ далѣчъ кѣтъ пожаръ свѣтитѣхъ.
По хаята и долу по двора
Шѣжаха се горѣ долу хора,
А буйнитѣ избрани юнаѣци:
Кѣржални, Бѣлгари ѣ Бошнаци,
Съсъ лютитѣ крѣвници Албанѣци
Вечерѣхъ съсъ осемъ ямаѣци¹⁾,
Що ги бѣхъ в' село задѣржели
И нѣпушаха нѣкъдѣ да идѣтъ,
А да служѣтъ вечеръ на софритѣ
И да глѣдѣтъ и чешѣтъ конѣтѣ,
Да ги храниѣтъ с' зелени бичими,
Ичумични и съсъ детелина,
Накосѣна в' буйнитѣ ливади,
Край Искара, долу изъ лѣжитѣ
И да пѣкѣтъ сумуни в' пѣщитѣ,
И да служѣтъ *диванѣ* прѣдъ софритѣ,
Кога ядѣтъ и когато пѣѣтъ,
Цѣли ноѣци, догдѣто усѣминѣтъ, —
Сѣщи роби, заробѣни бѣхъ
И сѣчкитѣ *тѣкѣзи* тѣрпѣхъ
И чакаха кога ще да скимне
На Мустафа ѣ негов'тѣ другари,
Да нѣтъ земнѣтъ на *лѣжумбичѣ* главитѣ,
Да ги хвѣрлѣтъ за храна на пѣтитѣ,
А снагитѣ — на гарги с' орлитѣ . . .

¹⁾ Ямаѣци, помощници, прикомандировани. Дѣто сѣхъ кондисѣвали турѣци-тѣ на хазанина сѣхъ даѣвали нѣколко комѣшни да му спомагаѣтъ — ямаѣци.

На софрата сичко бѣ стѣкнено
И печено, пражено, варено,
Медъ и млѣко и вино червено,
И ракия — блага амберия,
И рѣзлива, сладка хардалия,
Яйца, масло и пражени пилци;
Цѣлъ юнецъ бѣ сложенъ на софрата —
Младо теле, хванато в' чърдата
И печено в' сѣно подъ купата,
В' кожата си свито и завито,
Задушено в' меката жаравя:
Цѣла купа бѣ тлѣла надъ него
И се пѣкло отъ пладия до вечеръ
Та се лупише кости отъ месото
И мирише на месо и млѣко,
Задушено, безъ вѣдухъ печено —
Тлѣсто, младо теленце, сукалче,
Що бузало прѣсно, тлѣсто млѣко
Три мѣсеца отъ млѣчната боска
Ни доена, ни с' ржка ловена,
Утелено тамъ край полугаря
У гѣстата трѣница край Искаръ
И вардено отъ бодлата майка,
Догдѣ почне да ходи слѣдъ неж
И да тичка, весело да припка
По равини, зелени полени
На лжкитѣ цвѣтни и травѣни,
Сѣка сутринъ с' роса уросѣни,
С' цвѣтни билки, бѣли и чървени —
На лжкати скжкитѣ приѣвни.
Яде, пие пусть Кара-ферлия
Сѣсъ свонѣ отбрани другари —
Сѣсъ свонѣ буйни кафадари —
Яджѣ, пижѣ, гържижѣ сѣсъ кубури,
А че нчи низъ цѣлото село
И от'ѣква грѣмовитѣ Искъръ
Сѣсъ свонѣ стѣни и брѣжища
Надъ Ставерци и срѣшу Ставерци.
А свирцитѣ на *небеть*¹⁾ ниъ свирѣтъ
На секиму — по пѣсенъ крѣвнишка
И слѣдъ неж по-живо захващѣтъ
Кючешкитѣ свирни трепетливи,
Да игражѣтъ и страстно треперѣтъ
Гябкавитѣ, млади гивиндии
С' ржспетлени, на прѣдя ниъ, назви
Да се вижѣтъ и на лжкъ угжжѣтъ

¹⁾ Небеть, т. редъ — сѣкиму по пѣсенъ *исвирѣжѣтъ*.

И си гърчатъ тѣлото трѣптящи
Гологърди циганки бевстидни,
Прѣдъ тѣсъ бѣсни чанкѣни пиени
И отъ страсти бѣсни, упоени . . .
Тѣй ядыхъ, пияхъ ѿ гърмахъ
А свирцитѣ свиряхъ ѿ пѣяхъ,
ѿ Циганкитѣ до душа играхъ
И по шепи имани събрахъ:
Бѣли бапки и желти жѣлтици
И наниз-тѣшки утѣрици,
Свѣти грозо отъ младитѣ булки
Отъ пикитѣ, наедно с' главитѣ . . .
Тѣй бѣсняхъ тѣзи капѣсѣни,
Тѣй вилияхъ — до срѣдъ ноцъ стояхъ,
Повръщахъ, пихъ, повтаряхъ.
И пиени легнахъ, заспахъ,
Кѣтъ заспахъ, силно захърчахъ —
Като прасци клани, не-доклани,
Отъ прѣсита, отъ питѣ-залини . . .
Щомъ заспахъ, ето долѣтѣхъ
Трина конци, млади Кържалии,
Чакъ отъ Плѣвентъ, испратени кѣсно,
Да извѣстятъ на Кара-ферлиа,
А че идатъ фурчи съсъ имани:
Срѣбро, злато и скѣпи примани,
Да ги срѣшне кѣмъ Митрополия¹⁾
Съсъ своитѣ юнаци отбрани,
Да ги срѣшне, прѣведе прѣзъ Искаръ,
Чи незнайтъ, дѣ брода да газитъ
И да прати, да ги испроводитъ
Чакъ до Видинъ, прѣзъ Равенско поле,
Чи дочули за нѣкой Дилиа,
Който идялъ горѣ отъ Балкана
С' нови чети, сѣ горци хайдутѣ
И незнайтъ кѣмъ кон е страна —
Да-ли кѣмъ тѣхъ, или е срѣшу тѣхъ;
За туй трѣба отъ рано да станятъ
И кервана в' село да застанятъ,
Кѣдъ Плѣвентъ, у Митрополия,
На джедето, що води кѣмъ Искаръ.
Илчинитѣ, като довтасяхъ
У Ставерци, право се запряхъ
У дворито на дѣда Гиргана,
Дѣто бѣше Кара-фералиа,
Който сега спяше и хърташе
Съсъ своитѣ пиени другари.

¹⁾ Село на плевненския пътъ кѣмъ Искра.

Щомъ стигнахъ, конѣ отсѣднахъ
И на чардака право се узовахъ.
Захлопахъ силно, задѣнтихъ,
Хеѣ дѣнтихъ, хеѣ буйно крѣщихъ,
Но спящитѣ сумтахъ, хърчахъ :
Не чувахъ. нито се свѣстихъ.
Илчинтъ ¹⁾ мислихъ, кроихъ :
„Що е това да ли ги избихъ,
Нѣкой хайти, за обيري гладни,
Защо никой не ни се обажда,
Хлопането никой не угажда! . . .“
Думахъ си зачудени силно.
Най послѣ нѣхъ хрумна у *илвата*,
Чи грѣзнахъ два кѣтя с' кубури,
Та че екна двора и селото
И чакъ тогасъ нѣкой се обади
„Кой е?“ викна и кубура грѣзна,
Иаъ стаята, право у вратата
И крушума прониза дѣската,
Но не случи никого отвѣнка . . .
„Берберъ Али! едина извика,
Берберъ Али — съсь дели Рѣджена
И Фезито отъ Плѣвена града —
Саята на дели Мурада.
Ний сми, ний сми, елате отворете:
Свои хора, при вази — илчин
Испратени до Кара-ферлия .
Отъ Мурата нашъ банѣ-байрактаря
За работа, за помощъ юнашка :
Зоръ имаме, отваряйте бърже! , . .“
Кѣто чухъ сички за Мурада.
Байрактаря на вси Кжржалин,
Който може сѣкиго да сѣди
И да земне кому щѣ главата,
Безъ да пита у Видинѣ агата
И-че нимаѣ голѣмъ зоръ за помощъ,
Сички в' кѣщи в' часа изтрепанѣхъ,
Исплашени вси трѣпомъ трѣпанѣхъ —
Забравнихъ, що прѣдъ малко бѣхъ . . .
Тѣ разбрахъ, що може ги слѣти,
Ако Мурадъ гневенъ ги врѣхлѣти,
Дѣто не сѣ послушали бърже
Заповѣдѣта, дадена отъ него,
Да се изпълни както е порѣчалъ,
На своитѣ пратени юнаци :
Знаяхъ тѣ, колко главни буйни

¹⁾ Посланици, пратеници.

Бѣ отсѣкалъ, що го неслушѣхъ,
Или в' нѣщо се въспротивѣхъ . . .
Отвори хъ бързникотъ вратата,
Запали хъ скоро машалата
И Мустафа зазвана да пита
Плѣвнѣлия Фезито-сърдито:
„Що е? казвай, какво ви е зорѣ,
Та сте дошли нощетъ в' полунощи?
Юски ли ви бастиса хъ сѣкино,
Или по-ало до глави ви доди.
Чи ви Мурадъ за помощъ проводи?
Казвай, Фези — неможа да тражъ;
Искѣтъ на все да му чужъ края? . . .“
Фезито го погледѣ сърдито
И му каза гнѣвно, но открито:
„Така ли се на Искара варди?
Да ви будѣтъ съсъ грѣтъ отъ кубури! . .
Да знай това Мурадъ-Байрактарѣ,
Азъ ти казвамъ, забитъ си на кола! . .
Колко за насъ — недѣйте се плаши —
Ний сме дошли за работи наши:
Идѣтъ трѣйси тварени кѣтѣри
Съсъ илани, злато и пригѣни
И нѣниз сребърни, златени
Съсъ пиндисе юнаци левени.
Мурадъ ни е при тебе проводилъ,
Да ги срѣщнешъ тѣсъ нощъ прѣдъ зоритѣ
На срѣдъ пѣтя, ето тамо горѣ,
Прѣдъ селото, прѣдъ Митрополия
Съсъ твоитѣ отбрани юнаци,
Да прѣведешъ сичкитѣ прѣвъ брода,
Чи не знаѣтъ Искарѣ водата,
Дѣ се гави съсъ твари рѣката,
Да не сбъркѣтъ, карванъ да надавѣтъ
И златото в' Искара да оставѣтъ,
Чи за сичко ти ще отговарѣшъ
Твърдѣ страшно, скѣпно и прѣскѣпно:
Съсъ глава си ще платишъ прѣдъ него! . .
Това ти е пѣрѣжки отъ Мурада —
Байрактарѣ на вси Даалии,
Кѣрѣжалии, Бошнаци, Албанци —
И хайтитѣ, Бѣлгари-балканци —
Не е шега, чувашъ ли? помни жъ!
На ухо си обѣца гуди жъ! . .
Като мѣнемъ сѣ живо и здраво
На Искара водата дълбока
И достигнемъ тука у селото,

Ще ни дадешъ пиндисе момчета,
 За да станешъ отъ сто души таборъ,
 Да прѣминешъ тука прѣзъ полъето —
 Раховското и горѣ Ломскѣто,
 Догдѣ стигнешъ тамо у калето,
 Дѣто ни е на синаца сърцето . . .“
 Тѣй прѣдади заповѣдъта строга
 Отъ Мурада Дели-Байрактаря
 Кючукъ Фези, сърдитъ Плѣвнѣлия,
 Най-вѣрния Муратовъ самя.
 И извири с' рогова *бурия*,
 Да се сбержѣ сички Кържалии,
 Отъ селото, при него на двора —
 Все готови, стѣкмени убути,
 На коньетѣ, сички обржени
 И, за нѣтъ пѣтъ, с' сичко нагласени.
 А Мустафа — Кара-Фералия,
 Съсь своитѣ другари отбрани
 Нагласихъ пушки, ятагани
 И коньетѣ — сѣ атови врани
 И съсь сичка отъ село дружина
 Все на конье, в' тѣмната нѣрчина,
 Иалъзохъ отъ Ставерци нощемъ,
 Прѣди да сѣ нѣтлитѣ пропѣли.
 Прѣгазихъ Искару водата.
 Уловихъ отвѣди лѣката
 Изъ едритѣ върби и тополи
 И хванахъ пѣтя кѣдѣ Плѣвентѣ,
 Дѣто води на Митрополия . . .
 Когато се в' полъето несахъ,
 На своитѣ люти бедевии,
 Кара-Ферлии с' цѣлата си чета
 И коньетѣ цвиляхъ, хучахъ,
 Като горски Диви-Самодиви,
 Къгъ вихрушки лѣтѣ по полъето
 Кога дигнатѣ отъ прагове нѣгли
 И се носихъ горѣ на високо
 В' облацитѣ подъ небето синьо;
 Тѣй вървѣхъ люти Кържалии,
 Да прѣварихъ рано прѣдъ зората
 Прѣдъ селото, прѣдъ Митрополия
 Кѣтхритѣ, тварени с' имани,
 Съсь четата, що ги испроважда
 При Мустафа Кара-фералия,
 У Ставерци, бродѣ да прѣгазихъ,
 Прѣдвеждани отъ него самия,
 За у Видинѣ, горѣ у калето,
 Дѣто пѣтъ бѣ обира — сърцето.

В' това врѣме Алия бѣ стигналъ
Подъ Лукувитъ долу в' равнината
Съсъ своитѣ соколи дружини,
Край рѣката, отвѣдь у лжката,
Обраствала с' върби и тополи
И брѣстови — отъ триста години,
Расклонени, весели, зелени,
И дебели сѣ като боринъ,
Що немогѣтъ единъ да обграбѣтъ,
Трина момка с' три растѣга буйни —
Тѣй порасли дебели, клонати
На влагата у тлѣстия *нарухъ*,
Подъ когото жилистия корѣнь
Е поднирилъ широко, дълбоко,
Дѣто стигѣтъ сичкитѣ му жили
До водата, що тай подъ него
И му носи храни растопени
Отъ сичкитѣ руди, растворени,
Отъ Балкана, довлѣчени долу
Съсъ бийнитѣ пѣрон дѣждовни
И дѣждовни и пролѣтъ снѣжовни,
Кога иде Искара прѣвъ пролѣтъ
Отъ Балкана отъ Рила планина
И залива лжки и ливади,
Та ги тори съсъ тлѣста талѣга,
Както тори градинарь градина
Сѣка пролѣтъ, кога ще посѣва
Своя рассадъ и ще го расажда
По лѣхитѣ и по фитаритѣ,
Да му расте буйно и зелено
И завѣрава плодове меснати,
Да му върне за труда печалба,
Уросена с' потави солени —
Наградата за тѣшкитѣ грижи
И за сички недоспани ноци;
Тѣй торяше Искара лжкитѣ
С' брѣстоветѣ с' тополи, с' върбицѣ
И между тѣхъ полѣни с' трѣвитѣ —
Буйни трѣви, гѣсти и високи,
Що се губѣтъ телцитѣ между нѣтъ,
Кога пладнитѣ стадата, чърдитѣ
У лѣтнитѣ пѣкове и жѣги,
Кога доди слънцето на пладня
И лжката на пѣщъ заприлича,
Кога гори запалена буйно
И ярата трепери надъ нежъ
У въздуха на дребни талази
И ужурва и сичко задуша

Със своята нестърпима жегă . . .
Тѣй ставаше в' лжкитѣ горѣщо
По срѣдѣ лѣто, около Илинѣ-денѣ —
В' праздничитѣ на Грѣмникѣ-Перуна,
Горѣщници нарѣчени днеска . . .
Кога Али надѣ Ставерци стигна
Със своитѣ балкански соколи,
Кѣто облѣкѣ сутринѣ прѣдѣ зората,
Той обгърна гората в' лжката
И раздѣли юнашкитѣ чети,
Както каза, когато трѣгнахъ,
В' Чомаковци, на своитѣ дружини:
Една чета влѣзе у селото,
Край рѣката, срѣщо брода право,
Със петнайси люти бървоконци
И залови пѣтя с' брѣговетѣ —
На митиризѣ в' селскитѣ окопи,
Със които селскитѣ дворови
Заградени бѣхъ по старински
Със дълбоки, широки обкопи —
Цѣли табѣи, въздигнати грижно,
Да забранѣтъ сѣната, клѣщата
И младитѣ, зелени градини,
Що ги роси роса отъ рѣката,
Дѣто буѣтъ вошки расклонени
И отъ рожба със сохи подирѣли —
Тука влѣзе, първата дружина
Да не пуца нищо да прѣлазя
Прѣзъ рѣката, брода да прѣгазѣ
И да влѣзе в' селото за помощъ —
В' окопитѣ да се защищава . . .
Сички мошци отъ тѣсъ буйна чета
Ображени бѣхъ с' шипинета,
И избрани нишанджии вѣрни
Що-улучхѣтъ право у челото —
Тѣ заѣхъ пѣтя край селото,
Кѣмъ Искѣра, долу край рѣката,
На пусѣя на срѣшу лжката;
Втора чета — отдолу подѣ пѣтя
Кѣмъ Плѣвентѣ, що води ѣзъ лжката —
Салѣ пѣшаци с' пушки каранфили
Задѣ буйнитѣ, дебели дървета
Тополови, брѣстови, върбови —
И джбови -- стари гурувъови
Зѣ митиризѣ — у тайна пусѣя,
Дѣто бѣше сѣко дърво табѣя,
Задѣ което трима се засланѣтъ,
Не отъ крушумѣ, а и отъ граната;

Трета чета — надъ пята отгорѣ
У буйнитѣ и гъсти тополи,
Разрѣдена на-редѣ по край друма
Задъ бѣлитѣ тополи дебели
Да ги вардытъ отъ крушумъ теллия,
Кържалийски, крушумъ захирлия
Съсъ своитѣ стѣбели дебели,
И лѣскави — като сребро бѣли . . .
С' четвъртата и с' бързитѣ конци —
Самъ Алиа с' своитѣ другари —
Заловихъ рѣшитѣ най-горѣ,
Подъ полъето у брѣга ронливий,
Дѣто скрихъ кон'цитѣ с' коньетѣ,
Да се нищо на явѣ не види,
Тамъ отъ горѣ отъ кѣмто полъето —
Заслонени бѣхъ нѣъ долъето.
И пратихъ двамина да вардытъ
Тамо горѣ на двѣтѣ могили,
Въздигнати земни парамиди.
И щомъ хванатѣ долу да навалижтъ
И се спуснатѣ сички у лѣката —
Кара-ферли съсъ своитѣ чети —
Съсъ кервана — тваренитѣ мѣски,
С' алато, сребро и скапи прииѣни,
Да изгърмѣтъ съсъ своитѣ кубури
По два пѣтя, единѣъ подирѣ другий
И извѣстѣжтъ на Сиракъ Алиа,
Чи сѣ слѣзали сичкитѣ в' лѣката,
У лѣката, долу у гората,
Между тритѣ Алиеви чети
И четвъртата — тамо прѣвъзъ рѣката,
У селото, в' окопитѣ скрита,
И да додѣтъ право у срѣдата,
Меж' четири открити огньови,
Обколени, на масаре зети,
Между кон, нѣ чета с' коньетѣ,
Алиа птичка неможе прѣлѣтѣ,
Да избѣгне отъ тая посия
Отъ крушума и отъ ятагана,
На Алиа отъ четата йзбрана,
За мѣщенѣе, като тигъръ гладна . . .
Когато се момцитѣ гласѣхъ
У лѣката, в' гъстата джбрана,
И пусия най-сгодна тъкмѣхъ,
На небето звѣздитѣ блѣднихъ
И кѣмъ западѣ дебнишкомъ пълзѣхъ —
С' цѣло небе сички се смичахъ,
И незабѣтно гаснѣхъ, тъмнѣхъ.

А ясната свѣтлива Зорница —
Слънчевата лѣпа годеница,
Прѣбули се съсъ блѣдното було
Прѣдъ Зарана — царя на звѣздитѣ,
Кѣто млада невѣста, стѣжмена,
За вѣчило, вече нагласена,
Да ѝ невиди слънцето очитѣ,
Дѣто блѣщитѣ кѣто два брилянта
На царскитѣ скиптри и корони
И си стрѣлитѣ лучи стрѣловити,
Стрѣловити лучи, огневити
Кѣмъ земята, кѣмъ спичкитѣ живи,
Що ъ гледжѣ кога е засѣйна,
Прѣдъ лучитѣ на Райка-Огнѣйна,
Догдѣ не е излѣзалъ тамъ горѣ
Отъ своитѣ стѣклени палати,
Изъ морѣто на златна кълѣска
По дългата огнѣна пѣтека,
Отъ Истока до тъмния Западѣ,
Дѣто ходи сѣка нощъ редовно
Да вечеря, почива и става,
Сутринъ рано пакъ да се явява
И весело, ружѣно да утрѣва
По небето и долу полѣето,
По горѣто и врѣдъ по морѣто,
Да събужта все да съживѣва —
Отъ чияка — до дрѣбната мѣра . . .
Слѣдъ три часа, отъ какъ бѣ изгрѣло
Ясно слънце и бѣ се дигнало
Но кѣмъ обѣдъ не бѣ нощъ стигнало,
А изъ вѣжѣ кѣмъ Митрополита
Се дигахъ мъгли и прахове
И идѣхъ хали и вихрушки,
Дѣто дигжѣ отъ прошница облѣкъ
И го вижѣ горѣ кѣмъ небето,
Та помрачжѣ слънцето ѝ полѣето
И, що сваржѣ напрѣдѣ си, дигжѣ
Горѣ, горѣ, горѣ в' висинитѣ,
И нѣкога подигжѣ водитѣ
На водяни стѣлбови високи
Изъ морѣто, кѣт' праха в' полѣето. . .
Но туй не бѣ хали, ни вихрушки,
Дѣто дигжѣ праха и водата
И повалжѣ, дѣ минжѣ, гората:
Това бѣше Кара-фералня
Съсъ своята отбрана дружина,
Що отиде нощесъ посрѣдъ-нощи,
Да посрѣща другата дружина

Съсѣ карванѣ отъ якитѣ ижски,
Що го каратъ пиндисе юнаци
Кържалии, страшни харамии
Чакъ отъ Плъвентъ, на горѣ за Видинѣ
И ще газнатъ прѣзъ буйния Искарѣ,
Дѣто ще ги Мустафа прѣкара
Тамъ на брѣда, дѣто е най-плитко,
Срѣщо село Ставарци на право,
Да прѣминатъ читави и здрави,
За които той ще отговаря
Съсѣ глава си прѣдъ Башъ-Байрактаря. . .
Ей ги идатъ — на конѣ огнѣни —
Врани, бѣли, сиви, и чървени
Бедеви арапски, гоени
И атови люти, разирени, —
Лѣтатъ, цвилатъ, та ечи полѣто
И прахове дигатъ до небето. . .
На-прѣдъ кара Кара-фералия
Свойта змия, люта бедевия:
Цвили, пуста, като Горска Вила
Разсърдена, силно разярѣна,
В' потъ и цѣна, сичката облѣна.
А Мустафа веселъ — на гърба ѝ
Накрѣхнатъ си гжжвата надъ вежди,
Засукълъ си чернитъ мустаци,
Цѣлъ облѣченъ въвъ сирма и злато;
Съсѣ червени ковани бутуши,
Съсѣ сирмяни гайтани и китки,
Съсѣ сукняни аляни потури,
Чепкенъ и златъ джамаданъ, въвъ сирма,
И съсѣ поясъ багдатски опасанъ,
А на него селяфлъкъ обшеренъ
Съсѣ сирмяни цвѣтъя — на лалета,
С' два пищова сирма-тепелии,
С' бѣлочеренъ ноцъ с' злата капия;
На рамо му прѣжѣтната пушка
Тънка, дълга, дремсизъ кържалийка,
Изшерена, пѣстра, седефлийка,
Лѣщѣ се на ясното слѣнце
И отблѣсква слънчевитѣ зраци
Далечъ, далечъ — на сички посоки —
На кждѣто се повие с' нежъ,
То се види чакъ тамъ отъ гората,
Къто Телишъ що се възвисява,
И отъ тамъ се полата залава
На Балкана, къмъ Панига злата. . .
Слѣдъ Мустафа — сички главатарѣ:
Кържалии, Албанци, Бошнаци

И Българи Вадѣнци-балканци¹⁾,
Вси-у сирма и у чисто алато
Облѣчени отъ сълзи сирашки
И на сѣкий на кръста му алато —
У кинера, пълень до устата
Съсь жълтици, вярви-угърлици,
Уграбени отъ млади невѣсти
По селата и по градищата. . .
Вси стѣкмени и вси приѣззени,
Харамийски, ижжи ображени :
Съсь пищови и остри ножови
И съсь дълги, тънки, даалийки,
Каранфилки и армуть-башлийки ;
Всички грѣхъ отъ сирма и злато,
На снага имъ — дарма, безъ докато
И се лѣхъхъ дългитѣ имъ пушки
Като ясни огледала нови.
Слѣдъ сичкитѣ буйни главатары,
Двѣтѣ чети върхитѣ раздѣлени
А между имъ — карвана кѣтѣри,
Трийси ижски, с' по два юка сѣка,
Натоварени на нови самары,
Обвързани, уплетени яко
С' нови вѣжѣ, сукани конѡпци,
Кѣто мрѣжа обиванали юка.
Дружинитѣ не бѣхъ по долу
Ображени отъ свойтѣ водачи —
Отъ свойтѣ девень главатары —
Самъ алатото по малко лѣхъше
По гърди имъ и другитѣ дрехи,
Но пѣкъ бѣхъ стегнати, упети,
За кръвъ и бой готови, проклети,
Кѣто псета за ловъ побѣсѣли,
И за обиръ луди, подлудѣли. . .
Лѣхъхъ сички на конѣтѣ люты,
А земета подъ конѣтѣ тѣтни
Отъ силнитѣ конита ковани —
Дѣто стапѣхъ, пѣхъхъ прѣоравѣхъ,
Облѣкъ носѣхъ, на все страхъ задавѣхъ. . .
Наближихъ межд' двѣтѣ могили,
Кѣто хали, кѣто горски Вили
И слѣзвахъ долу у лѣката,
В' тополитѣ, в' дѣба, кѣмъ рѣката. . .
Грѣхъ се зачу отъ двата кубура —
Тамъ отъ двѣтѣ могили високи
И извѣсти Алия Сирака,

¹⁾ Вадѣнци отъ гдѣ Балкана, Тракийци.

Чи слѣзохъ всички у върбака. . .
Али рипна съсъ свойта чета —
Съсъ своитѣ другари сердари
Кѣто урѣлъ отъ витото гнѣздо;
Искачи се горѣ на високо,
На срѣдѣ пѣтя, на брѣга надѣ сички
И искара концитѣ в' полето,
Да завардѣтъ пѣтя на *джедето*
И изрева кѣто левъ в' Сахара:
„Огънь, момци, — отъ сичкитѣ страни —
Ножъ и огънь на тия душмани:
Обсипете псетата съсъ рани! . . .“
И се впусна на долу в' гората
Кѣто глганѣ, кога е разлютенѣ
Отъ ловеца, що грѣмнѣлъ върху му
И сичкитѣ другари — с' Алия. . .
За пукаѣ пушки и пицови,
За трѣщѣѣ сабѣи у ножови,
Подигна се писѣкъ, олелия;
Свѣткаѣ се отъ пушки огньови
И се дигна отъ барутѣ облѣкъ
Надѣ гората, надѣ върби, тополи
И обсѣни лѣката с' рѣката,
Кѣто есенѣ мѣглата — гората. . .
Не се вижда отъ пушѣка нищо,
Салѣ се чува гласа на Алия:
„Бийте, момци, пущайте крушуми
Сѣ телли и сѣ захирли! . . .“
И най послѣ писѣка и вѣка
Заглушихъ ѣ гласа на Алия, —
Чолаковска дилия-гедия. . .
Двайси души конници одбрани —
На атови сиви, бѣли, врѣни
Впуснаѣ се плѣвомѣ прѣзъ рѣката
Вѣ дълбинната, в' вира — подѣ лѣката,
Да прѣплаваѣтъ, сѣляѣ, водата
И да минѣтъ у село на загѣтъ,
Да помагѣтъ на своитѣ другари,
Отъ шанцитѣ — дълбоки окопи —
Прѣзъ водата съсъ дългитѣ пушки
На своитѣ, разбити другари.
Но отъ село, изъ тѣѣи окопи
Огънь ригна и крушуми блѣвна:
Кѣто дѣждѣ се крушуми сипнаѣѣ
Върху тия юнаци плавачи —
Даалии, сѣ одборѣ мѣрачи
И когато вторий пѣтъ повтори,
Сѣкий хвана с' смѣръта *да* се бори

У водатъ, долу низъ рѣката —,
Нападахъ много отъ коньетъ
У водатъ в' буйнитъ талази,
Единъ тъне, другий се издига,
Издигни се и повторомъ тъне,
Догдѣ с' вода гърди си напълне. . .
И захвана Искаръ да влачи
Даалии, отбрани юнаци,
Да ги валя кѣтъ губяри китни,
Когато ги валявица валя —
Ту ги върти и ту ги прѣбрѣща,
Ту съ очигъ горѣ ги изврѣща,
Ту долу ги завлича дълбоко
И пакъ горѣ издига високо
Надъ своитъ вълни раз'ярени
Дѣто влѣкѣтъ камъни и пѣни,
Когато се надолу утурвѣтъ
Кѣтъ ниското, кѣтъ бѣлия Дунавъ,
Да се смѣсѣтъ в' неговата мѣтка
И починѣтъ отъ пѣтя си дългъ
На буйнитъ крилати талази;
Тѣй валяше Искара Дилии,
Кържалии, люти Арнаути
А коньетъ плавахъ, хриптѣхъ
Безъ стопани, пѣкои ранени, —
А пѣкой с' ступани укачени
В' стремелата, исплавахъ Искаръ
И влачахъ своитъ яздачи
По пѣсѣка, по дребния камѣкъ,
Посинѣли, грозни, помрачени;
Изъ уста нѣтъ кръвь с' вода течаше,
Когато ги коньетъ тѣтразѣтъ
И отъ тѣхъ се кѣто диви плашиѣтъ,
А два ата и двѣ бедевии
Огидохъ съсъ своитъ стопани
Тлѣста жертва на буйния Искаръ,
Който зема всѣко лѣто жертви
И никоги наситенъ не бива. . .
Трина душии прѣплавахъ здрави,
Прѣзъ Искара, подъ дѣждъ отъ крушунѣи,
И пуснахъ коньетъ прѣзъ село,
По джадето, що дѣли селото,
Да избѣгнѣтъ на-горѣ в' полѣето,
Да утѣрвѣтъ главитъ си буйни,
Но ги срѣшна Стоявъ с' шесть момчета,
Съсъ своитъ конци-бървоконци,
Кога щѣхъ изъ село да налѣзѣтъ
И пукнахъ съсъ по два кобура

Срѣщу тия люти Даалии,
А и тия празни не стояхъ:
Замѣрихъ и двама ранихъ
Отъ четата на Стояна Лаковъ
И едного на пята свалихъ,
Съсхъ крушума, прѣзъ гърди пронизанъ,
Падна долу на часа отъ коня,
Кѣто зрѣла и прѣзрѣла круша,
Кога то се отъ клона откъсне,
Тупне долу, подъ дървото право,
И се силно в' земена натѣрти;
Но когато момцитѣ вторихъ,
И пушкитѣ грѣмнаха изъ-едно,
Двамата се гжтнати отъ конѣтъ
И дадохъ душа по неволя,
А едина раненъ ги прѣгази.
На своята люта бедевия,
Като хала, кѣтъ буйна стихия
И избѣга у равното полѣе,
Но три момка с' Стояна четирма
Стигнахъ го далечъ надъ селото
И му сиѣхъ главата юнашка,
У буйната нива врѣтеница,
Търкули се корбанъ на орлитѣ;
Хванахъ му коня за награда,
Отпасахъ кимеря отъ кръста,
До устата пѣленъ съ жалтици,
Сѣ съсъ меки, отборъ *прмилици*.
И бързешкомъ се върнахъ в' село
Да завардытъ пакъ първото мѣсто
Край селото — пжти отъ двѣ страни. . .
А в' лжката пушки сѣ гърмѣхъ,
Вси *кюшета* отъ димъ се темпѣхъ
И писѣка, цвиленѣто конско
Се чувахъ, размѣсени в'едно,
Що пищѣхъ грозни Даалии
И цвиляхъ люти бедевии,
Обградени отворедъ на посия
Дѣ задъ сѣко дърво огнь пламва
И пищѣхъ лютитѣ крушуми,
Та бруляхъ листата зелени,
Кѣтъ не случатъ у меса кръвени
И листѣто падаше съсъ клонки¹⁾,
Като дѣтъ, кога града бие,
И поваля гори и ливади,
Сваля листа отъ буки зелени

¹⁾ Клонки, умалително отъ клонекъ.

И отъ вошки плодове чървени. . .
 Трийси души одборъ Кържалии,
 Йоше здрави, палъзохъ горѣ,
 Изъ лжката, на равното полъе,
 На своитѣ конѣ раз'ядени,
 Да избѣгнатъ къмъ Митрополия,
 По джадето, тамо прѣзъ полъето,
 Но горѣ ги заобиколихъ
 Сички конци, сѣ Каменополци
 Прѣдвождани отъ Петра Стрѣлата
 Що се впуща къмъ соколъ връхъ птица —
 Връхъ гълъби, сиви гургурици,
 Кога зобѣтъ конопяно сѣме,
 Пролѣтъ рано в' равни грѣстѣнници, —
 И хванахъ да пукатъ пищови
 И да свѣтитѣ сабѣи и ножови. . .
 Димъ се дигна, кѣто буенъ облъкъ —
 Кѣто мѣгла есень край рѣката;
 Ситѣсихъ се подъ сивия облъкъ,
 Ситѣсихъ се, и разитѣсихъ се,
 И се зачу, писъкъ, олѣлия
 Отъ тѣсъ двойна и буйна стихия,
 Но надъ сичко се чуваше страшно
 Буйния гласъ на Петра Стрѣлата:
 „Бийте, момци, сѣчете юнашки,
 Сѣ на месо пушайте крушуми,
 У тѣсъ псета, у тѣзи чапкъни! . .“
 И прѣпуска, ту горѣ, ту долу,
 Врана коня тѣмъзливъ домашенъ,
 И сѣ пуца телли крушуми,
 Сѣ телли и сѣ вихирли
 Върху тия грозни харамии —
 Арнаути, хърсѣзъ-Кържалии. . .
 „Небойте се и Сали крѣщѣше,
 Небойте се, туй сѣ сѣ гявури —
 Клета рая, бийте не милейте! . .
 Съсъ сабытѣ сѣчете, кастрете,
 Главитѣ имъ долу повалете! . .“
 И ярѣше пуста бедевия,
 Конъ ярѣше и сабыя вѣртѣше
 „Бийтѣ, бийтѣ!“ ядосанъ крѣщеше.
 Боя трая два цѣли *сахатя*
 На полъето, по равни полѣни,
 Обраснали съсъ бѣло *ковито*,
 Що се вълни на буйния вѣтъръ
 На талази, кѣто тихий Дунавъ,
 Когато го Юга развълнува . . .
 Попадахъ конѣ и юнаци,

Валяхъ се гъжви и кълпацѣ,
Избѣгахъ трима Кържалии
На своитѣ врани бедеви,
Наранени, йоще не свалени,
А другитѣ, ту мрътви лѣжахъ,
Ту ранени отъ болки охтѣхъ
И се вижтѣ кѣтъ прѣбѣти змии,
А кървитѣ изъ ранитѣ ближтѣ
Топли, прѣсии, аляни, чървени
И червенижтѣ трѣвата зелена
Около си, йоще не търлена . . .
Пѣкъ коньетѣ, цвилѣхъ, хрипѣхъ,
Едни — при тѣхъ, други по полъето,
Безъ стопани, влачахъ юдитѣ,
Нѣкой раненъ, а нѣкой подскриженъ
И три ата тѣразяхъ трима,
Кържалии грозни Даалии
Закачени за кракъ у змигня
И ритахъ кѣто побѣснели,
Да се утърватѣ отъ трупа слѣдъ себе,
Що се влачи, йоще не издѣхнѣлъ
И що рига кърви изъ уста си
Отъ бѣлия дробъ, пробитъ направо
Съсъ теллия крушунѣ, зихирлия . . .
Посѣяхъ полъето съсъ пушки,
Съсъ пищови, сабѣи и ножови
И наласки пълни съсъ фишечи,
И почернѣ полъето отъ трупи
Кържалийски и Каменополски . . .
Най-подирѣ и Салия падна
Отъ рѣжа на Петра Стрѣлата
Но прѣдъ него трима се свалихъ —
Трима уби това люто куче,
Трима мошци, левени, юнаци . . .
И, кѣтъ рани Петра у рѣката
Съсъ своята сабѣя дамаскиня,
Тагасъ падна тѣсъ буйна стихия
Съсъ глава си висяща на гърди
На грациуля на прѣднитѣ жили,
А пѣкъ крѣвата отъ вратнитѣ жили,
Кѣтъ шадрафанъ, стрѣляше на горѣ . . .
Двайси души тукъ Петъръ нагуби —
Съсъ убити ранени, и сакати —
Млади мошци, сички борзаконци,
Но непусна и живѣ Кържалия,
Да избѣгне отъ този гидия:
Що избѣгахъ тримата ранени
И тримата ги стигнахъ в' полъето,

Но тѣ бѣхъ вече прѣмалѣли
Отъ кървитѣ, що изъ тѣхъ истекли
И паднали на пѣтя отъ конѣтѣ
Та имъ зеахъ паритѣ и главитѣ
И конѣтѣ — двата неранени —
Едина бѣ паднѣлъ и хъртѣше:
Крѣвъ бѣлваше и душа берѣше . . .
Петъръ събра сичкитѣ момчета
Останаа живи, не ранени
И добихъ клети Кържалии,
Арнаути и луди Далии,
Що не бѣхъ изджанали йоще;
Обрахъ ги, зеахъ имъ конѣтѣ,
Що уловихъ, а що не уловихъ
С' пушкитѣ ги до единъ набихъ
И в' седлата намѣрихъ злато.
А слѣдъ сичко се върнахъ право
Надъ лжката, да видѣтъ, що става
Тамо долу, в' гжстата джбрава.
Дѣто йоще пушкитѣ прѣщѣхъ —
Тѣнки пушки, вити шишинета —
И ножови у сабѣи трѣщѣхъ
Ту у сабѣи, ту в' кости чилѣшки
Кѣто кога касали расплаца¹⁾
Бутовитѣ в' залханата есенъ
И прѣсичахъ кокали и жили
На волови, биволи и крави
За пастарна, за лоѣ и чирвиши . . .
В' това врѣме Кара-фералия
И Сирака, лудата гидия,
Кѣтъ гърѣли и не се случили,
Кѣтъ се сѣкли, ножови строшили,
Хваляли се сѣ гуша за гуша,
Запѣнени като два глигания,
Когато се сѣкахъ у гората,
У борбата съсъ остритѣ зѣби
За младитѣ мѣтки в' двѣ кюмета
С' по два топа пѣна на устата,
И ни единъ другиму не отстъпва.
И малко, бѣ останало йоще,
Да задуши Кара-фералия
Уморений Сирака Алия,
Който сѣкѣлъ на лѣво ѣ на дѣсно
И изхабилъ ножа си у кости,
Ножъ изхабилъ и рѣцѣ уморилъ;

¹⁾ Разплатявахъ, разсичахъ платѣта, тѣлото „на молада прѣсто“
разплаца,“ се казва, кога отдѣлятъ мѣсото и коститѣ отъ сѣлѣтината.

Но Алія бѣше ѿ пехливанинѣ,
Както сички Помаци прочути,
У нуждата самѣ се доведи
За *уюма* — кука пехливанска:
Мѣтна кука Кара-фералию,
Мѣтна кука, долу подѣ колѣно
И го свали вѣзвѣкъ на гърба му:
Падна долу Кара-фералия
И изгърнѣ запѣнемѣ-стихия,
Като бука, когато го гѣтне
Буйна хала, горѣ в' планината,
Изкорѣненѣ наедно с' земята,
Що ѿ обхващалѣ с' разлатия корѣнѣ;
Тѣй се трѣшна Кара-фералия
И върху му наяхна Алія:
Сѣсѣ колѣнѣ на гърди му стѣпа
И му хвана рѣцѣтѣ в' рѣцѣ си,
Да го върже, но самѣ си не може —
Силенѣ бѣше Кара-фералия,
Силенѣ бѣше, и отѣ гѣвѣ пламтѣше,
Жѣби скърца, небето проклева. . .
Свѣтнахѣ му очитѣ крѣвнишки,
Катѣ два живи вжглѣни в' жерава
„Джанѣ-куртаранѣ йокѣ ми“ той рѣвѣше¹⁾.
И сѣсѣ крака земята тупрѣши,
Но Алія скачаше с' колѣни
По гърди му вълнати, космати
Та гърнѣхѣ като празенѣ корѣбѣ:
Прѣсичахѣ *наарата*²⁾ в' уста му . . .
Увтура се Ибрахимѣ Чапкѣна,
Най-вѣрния Мустафовѣ другаринѣ,
Да отсѣче Алию главата
Сѣсѣ своята остра дамаския
И утѣрве Кара-фералия
Отѣ ногтѣтѣ на лютия ястребѣ . . .
Но слѣдѣ него Санята лѣтна,
Като стрѣла ѿ гѣстата дѣбрава;
Махомѣ махна и у мигѣ прѣсѣчи
Дѣсницата буйна Ибрахиму
Подѣ рамото, прѣзѣ горния свирка . . .
Падна долу рѣката откосѣна
С' ятагана, кѣтъ билка зелена,
Подѣ косата лѣтѣ по косидба
И Чапкѣна изрѣва медунски³⁾ —

¹⁾ Душе-спасителѣ нѣма ли!

²⁾ Вижѣ.

³⁾ Мѣжката мечка се вѣвѣ медунѣ.

Като мечка стръвница, кръвница,
 Когато ѝ нарани пастиря,
 Тамо горѣ, у Стара-планина,
 Кога дебели по-край полугаря,
 Да отвлѣче нѣкоя юница
 В' пещерата, кръвта ѝ да смучи
 Прѣзъ вратната жила край грациуля;
 Така рѣвна Ибрахимъ Чапкѣна,
 И скърцаше с' ажби у яда си,
 Срѣщу Коля, съсъ очи кръвнишки
 И кълнѣше небето и земята,
 Че остана чолакъ у борбата —
 Безъ дѣсница, да даде главата . . .
 На слѣдъ Коля Кара-Османъ тича,
 Текомъ тича; силно викоуъ вика:
 „Дръжъ се Чапкѣнъ азъ ще те забавя
 Отъ туй куче, проклето, гявурско!“
 Но догдѣто думитѣ издува
 Дѣлк-Иванъ направил кубура
 У гърба му между двѣтъ плѣшки
 И крушума надъни гърди му . . .
 Падна Османъ, долу на земята,
 Кътъ прѣгнило старо гиранило¹⁾,
 Кога падне близо до гирава
 И потърси около земята;
 Така падна Османъ прѣдъ Ивана
 И да грибе земята захвана
 Съсъ двѣ рѣцѣ за помощъ, горкана;
 Прѣдъ смъртъта си затресе снага си,
 Като че го ѝ треска уловила —
 Люта треска, страшна огневица
 И надъхна съ кръвта душа си,
 Що бликаше ясна изъ уста му,
 Като изворъ съсъ врѣлецъ, що бие
 И изхвърля измития пѣськъ
 Надъ гърлото на врѣлцитѣ долу,
 Подъ бистрата вода чучурлива . . .
 Тѣй бликаше кръвта изъ Османа
 Изъ устата, смѣсена съсъ пѣна —
 Ясна, топла, аляна, червена . . .
 „Дръжъ се сега, Санята викна,
 Дръжъ се, куче, саката мастийо!“
 И прободи в' гърдитѣ Чапкѣна,
 А той рѣвна, кѣтъ мечка ранена
 И понча лжката с' гората

¹⁾ Чаталатия стѣлъбъ на кобилицата изъ ония гирани, отъ които дѣтъ съ кобилица—хоптири.

Отъ гласа му, долу край рѣката,
 Та се отекна тамъ у брѣговетѣ
 Надъ Искара и надъ вероветѣ . . .
 Падна долу Ибрахимъ Чапкѣна,
 Падна долу, кѣто суха влада
 И загриби пѣсѣка на пѣтя
 Съсъ двѣ рѣцѣ, ничкомѣ, на очи си . . .
 Саяята си скришна ажбитѣ
 И му пламна огънь вѣвъ очитѣ,
 Та замамна съсъ замахѣ юнашки
 С' ятагана, горѣ надъ Чапкѣна:
 Отлѣтѣ му главата с' косата,
 Търкули се в' пѣсѣка на пѣтя
 Съсъ изплезенъ языкъ до полвина
 И уцѣкли очи кѣмъ небето,
 Размѣтени и съсъ кръвъ налѣни,
 И трупа му затрѣпѣ, зарита,
 Като ягне подъ ножа касапски . . .
 Затечи се Колю съсъ Ивана
 При Алиа, лудата гидия,
 Що мачкаше Кара-ферилиа
 Врѣхѣ гърдитѣ, кѣтъ мечка кръвница,
 Кога мачка лова си в' гората,
 Да му пие кръвъта отъ снагата;
 Дели Иванъ дигна ятагана,
 Да прободѣ Мустафа в' гърдитѣ,
 Но Алиа извика гѣвливо:
 „Назадъ! чакай, недѣй го пробожда:
 Ази искамъ опѣкъ да го свѣрѣх . . .“
 И обърна Кара-фералиа
 Съсъ очитѣ, ничкомѣ, кѣмъ земята
 И му изви наопѣктъ рѣцѣтѣ,
 Та прѣпука гърба му с' гърдитѣ,
 Като че се вси кости струшиха
 У Мустафа по цѣлото тѣло . . .
 „Върви сега!“ Алиа навика,
 И Иванъ му пояса распаса —
 Тарабулусъ изшеренъ съсъ злато
 На Мустафа, отъ Бруса донесенъ.
 Вързаха му рѣцѣтѣ съсъ него
 Надъ лакѣтѣ, тамъ подъ рамиѣтѣ,
 А Мустафа скърцаше съсъ ажби,
 Кѣто глганѣ, когато ги точи,
 Прѣдъ борбата съсъ своя противникъ,
 С' запѣвени уста до ушнѣ;
 Тѣй скърцаше Кара-ферилиа
 И псуваше, що на уиѣ му доди,

А съсъ крака земята конае,
Кътъ свирѣтъ бикъ, когато се бори
И забива ноги до колѣни
У земята тамо на полѣто,
Бучи, реве, та цѣпи небето . . .
Тѣй рѣвѣше Кара-Ферилия,
Тѣй рѣвѣше, и така рѣвѣше . . .
„Ставай! викна Алиа сърдито,
Ставай, вълфо, куче побѣсѣло,
Че глава ти, ей сега, ще иде
При оная на твоя другаринѣ,
Шо искаше да те утървава:
На гледай ѝ, дѣ е отлѣгѣла
Отъ трупа му и вѣчно заспала! . . .“
И Мустафа стана на колѣни,
Та се исправи и жѣ да трепери,
Но за молба дуна не отвори,
Освѣтъ клетви, друго не говори:
Къдне люто — цѣлъ свѣтъ проклинава
И на Богу яростно натяква . . .
„Вържето го, Алиа ведуна,
Вържето го, тамо у дървото
Гърбишката — кадѣто върбата:
Правъ да стои, да си отпочива,
Чи е моренъ и умори мене,
Догдѣто го самъ угаламошихъ . . .“
Свързахъ го в' върбата с' чалията,
Която се бѣше търколела,
Прѣдъ борбата, тамо у трѣвата
И остана Тосуна при него
С' ятагява кървавъ у рѣка си,
Да го варди, да се не отгърже . . .
Гърмѣжнѣ бѣхъ позапрѣли,
Виковетѣ бѣхъ занѣмѣли:
Чуваше се само изъ гората
Самѣ-тамѣ оккане ъдълбоко
Изъ шумака и изъ рѣкнѣта
Край Искара, на сждѣ в' лѣката . . .
Али свирна и вина високо,
Та се расчу далечъ на широко,
Да събере свѣтъ главатарѣ,
Конто сж оставали живи
Отъ крушума, отъ сабын, можови.
Сички чухъ гласа на Алиа
И хванахъ бърже да скачатъ
Изъ шумака, да тичатъ при него
И викахъ: „Сички сж разбитѣ,
Повечето сж вече мъртѣли,

Но тукъ-тамъ се има ранени.
Кхтаритъ в' пята сж запрени,
А коньетъ, що не сж убити,
Изъ гората сж се разширили,
А нѣкои сж се и заптѣли
Изъ гаститъ тръни и шубръци.
Единъ има, Българитъ се види,
Тамъ в' гората между два горуня
Зелъ нитиризъ и не се прѣдава;
Двайси наши сж го обколяли,
Сто крушуна върху му хвърдили,
Но немогатъ йоще да го случатъ:
Завардва се задъ двата горуня . . .
Петъ души е ранилъ у краката
И двама е случилъ у главата;
Люто куче — страшенъ нишанджия . . .
„Тый ли! викна Санята Колю,
Хайде сички да го обколим
Отъ си страни и да го стѣсним;
Това куче нѣма да избѣгне
Отъ рѣка ни: живо ще го хватим ! . . .“
Обколимъ отъ далечъ окломотъ,
Обколимъ, и се приближимъ:
Наоколо нитиризи зехъ.
„Прѣдавай се, Алия извика,
Прѣдавай се, да не паднешъ мъртавъ!“
И сичкитъ гръмнахъ връзъ него
Двайси люти крушуми телни,
Но никой го не случи, гедня . . .
А той викна: „Азъ съмъ харамия,
Като падна, тогасъ ма ловете
И съсь мене правете, що щете! .“
И нѣ прати крушумъ вихирля,
Но не случи никого отъ момцетъ,
Защо бѣхъ сички задъ дървета,
Затулени с' стѣбла — нитиризи.
Кога хвана пушката да пълни,
Санята, двама съсь Ивана,
Захапахъ в' ѡбн ятагана
И запехъ по кубуръ в' рѣка си,
Впуснахъ се, като два глаганя,
Прѣзъ шумака право къмъ дървото,
И долѣгъхъ къмъ стрѣла при него,
Поблѣднели, отъ ядъ повелмели
И упрѣхъ кубури в' гърди му . . .
„Дръшь се, куче, балканска мастийо,
Санята нѣрѣва сърдито,
Прѣдавай се, или тукъ си — мъртавъ!“

А, слѣдъ Коля и Дели-Ивана,
Долѣтѣхъ сичкитѣ момчета
Съсѣ Алия, кѣтъ буйна стихия:
Обколихъ лютий харамия,
Упзнахъ пушкитѣ върху му . . .
„Прѣдадохъ се, харамия викна,
И си хвърли пушката в' крака нѣтъ,
Прѣдадохъ се, че сте трийси души;
Нѣма какво — азъ съмъ у рѣцѣ ви . . .
Сега с' мене правете, що щете ! . .“
Вържете го, Алия извика,
И момцитѣ тосъ часъ го вързахъ
И прѣдъ себе сички го прибрахъ,
Та слѣзохъ тамъ долу на пята
При Мустафа Кара-фералия,
Да се видѣтъ вързани на опѣкъ.
Кога Велю Мустафа съгледа,
Чи е вързанъ кѣтъ кукла в' върбата,
Заклати си отъ жалость главата
И приплѣднѣ, като бѣло платно . . .
„Язъкъ, рѣче, изгинахми сички,
Отидохъ главитѣ с' паритѣ
И карвана с' обира, с' фурчитѣ ! . .“
„Що не умрѣ, ами живѣ се дади,
Кара-Велю, Богъ да те убие ! . .
Ази, баремъ, се борихъ юнашки
И се борихъ юнакъ съсѣ юнака —
Съсѣ тогова пехливанъ Помака,
Ам' ти, куче, защо се прѣдади ?“
Тѣй Мусафа срѣшна Кара-Веля
И захвана да кѣлне и псува.
„И азъ платихъ, Мустафа, юнашки,
Подпитай ги, колко сж ранени
И колко сж тамъ усмъртени . . .
Ти се дади, едному прѣдади,
А меня на сички обколихъ,
Пищовитѣ в' гърди ми упрѣхъ
Трийси пушки кѣмъ мене знехъ
Запънати, салъ за изинъ чакѣтъ,
Да се отпѣжатъ и скупомъ да ригѣтъ
Трийси люти крушуми телли . . .
Прѣдадохъ се и азъ на юнаци,
Не на Шопи, с' дрѣнови криваци,
А на момци левени юнаци . . .“
И вързахъ срѣщу Мустафата
Кара-Веля, да се гледѣтъ двата
И турихъ момци да ги вардѣтъ
Съсѣ ножови, пушки и пищови . . .

„Хайде сега, Алия извика
На своитѣ вѣрни главатарѣ,
Хайде сега сички си собирете
Юнацитѣ, които сж живи;
Раненитѣ тука донесете,
А мртвитѣ тамъ горѣ носете:
Ще ги ровимъ на двѣтѣ полѣни,
На едната — нашитѣ Помаци,
На другата — вашитѣ юнаци . . .“
В' това врѣмѣ долѣтъ и Петъръ —
Дели-Петъръ, нареченъ Стрѣлата,
Съсъ тронца конници юнаци
И имъ каза, че прѣбили сички
Коняници, люти Даалии,
Що сж щѣли да бѣгнѣтъ за Плѣвентъ,
А че има ѣ негови ранени
На полето и мртви свалени
Че ѣ тѣхъ трѣба да донесѣтъ тука
И мртвитѣ да погребѣтъ тамка,
Както знаѣтъ и както далъ Господъ.
Принесохъ ранени, сакати —
Двайси души с' крушуми, ранени,
И петнайси с' сабѣи закачени
Вси умрѣли четириси бѣхъ:
Двайси и петъ левени Помаци
И петнайси Българи юнаци,
Пронизани съсъ люти крушуми
У гърдитѣ или прѣзъ главата
Отъ вѣлфитѣ вѣрни нишанджии
На пушката, на ножъ, уюнджии.
Под-вечето Петровитѣ бѣхъ,
Що са бихъ горѣ на полето
Безъ житириѣзъ, прави на конѣтѣ
И сложихъ в' трѣвата главитѣ . . .
Ископахъ гробови с' ножови,
Изгребоха прѣстъта съсъ тасови,
Що носѣхъ, вода да си пийѣтъ
И сичкитѣ погребохъ братеки
На двѣ нови гробища — полѣни,
Съсъ юнаци, за спомянъ посѣнитѣ,
Наредени, вѣчно заселени . . .
И попъ Иванъ четѣ надъ своитѣ,
Ключукъ Османъ и той — надъ своитѣ,
Щото знаѣ, наиз'устъ молитви,
Съсъ които намаза *калдиса*.
Сѣвкий моли Бога за душитѣ
По своята вѣра, както знае,
И хвърлихъ по шепа пращница

Надъ тѣлата на свойтѣ другари,
По плакахъ и ги заминахъ. . . .
Цѣла лжа сички залеснихъ,
Гжсталака уврѣдъ прѣброднихъ,
Иловнихъ коньетѣ в' гората
И с' карвана, тваренитѣ мжски
Прѣкарахъ момци прѣзъ рѣката,
У Ставерци, при другата чета,
Що вардяше митиржъ у село,
В' окопитѣ, кждѣто рѣката;
Вкарахъ ги у дѣда Гиргана
У гумното и ги обколнихъ,
Да ги вардятъ, догдѣто да дождъ
Сички чети на тлѣстата нлячка.
А сичкитѣ избити Дилин
Кжржалин, люти Арнаути,
Бошнацитѣ и Българи горци
Прѣтърсихъ и сичко нѣзъ вежъ:
Злато, сребро, носатъ и кинери,
Напълнени съсъ отборъ жълтици.
И най послѣ Искара гостихъ:
Хвърлихъ му корбанъ за насета
Вси избити люти Кжржалин,
Арнаути, Бошнаци, Дилин
И Българи горци харамин.
Отъ четата — Кара-фералин.
Почервенѣ Искара отъ кърви
И понесе прѣтвитѣ нѣзъ труни,
Като кжржи ледове у пролѣтъ,
Когато се стопикъ сѣтговетѣ
Тамо горѣ на Стара-планина
И мятнитѣ порои прѣпльникъ
Коритото на вития Искаръ
И подигнатъ ледоветѣ сиви
Отъ сичкитѣ верища дълбоки,
Та ги влѣче разлѣния Искаръ
На мжжщи плѣщи разкрилени
У бѣлъ Дунавъ единъ на слѣдъ другий;
Тѣй плавахъ пусти Кжржалин
По вълнитѣ на рѣката буйна
И бързахъ къмъ тихия Дунавъ —
Тлѣста гозба на лакоми риби:
На рацитѣ, смадоци, сомови.
И кога ги талава наблѣска
На плиткото, на жълтия нѣсъкъ,
Вси надути, гровни, посинели;
Изхвърлени, йоще немстѣли,
Ще нагостикътъ и орли и врапи,

Съсъ своитѣ меса угоени
И съсъ своитѣ крѣви съспреени . . .
Кѣтъ свѣршихъ и туѣ погребенѣ
Твърдѣ лесно с' Искарова помощъ,
Що погълна труновѣ димайски,
Събрахъ се при Кара-ферия
И при Веля буѣна харания,
Да ги сѣдятъ, както сами знайтъ,
По стария законъ, по прѣданѣ:
Както знайтъ отъ дѣда и баба,
Какъ се сѣдятъ тѣмъкъ крѣвоишци,
Отъ народа, кога самси сѣди
Душпанитѣ, що крѣвта му дикатъ
И нѣтъ плаща за едно халъѣда . . .
„Сѣди Али, Самята рѣче,
Ти присѣди Кара-ферия,
А дай менѣ ей тѣмъ стихия,
Кара-Веля, буѣна харания,
Дѣто изби телекова юнаци,
Малко избѣ, а по-вече рани,
Да го сѣди, както му се наѣ,
Да го питамъ, кой дѣволъ го изара
И той да ходи съсъ тѣмъ харсѣни,
Да убива своитѣ Христѣни:
Братѣя, сестри и момци левени
И да горѣ градове с' селата
И черкови, дѣто се е крѣшатъ;
Проклетъ да е, в' ѣкѣла да иде
Душата му при черния дѣволъ! . . .
Дай го менѣ, азъ да се расправѣ
Ето тука, тука да вѣрбата,
Тукъ на кѣмѣ, в' лѣката край пѣти,
Да провисне проклетата вѣлѣ
И да скапѣтъ воститѣ му тука,
Съсъ своитѣ меса угоени,
Да нахрани червѣи и врани,
Да се ѣзѣва и да се приказва,
Кога ѣ ходилъ с' лѣоти Карѣали,
И вѣрбата Велюва да бѣде:
Който нине и който зашине,
Да показва, дѣ се ѣ Ведю спанаѣ,
Кога паднѣлъ на Коля в' рѣцѣтѣ! . . .“
Така Колю заволи Али,
Да му даде воля главатара,
Да напѣже крѣвнина прѣдъ сѣчки,
Да остане до ѣжкоти сиоманъ
По край пѣти долу у лѣката,
Дѣто води отъ Шлѣванъ за Видинъ,

Който мине, Коля да спомяне
И да спомни за гровни Дилии,
Кържални, голи Арнаути
И Българи и върли Помаци
И за Веля, кждѣ е обѣсенъ,
Да показва съсъ прѣстъ на дѣцата,
Да запомниѣтъ и тѣ да приказваѣтъ
На своитѣ внуци и пра-внуци! . . .“
„Сждете го, както сами знайте,
А Мустафа менѣ оставете. . .“
Така рѣчи Алиа Сирака
На сичкитѣ свои главатарѣ,
А пъкъ Велю сичкото изслуша,
Все изслуша и сичкото видѣ —
Разбра сичко, на кждѣ отива,
Но за прошка и дума не каза —
Разбра, горѣкъ, в' чии рѣцѣ ѣ паднѣлъ. . . .
„Азъ ви казахъ, че съмъ харамия:
Сега с' меня правете, що щете,
Азъ *евалла* никому не казвамъ. . . .
Колете ме, сѣчете, бѣсете,
Както щете, душа ми вадете. . . .
Азъ съмъ вързанъ, но не ма е еня,
Чи ще умрѣ — правете що щете;
Ви одного, меня, ще затриѣте,
А азъ затрихъ по-вече отъ вази! . . .
Дайте вжже самъ да си го мѣтва
На шията и да ви покаже
Кара-Велю, че юнакъ умира.
И *евалла* никому не струва! . . .“
И Колю му прѣвѣтна вжжето
На шията с' прижма зацѣтляна
И го дръпна къмъ клоня на горѣ,
Та провисна, очи искокори
И исплѣзи языка до полвинѣ,
Ритна, трепна, сгърчи си снагата
И слѣдъ малко висна подѣ върбата
Правъ на долу къмъ киришъ провѣсенъ. . . .
А Мустафа Кара-фералия
Все гледаше, сумѣше, ахѣше,
Но псуваше и всичко кляѣше,
А да моли, никого не щѣше:
И да щеше, срамъ го вече бѣше,
Къто видѣ, какъ Велю умира
Безъ да каже, „простете, с'жалете“
„Развързете тогосъ кръвопия,
Развързете, напрѣдъ го водете
Прѣзъ Искара, у село да идитѣ,

Зефетитѣ, дѣй правилъ, да видниѣ
И дѣ му сж циганкитѣ млади
Снощи кжсно на кючекъ играли
На чардака, пакъ да му игражтъ,
Да ги обсипе с' бабки и дукати,
Заграбени отъ клетитѣ хора,
Що е набилъ, изгорилъ, проклетникъ! . . .“
Тѣй изрѣче Алиа Сирака
И момцитѣ Мустафа подзехъ
На прѣдѣ си долу кжмъ рѣката.
Прѣгазихъ прѣзъ брода направо
И Мустафа вързанъ на прѣдѣ сички,
Хемъ газеше, хемъ свѣта кълняше,
Зжбитѣ си ядоснѣ скрипѣше.
А концитѣ прѣдѣ сички минахъ,
До зингин водата бродихъ
По надъ брода: тѣ тамо газихъ.
Раненитѣ на конѣ носихъ
Прѣзъ рѣката, в' село ги сложихъ,
Догдѣ дождѣ с' кола да ги земнаѣ
Отъ Реселецъ, Чомаковци, Горникъ.
И в' селото пжтя заловихъ.
Сички чети, с' Мустафа прѣдѣ сички,
Увлѣзохъ у дѣда Гиргана
И на двора вси се парѣдихъ,
Пушкитѣ си стегнахъ, стѣкнихъ
И чакахъ сичкитѣ, да виджтъ,
Какъ ще сжди Сирака Алиа
Кържалай Кара-фералия.
„Хайде — горѣ, горѣ на чардака,
Възкачи се: на зефетъ те викаѣ,
Ще ти свиряѣ гайди и цигулки
И ще пиешъ сладка амберия,
Руйно вино, блага хардалия;
Трийси гозби пражени, варени
И баници в' медъ, масло печени
Тамъ те чакатъ да пладнувашъ, куче,
И да ти шетяѣ неробени робѣ! . . .“
И Мустафа щѣше и не щѣше:
Нѣма кждѣ, на горѣ вървѣше
Изъ сълбата кждѣто чардака
И се качи горѣ край пармака,
А слѣдъ него-Сирака Алиа,
Дели-Иванъ съсъ Коля Саня,
Кючукъ-Османъ съсъ попа Ивана
И петнайси млади главатарѣ,
Иалѣзохъ слѣдъ Кара-ферлия.
„Колѣнчи, проклѣта звѣрѣно!

Колѣннчи и глѣдай на двора:
Тѣсъ юнаци за теби сѣ дошли,
Да те хвалятъ, куче нобѣснѣло;
Сѣкий отъ тѣхъ кѣща е заминѣлъ,
Млада булка, дѣца в' величитѣ,
Стара майка, баца с' старинитѣ,
Родни живи стоикѣ не орани,
Плодни лозья лѣжѣтъ не копани,
Цѣли стада дребни дѣца варджѣтъ,
Оставени на вѣлцитѣ нѣячка,
Зарадѣ вази, Богѣ да ви убие,
Що проишѣтъ дѣтето у майка
Отъ вашитѣ мечути *гулуми*:
Изгорните села с' градовѣтъ,
Заитисахте полѣето, горѣето
И запрѣхте пѣтица с' бродѣето,
Та неможе птичка да прѣлѣти
Отъ вашия укрьвниченѣ погледѣ;
Погазитѣ *рѣзѣ*, и честѣ, и вѣра
Сѣсъ дивола се побратимитѣ;
С' людски кърви йонѣ се не нанѣхте;
Упуститѣ земия на Бога,
Разселихте села и градица;
Дѣто стѣпа крака ви крьвнички,
Плѣнь и пожарѣ слѣдѣ него остана
И трупови на вси пенелица,
Да ги кълвѣтъ орлитѣ и врами,
А ви да се сѣсъ алатѣ алазитѣ:
Да пълнитѣ сѣсъ обирѣ фурчитѣ,
Сѣсъ жѣлтици — по чифте кинери
На крѣста си да носитѣ, нсета,
Сухо злато — меки кривалици,
Цѣли върви — ланизи жѣлтици;
Напѣлнитѣ цѣлѣ Виднитѣ сѣсъ обирѣ
Дѣтъ го варджѣтъ ваш'тѣ кафадари —
Агитѣ ви, Богѣ да ги убие,
Контѣ сѣ по али и отъ вази
И калето с' топови ги пази,
А да паднѣтъ и тѣ у полѣето,
Както падна и ти сѣсъ твоитѣ
Кафадари, другари *сердари*,
Щѣ се валѣтъ коститѣ ви тѣ-ка
Както тия, що ги Искърѣ глѣзна . . .
Кажѣ куче, що те е под'боло,
Да остави дѣца си, 'ко имашѣ,
И да трѣгнешѣ обирѣ да обирашѣ,
Да обирашѣ, кърви да проливашѣ
И да палишѣ, рѣзѣ, честѣ да насилвашѣ?

Кажн, казванъ, дай *джосанъ* за сичко,
Или сега, по *иръка*, по *иръка*,
Ще та *рѣка*, *псета* да *храня*
С' месото ти, и ти живъ ще гледашъ,
Какъ ти лапата *псесата* месото! . . .¹⁾
Тѣй *Алия* садене ѝ редеше
Сички *алини* на *Кара-ферли*,
На *тогови* *кръвникъ* *Карджалия*,
А *Мустафа* *сунтѣше*, *пугѣше*
И съсъ *зоби* *кѣтъ* *глаголъ* *скринтѣше*
И гледаше *кръвниши* *Алия*,
И, да може, *кѣтъ* би го *проглытълъ*,
Кѣто студна вода съсъ *лѣшня*,
Когн *гълта* *трескава* в' *огнь*,
Да утоли *жаждата* в' *гърди* си,
Която го *гори* *безъ* *отнора*,
Както *тия* *души* на *Алия*,
Що *горѣхъ* *Кара-фералия*,
Кѣто *жара*, *сипана* в' *гърди* *ну*,
Но *нѣмаше*, *какво* да *ну* *стори*:
Вжраанъ *бѣше* и *подъ* *ножъ* *стоеше*
Катъ *лѣшня*, *иваната* в' *капана*,
Кагато *ѣхъ* *уловихъ* *срѣдъ* *нощи*
У *курманка*, *когато* *ще* да *дави*
Кувачкитѣ съсъ *дребинитѣ* *пили* . . .
Но ни *рѣче*, *прожметото* *куче*,
Нито „*аманъ*“, нито „*не простете*“:
Видѣ, че *бѣ* *нстребу* в' *мокетѣ*.
А *най* *послѣ* *гитѣливо* *надума*:
„Що *ше* *правинъ*, *прави* го *по-скоро*! . . .
Ази *не* *щѣ* *насахать* *отъ* *тебя*:
Що *сѣмъ* *правилъ*, *отъ* *кефъ* *сѣмъ* го *правилъ*:
На *кефа* *си* *азъ* *сѣмъ* *господаринъ* . . .
Разбрали *не*? *азъ* *не* *щѣ* *даскалъ*:
Кара-ферли *меня* *не* *ирекаръхъ*¹⁾
По *нататѣкъ*, *какво* *ще* *ми* *кажешъ*?
Окото *ми* *отъ* *смъртъта* *не* *нига*:
Прави *сега*, *каквото* *ще* *правинъ*,
Само *това* *поини*, *не* *забравай*,
А *че* *има* *йоще* *Карджали*
Не *стотини*, а *много* *хилѣяди*
И *ще* *гърсхъ* *сѣтъка* и *за* *меня*,
И *за* *меня*, и *за* *тѣсъ* *юнаци*,
Що *избихте*, в' *рѣката* *хвърлахте*,
И *паритѣ* *що* *хайдущем* *вехте*
И *за* *глава* *съсъ* *сто* *ще* *платите* . . .

¹⁾ Зѣматъ, прѣкора ми е тѣй.

Ако щете, в' земята са крийте,
Тъ и тамо ще да ви нахърятъ:
Ще ви вържатъ за едно хилъда“
„Нека дождѣ, Али отговори,
Нека дождѣ, то и за тѣхъ ниа
Дълги пушки, вити шишинета
И крушуми телли с' тестета,
Тънки сабъи и остри ножови,
Яки мисци, момци нишанджи —
Нека дождѣ твойтѣ Каржали
И тѣхнитѣ глави ще да идѣтъ,
Ето тамо, кждѣто е и твойта“
И замахна отъ лѣво на дѣсно
С' ятагана, та писна в' въздуха,
И отлѣтѣ главата с' косата
Отъ Мустафа Кара-фералия;
Търкули се тамо на чардака,
Като зелка свалена отъ колата,
А трупа му Алиа го ритна
И се тръшна долу отъ чардака
Прѣдъ кѣщата, тамъ долу на двора,
Прѣдъ сичкитѣ дружини, що бѣхъ
Наредени на срѣщу чардака.
А пѣкъ кръвта стрѣлкаше отъ него
Изъ вратнитѣ жили на нагорѣ,
Къто вино изъ пълна бурия,
Кога стрѣла изъ джигитѣ силно,
Къто кипи и глъвника¹⁾ прѣсне.
А тѣлото трѣптѣше безглаво,
Кътъ пиле петровско, заклано
На дръвника съсъ острата брадва
За кисела чорба пеперлива,
Кога дождѣ гости на стопана,
На Петровъ-денъ, за много-години;
Тѣй стрѣляше кръвта Мустафова
И трептѣше силното му тѣло
Прѣдъ вратата на зиницкѣ кѣщентъ,
Прѣдъ сичкитѣ наредени момци
Деди-Иванъ хвана за перчемя
Юнашката глава Мустафова,
Засука ѝ чернитѣ мустаци,
Съсъ кръвта ѝ, *кжържкѣ* кътъ *ченгели*
И ѝ турп напрѣдъ съсъ лицето . .
На чардака, горѣ на пармака,
Срѣщу сички дружини, да видѣтъ

¹⁾ Глъвникъ, най крайния обърчъ на бѣчвата. Бѣчвата има два глави-
ка, на двата си края.

Тъзи глава, главатаръ що бѣше
И що кърви безъ милость лѣше —
Кого хване и когото стигне —
Ненаситна глава кръвопийска . . .
„Ето, момци, Алиа извика,
Кой що прави, това и напѣрва:
Който копей за другото яма,
Самъ си пада у черната яма.
Набийте ѝ на вила три-рога,
На-прѣдъ сичкий Стоянъ ще ѝ носи,
Къто байрякъ исправенъ на-горѣ;
Нека види мало и голѣмо
И главата на Кара-ферлия —
Люта змия, хала Кържалая,
Що пропище свѣта отъ туй куче
Побѣснѣло, за кръвъ ожеднело
И свѣтъ безъ четъ до сега из'ѣло . . .
А тѣлото сега распашете,
Кимеритѣ отъ него снѣмѣте
И в' Искара скоро го хвърлете,
Да не вони у селото тука:
Да нахрани лакомата шука,
Както сички негови другари
Сега хранѣтъ шуки и скобари,
Или орли и врани, и сраки,
По край брѣга, нейдѣ закачени
По върбитѣ надолу из' лжкитѣ,
Къмъ Бешлии¹⁾ у вития Искаръ,
Дѣто ще се у Дунава слѣе
И завлѣче сичкитѣ нмѣ трупи! . . .
Два юнака распасахъ трупа,
Три кимера отъ кръста му свѣхъ,
Напълнени съсъ желти жълтици —
По-вечето върви-угърлици,
Уграбени отъ моми, невѣсти
Съсъ сѣ върви и с' главитѣ снѣти.
И четирма момка уловихъ
Тежкия трупъ на Кара-ферлия —
Двама души, горѣ, за рѣцѣтъ
И двамата, долу, за краката
И тичинкомъ скоро отлѣтѣхъ
На Искара, при вира дълбокий,
При кривата върба надъ водата,
Хвърлихъ го отъ брѣга в' рѣката,
У витата пѣнлива въртопа,

¹⁾ Бешлии, село при устието, на лѣвия брѣгъ, на Искара, срѣщо с. Ги-

Що се вие и пѣня изригва,
Кѣтъ сѣрдита люта бедевия,
Когато е силно разгѣвена,
Рипа, цвили, страшно раз'ярена;
Тѣй бѣлваше въртопата пѣня —
У срѣдата с' дълбока фония¹⁾
И го смукна в' фонията долу
На дѣното, тамъ подъ камѣнака,
Тѣста храна на шука и рака
И се вече на бѣлъ свѣтъ не видѣ
Тучния трупъ на Кара-ферлия —
Най-страшния буенъ Кържалія . . .
Набихъ му главата на вила
И забихъ вилата на двора
Прѣдъ сичките момци наредени,
Да ѝ види и старо и младо
И да казва, приказъ да разказва
На своите дѣца и унукъ
За Алия, Кара-ферлия,
Какъ ѝ наби Алия на вила
Прѣдъ сичката отбрана дружина
И му върна едно за хиляда . . .
А вѣтъра почна да разгѣва
Черната ѝ буѣна, кѣдра кика,
Като байракъ прѣдъ левенъ юнаци,
Когато го вѣтъра повѣва
И на страни плата му разгѣва,
Та трепери на дребни талази
Надъ рамото, тамъ, надъ байрактари,
И весели младите юнаци,
А най-вече — левенъ байрактари,
Що го носи и момците води
Срѣщу люти душмани кръвници,
Да завардятъ честъ и бащиния
Отъ душмана, проклета стихия;
Тѣй вѣтъра вѣяше перчемъ
На Мустафа Кара-фералия
Отъ главата, забита на вила
На срѣдъ двора у дѣда Гиргана,
У Ставерци, тамо, край негдана . . .
Натъкнихъ люти бедевии —
Атовите на вси Кържалии,
Що хванахъ живи, не ранени
И Алия редомъ ги раздади
На сичките свои главатари

¹⁾ Когато се въртятъ силните въртопи, у срѣдата имъ се образувъ
празно пространство, нарѣчено фония.

И на нѣкой владѣ десетарѣ,
А за себя черпата стѣгна,
Мустафова люта бедевия,
Си остави, той да ѣхъ въспѣдне,
Да поноси юнакъ надъ юнака —
Чомаковска гадия — Помака,
Що ѣ надви вѣрния стопанинѣ,
Що го надви и глава му свали
И ѣ наби на острата вила,
Да ѣ носѣтъ за чудо и приказъ
Прѣдъ сичкиѣ Алиеви мошци,
Да ѣ види мало и голѣмо,
Да ѣ види бѣдно и богато,
Да ѣ види сухо и сагато,
Що е глава, за сто главѣ вѣта . . .
Догдѣ сичко мошциѣ стѣгнихъ,
Прѣстѣгнахъ конѣ, обюздихъ,
Двайси колья, ето, се явихъ
Отъ Реселецъ, Чомаковци, Горникѣ
За болнитѣ, що патѣтъ отъ рани.
Вситѣ колья — съсъ сѣно послани
Млѣко сѣно, цвѣтно, ширизливо,
Да нѣ сложѣтъ на нѣка постеля
Раненитѣ снаги отъ крушуми,
Отъ ножови и чифте пищови
И отъ тѣжки сабѣи дамаскини.
Али свика старитѣ *джирахи*¹⁾,
Да развѣрѣтъ чанти пюскуллии,
Да извадѣтъ сладкитѣ мѣхлени,
Уварени в' масло и *сѣкѣли*²⁾
С' сладки билки, цвѣтъя лѣковити —
Звѣничето у дървено масло
И червени балсами за рани,
Що улаждѣтъ огнѣнната болка
Отъ крушума и отъ ятагана :
Свивѣтъ скоро сѣка люта рана,
Да зарасте и да не гнояса
И да не се юнакъ усапати
И цѣлъ животъ отъ рана да пати.
Джирахитѣ вси се заловихъ,
Сички рани съсъ вода измихъ,
Намазахъ, залѣхъ, правихъ
И мошциѣ в' колата сложихъ.
Вси ранени да сѣ пригодени,
На колата да сѣ улеснени

¹⁾ Хирурги.

²⁾ Мاستикъ, сладкъ сѣкѣлъ, бѣлъ сѣкѣлъ, дѣвка.

И да не сж отъ болки нуждени,
Попъ Иванъ ги редѣше тъкмише,
И сичкитъ съсъ Бога тѣмеше,
Чи ще скоро Богъ да нѣтъ помогне,
Да уздравѣтъ, болки да забравѣтъ.
И у боя по-вечъ да боравѣтъ
„Гледайте си работа, момчета:
До недѣля сички ще сте здрави
И у боя пѣ ще сте корави . . .
Колко пжтя йоще ще се бийни,
Колко вълфи йоще ще истрийни,
Колко глави на вили ще носимъ:
Салъ туй не сж клети Кържалини,
Салъ туй не сж проклети Делини —
Има йоще таквисъ люти змии;
Отъ тукъ на тѣй това ще ни бжде
Работата: вълфитъ да бийни,
Кържалини, Дилини да трийни —
Колко злато отъ тѣхъ ще добийни ! . .
Я глѣдайте трийси твара вехини,
А другото, дѣто отъ тѣхъ сиѣхни ? . .
Ще се падни сѣкиму по шепи
Сребро, злато нанивъ-угърлици
И по нѣщо мѣки прилици,
А освѣтъ туй с' конѣ и иосати
Десетъ кола глѣдайте сж пѣлни:
Сѣкнѣй ще се облажи съсъ нѣщо . . .
Небойте се, но мжжкѣ тѣрпете;
Силата си юнашки крѣпете,
Кому ѣ тжжно — в' сѣното да лѣгне;
На мѣко си болкитъ сложете.
Богъ помага, Богу се молете
И болѣжи съвсѣмъ забравете . . .
Юнаци сте, момчета, помнете.
„Кържалини разбихни,“ рѣчете
И вмѣсто „охъ,“ викнете запѣйте . . .
Ни е ли тѣй, юнаци, кажете?
Побѣдихни: сички се гордѣйте ! . .“
Тѣй тѣмеше и така сѣрчаше
Юнацитъ ранени, левени,
Куниевския попъ Иванъ юнака.
И единъ си накрѣхна калпака
Надъ окото и хвана да вика:
„И да умрж, дѣдо, нежалѣж,
Прѣдъ смърта си, веселъ ще се сиѣж,
Кѣто спомнѣж, колко бѣсни псета
Прѣкълтурнѣхъ долу у лжката,
Макаръ да ми ѣ прѣбита ржката

Отъ крушума на върлетъ псета,
Ама и тѣ за сичко платихъ:
Главитѣ са вси долу свалихъ
И рибитѣ в' Искара гостихъ . . .
И да умрѣ, нѣма да ми ѣ жално,
Че не съмъ билъ и не съмъ се набилъ
На кръвници люти Даалнѣ,
Арнаути, клѣти Кържалии . . .
Петъ тестета крушумъ зихирлия,
Зихирлия, сѣ чифте-теллия,
Сѣ у месо забихъ, дѣдо попе,
А отъ сега, щото ще, да става —
Нека падне и моята глава! . . .“
И други се така отзовахъ
Попъ Ивану юнашки казахъ:
„Не боимъ се ни, дѣдо, отъ рана,
Нѣ-ли казвяхъ, че „юнакъ — безъ рана,
Не е юнакъ, а — плашлива врана.“
Който ѣ юнакъ, сега ще се види . . .
Лесно е то: „сѣчи с' ятагана“ —
Мурафетъ е, да търпишъ на рана . . .
Юнаци сми ни, дѣдо, не бой се,
Белкимъ не сме ни търпели рани:
Колко пати отъ мечки сми драли
И сѣчени отъ диви глигани?
Колко пати ѣ цѣпена главата:
Сѣ бѣлѣзи ѣ долу подъ косата.
Не ни плашяхъ, дѣдо, таквисъ рани:
Сега, да сж чървата съдрани,
Тогасъ нма, отъ що да се плашимъ,
Пъкъ то рана . . . ранка отъ ятагана;
Драснатото, ще мислѣ за рана! . . .
Кои бѣхъ юнашки, ранени —
Богъ да прости! . . . тѣ сж погрѣбени . . .
Пъкъ наш'тѣ сж полу-исцѣрени.
Не е ли тѣй, кажи му Стоене.
Нека дѣдо, за насъ се не плаши,
Ранитѣ сж, дѣдо попе, наши,
Ще ги носимъ като псе ранено:
Псе отъ рана на рѣдко умира,
Куча душа лесно не излѣзва . . .
Който ѣ не щѣлъ да търпи на рани,
Какво търси противъ Кържалии? . . .
Кържалия не черпи съсъ вино,
Черпнега му ѣ крушумъ зихирлия.
Когото е страхъ било отъ крушума,
Да е стоялъ в' село при жена си,

Да ѝ топли гърба съсъ гърба си . . .
Не е ли тъй, кажи, дѣдо попе? . .
Азъ съмъ малко харвалъ въвъ устата,
Но прости ма, палувамъ ти рѣка . . .“
И попъ Иванъ хванъ да се сѣе,
Кѣто видя, че не сж тѣжовни
И никой се не кае, не вайка,
Чи е раненъ отъ тѣсъ Кържалии,
Арнаути и луди Дилии,
Що изгубихъ глави ѝ бедеви
И станахъ на Искара жертва.
„Тѣй ви искамъ!“ попъ Иванъ надума
И отиде да тѣкижъ конѣтъ,
Да нарѣджъ мѣскитѣ с' фурчитѣ,
На два реда — нарѣдени стройно —
Завжрзани една подиръ друга
С' юларитѣ отаадъ в' самаритѣ . . .
И сички се мѣшки се редяхъ
Двѣтъ чети на прѣди вървѣхъ,
А на слѣдъ тѣхъ — карвана с' колыта —
С' раненитѣ и с' тежката плячка,
Дѣто сѣѣхъ отъ вси Кържалии,
А подиръ тѣхъ — тваренитѣ мѣски,
Слѣдъ мѣскитѣ — двѣтъ втори чети,
А най-послѣ сички бѣрзаконци
Съсъ Алиа — на конъ бедеви,
Около му сички главатары —
На атови люти кържелвѣйски —
Цвилжтъ, рижжтъ, копанжтъ зомята,
Съсъ извити, кѣто лебедъ, шии —
Люти конѣ — лашы хвѣрковати . . .
Прѣдъ сичкитѣ Алиа ярѣше
Хранената, врѣна бедеви
На Мустафа Кара-фералии,
Кѣто орѣлъ прѣдъ орлинески орѣлъ,
Кога лѣти долу отъ полъето
И отива горѣ у горѣто —
На вишинѣ вършини планийски,
На своето гвѣздо, тамъ, високо,
В' камѣнитѣ стѣни непрѣстѣни,
Дѣтъ царува на врѣхъ надъ Балкана
И обгледва полѣя и долини,
Ситъ до гърло отъ лѣва в' полъето . . .
Два байрака прѣдъ двѣтъ дружини
И третия, близо, прѣдъ Алиа,
Вѣяхъ се, прептѣхъ, червѣхъ
Надъ главитѣ на три байрактаря,
А прѣдъ сички, дружини, юнаци,

На коня си, кѣтъ орѣлъ раскриленъ,
Стоянъ Лаковъ, с' главата, вървѣше,
Набодена в' закола¹⁾ на вила
Да ѝ видѣтъ и горѣ в' селата
Стари, млади: да помнѣтъ дѣцата,
Кога сж се бацитѣ нѣъ били
С' Кържалии и сж нѣъ надвили,
Да приказвѣтъ — сѣкиму да казвѣтъ,
Че бащи нѣъ сж били юнаци
И ходили на бой съсъ байраци;
Побѣдили и главни свалили
И донесли и главата буйна
На Мустафа Кара-фералия,
Кръвопия, люта Кържалия,
Що е вардялъ на Искара брѣда,
Вредъ полъето, и пѣтя — джедето,
Дѣто води отъ Плъвевъ за Видинъ
И не пуцалъ птица да прѣлѣтъ
Прѣвъ полъето, по край тихий Дунавъ,
Що насѣкълъ, избилъ и пожарилъ
Чисти села и вѣти кошари
Съсъ сичкитѣ селяни ѝ овчари,
И нагребилъ и сребро и злато
Отъ мирнитѣ работни стопани,—
Да се помни, нѣе и приказва,
Що е било и що се вършѣло,
Кога биле дѣчица по рѣза,
И срѣщали четитѣ с' главата
На край село, тамо, край рѣката
И прѣдъ сички носяли главата,
Забодена на вила три-рога . . .
Слънцето бѣ прѣминало пладня;
Пече, жури и се наклонява
Кждѣ западъ, кждѣ *икиндия*,
А четитѣ вървѣхъ на горѣ
Край рѣката, кѣмъ Глава, Койнари
И дигахъ отъ прахове облѣкъ
Кѣто хала, кога силно духа,
По равното Орѣховско полъе
И подига отъ прахове мъгли,
Та ги кара тамо на-нагорѣ
По Искара в' тѣснитѣ клисури
Меж' стѣнитѣ, между канаритѣ,
Отъ дѣто се ѝ проврѣлъ буйний Искаръ,
Когато е подралъ планината,

¹⁾ Заколъ, мовѣка, що съединява главания съ грѣбначния, който, кога се коли, ако се неодрѣже, не умира животното скоро.

Да наригне на долу водата
Отъ тихото езеро Средешко,
Да прѣсѣхне и полѣе да стане
Дъното му, на тучни ливади
И на ниви плодни, родовити,
Дѣто сега бѣлѣхъ селата —
Чести села съ състада богати
И съ съ равни ниви и ливади,
Разсѣяни, охолно стѣжени
И средъ него Средецъ се бѣлѣе —
Короната, днесъ, на България;
Рѣсте, крѣпне и се разширява:
Отъ-денъ, на-денъ се по-великъ става . . .
Тѣй дигахъ дружинитѣ облѣхъ
Отъ прахове у силната жегѣ,
Когато бѣ слънцето пустило
Свойтѣ зраци отъ западъ къмъ истокъ
Край Искара у лжкитѣ ниски
И караше, да расте трѣвата
Чудно, бърже, а пѣкъ незамѣтно
За око то на сичкитѣ живи,
Като че ѣж умагъсълъ нѣкой,
Сѣка сутринъ по-едра да става,
Цвѣтъ, мирисни на-вредъ да раздава,
Сичко живо да развеселява
И да пѣе на Твореца слава
Сѣко гласно сутрина в' ранина
И земята с' животъ обдарява
Чрезъ своето огненно свѣтило —
Слънца — Райка, негова юнака,
Кой, кждѣто, съ съ очи погледа,
Животъ дава, сичко съживѣва
И черната земя раз'зиява,
Раз'злиява, с' вѣнци обвѣнчава —
Цвѣтни вѣнци — отъ смѣсени китки,
Смѣсни китки, живи, мирисливи,
Да обкичѣтъ полѣя и долини,
Планинитѣ и равни равнини,
Кѣтъ невѣста млада прѣдъ венчило;
Тѣй слънцето бѣ все примѣнило,
Накичило и чудно стѣжнило
И все живо бѣ развеселило,
Когато се сичкитѣ дружини
Доближихъ кждѣто селото
На Алиа Сирака, Помака,
Чомаковци, тамо, край рѣката,
Дѣто бѣхъ се сбрали отъ селата,
Тамо долу, да срѣщнатъ момцятѣ

Прѣдъ селото, на полъето равно,
И да видѣтъ, що сж извършили,
Що убили и що загубили
Отъ своитѣ избрани юнаци.
У битката тамъ долу в' лѣката
У Ставерци и отвѣдъ рѣката,
Дѣто грая боя петъ сахата,
И гърмѣхъ пушки непрѣстанно,
И ручахъ крушунитѣ люти,
Както ручи изъ облака града,
Кога пада и сваля листъето,
И поваля нивитѣ в' полъето :
Забива ги у земята черна,
С' класовѣтъ, свалени надолу,
Както Али съсъ своитѣ чети
Свали триста и двадесетъ глави
Отъ шията на вси Кържалии,
Даалии, люти Арнаути,
На Бошнаци, Вългари хайдутѣ,
И ги хвърли у буйния Искаръ,
Да ги влѣче, както влѣче порой
Скжсанитѣ отъ градове билки . . .
Когато бѣ слънце на захода,
Се спуснало, вече да залазя
У своитѣ стѣклени палати,
Дружинитѣ влѣзвахъ в' селото
Чомаковци, тамо край рѣката
И се спрѣхъ на срѣдъ у калето,
На равната поляна; избрана,
Дѣто играй у празникъ хорото
И се борѣтъ борци-пехливани,
Кѣто люти планински глѣгани :
Тука тѣ се изучавѣтъ в' борбитѣ,
А че послѣ се борѣтъ на свадби,
На *зефети* и турски *сюнети*,
Дѣто земѣтъ богати *пешкешѣ*,
Който сваля нѣкой пехливанинъ,
А най-вече — пехливанъ-башия,
Прѣмѣтѣтъ му на рамото сукно :
Наградата зѣ негов'та мѣжка
Юнащина, дѣто е показалъ.
На туй равно хорище, избрано
Стоварихъ тваренитѣ мѣски
И колыта с' богатата плячка :
Посатъ, барутъ, и пълни кимери
С' злато, сребро, меки *ирмилици* ;
Разрѣзвахъ юковитѣ тѣжки,
И сипяхъ сичко на земята

На грамада — сѣ сребро и злато,
И нанизани отъ моши ѿ невѣсти,
Цѣли върви отъ желти жълтици,
И врахели и вити чингели,
И пилешки, лѣкатници тежки,
И момински косатници дълги,
Шити шепки с' рупови и банкѣ,
И ковани пояси отъ сребро,
И шерени сребърни гирдани,
Съсѣ убици и прѣстени разни
И сребърни, позлатени чашѣ —
Отъ олтарѣ, с' вѣнци и кѣндилѣ,
Кандилиници, кръстове и табли —
Дискоситѣ, отъ черкови зети,
Отъ черкови, и отъ мѣнастѣри
И строшено отъ моцѣтѣ сребро —
Цѣли твари с' черковни утвери,
Испѣпахѣ на тѣзи поляна.
Щото бѣше здраво, го стѣбрахѣ
И сички се Богу обѣщахѣ,
Да го дарѣтъ, пакѣ Богу да служи,
По черкови и по мѣнастѣри,
А другото братски подѣлихѣ:
На моцѣтѣ по дѣлѣ подарихѣ
А по единѣ и по половинѣ
На сичкиѣ левенѣ главатарѣ
И по нѣщо по-вече отъ дѣла —
На младѣтѣ вѣрни десетарѣ.
На Алиѣ — на башѣ-главатарѣ,
Едногласно дадохѣ два дѣла,
А Алиѣ една остави,
Да го дири, както бѣ се врѣкѣтъ,
За мостовѣ, джамѣи ѿ Кеабето
И лампада, с' желта вошѣница,
Святѣ Илию, тамѣ у мѣнастѣри,
Да проводи, за да му помага,
Да згромаля клети Ежржалин,
Както гѣрни, бий и згромолява
Святѣ Илиѣ, горѣ отъ небето
Сички грѣшни, що вървѣтъ на срѣща —
Срѣщу Бога и правдата газѣтъ . . .
Кѣтъ свѣршихѣ дѣлбата побратски,
Сички моцѣи хѣврѣлихѣ по нѣщо —
Кому колко отъ сърце се отказѣна —
Попѣ Ивану, да се моли Богу
За душиѣ на тѣхнитѣ братѣ,
Що паднахѣ юнашки у боя
И лѣжахѣ в' хладнитѣ гробовѣ

Тамо долу на двѣтъ полѣни
В' нови къщи, хладни и подземни,
Ни ушакани, нито прикѣдени
Ни съсъ вино отгорѣ полѣни . . .
„Спомянай ги, кога служишъ, дѣдо,
И кога ти текне за горкитѣ
Млади момци — *тамаж* в' младинитѣ . . .“
Тѣй продума Санята Колю,
Попѣ ивану, съсъ очи налѣни . . .
„Спомянете си момци тѣсъ полѣни:
Тамо лѣжатъ юнаци левени. . .
Богъ да прости, момчета, рѣчете
И Богу се за тѣхъ помолете.
Азъ нещъ ги у мойтѣ молитви,
Догдѣ съжъ живѣ, забрави горкитѣ . . .“
Тѣй издума попѣ Иванѣ, тѣжовенѣ,
И на много рукавахъ сълзитѣ . . .
„Богъ да прости“ се разчу изъ сички . . .
Слѣдѣ паритѣ, дѣлихъ посата
И нѣколко сребърни сахата.
На Алиа дадохъ двѣ саби,
Два кубура, с' чела позлатени
И паласки сребърни-златени,
Дълга пушка сирма-димирлия,
Сидефлийка, дремсиъ-кържалийка,
Що носѣше Кара-Фералия —
И сахата алатенѣ на Велито
Покачихъ Алию на шия.
И на попа сахатѣ подарихъ,
А другитѣ — с' жреби раздѣлихъ.
Вси ранени бѣхъ надарени
Най с' хубави и злати примѣни
И съсъ пушки, ножови, пищови,
Да ги помнятъ за лютитѣ рани,
Що носѣхъ кѣтъ дѣви глигани,
Безъ да охнатъ и да се повайкатъ.
Болнитѣ ги проводихъ горѣ,
У Реселецѣ на сигурно мѣсто,
С' трийси души конници, избрани,
А и съсъ тѣхъ — старитѣ джирахи —
Трима души, патили отъ рани,
Да имъ лѣчатъ ранитѣ с' михлеми,
Догдѣто имъ зарѣстатъ, уздравятъ,
И пакъ в' боя напредѣ да боравятъ . . .
Догдѣ сичко дѣлихъ, тѣкмихъ,
Дурѣ болнитѣ в' Реселецѣ пратихъ,
Почна вече да се притѣмнѣва,
И Балкана — да се зачервява:

Пълъ мѣсеца хвана да изгрѣва.
Проводишъ стражи край рѣката
И отвѣди на врѣдъ изъ лажтѣ,
Тако горѣ в' чукитѣ високи,
Наредишъ в' шанцитѣ пусия
И около обхадна кушия
Отъ двадесетъ коняници млади.
На сичкитѣ по чукитѣ стражи,
Поржча имъ Алиа Сирака.
Щомъ усетѣтъ люти Кържалии,
Отъ нѣкъдѣ да идѣтъ връхъ село,
Да му сторѣтъ *хаберъ* съсъ огньови,
Пригответи отъ сухи клоньови
И отъ храсти сухо, притѣкмено
За тосѣ слушай, *максусъ*, отрѣдено;
Защото се надѣвахъ вѣрно,
Чи ще додѣтъ отъ Плъвенеъ и Ловечъ,
Да ги дирѣтъ люти Кържалии
На атови, върли бедеви,
Да отиѣстѣтъ за свойтѣ другари,
За кръвта имъ, а йоще по-вече —
За алатото и скъпия обиръ,
Който падна отъ плячка на плячка —
У рѣцѣтъ на Али Сирака —
На раздѣла у сичкитѣ момци.
Кога сичко, вѣрно натѣкнихъ
И за бой се сички нагласихъ,
Утидохъ в' село на конаци,
У сжщитѣ къщи, дѣто бѣяхъ
Снощи вечеръ кондисали спчки.
А Алиа с' десетъ главатари,
Кѣтъ обходи около селото,
Върнахъ се у него на гости,
Да вечерѣтъ, щото се намѣри
И да станѣтъ сутринната рано,
Вредъ да стегнатъ шанцитѣ в' калето,
Да дочакѣтъ с' крушумъ Кържалии
Даалии и луди Дилии,
Ако додѣтъ да имъ отиѣстѣвѣтъ . . .
И следъ малко селото утихна
А само се стражитѣ видяхъ
Изъ сѣнкитѣ, по праи плѣтищата —
Нѣми сѣнки, тукъ-тамъ мержались,
А другитѣ, момци, сѣмъ заспахъ,
Като дѣца къпани в' корито. . .

1891 година.

Ц. Гинчев.

(До тука се свършва първата битка на Алия Сирака. Такива битки, въ продължение на 7—8 години, той е имал няколко, въ разни мѣста щото Кържалинѣ, отъ Плѣвентъ и Ловечт; дѣйствително сж дошли и му отнѣстватъ, но той нѣ е се надвигалъ, като е държалъ сѣко-и добри позиции и ги е нападалъ по-вечето на пусия. Когато сж тѣ нападали, укрѣпентъ въ своитѣ пусии, той всѣкога ги е разбивалъ)

Зулумджия, тур., насилникъ, притѣснителъ, угнетителъ.

Тербихъ тур. наказание.

Маара тур. съкровище, царско съкровище.

Десетаръ, десетникъ, *онъ-башия*.

Койнари е село, подъ Чомаковци, населението му е смѣсено съ ългари Христени и Помаци Мохамедани. Това село, до освобождени-го ни, бѣше войнишко, подъ ловчанскитѣ Помаци-бееви, дѣто пиятъ въ селото великолѣпни долапкнии воденици — на р. Искаръ.

Зюль тру, особено устройство плитки авѣнчета безъ язи-и, които се вжржтъ на палеца и срѣдния прѣстъ и ги дрънкятъ грачитѣ по тактъ, когато игражтъ.

Гивиндия развратна играчка, единъ видъ баедерка.

Руизъ м. рупови, бѣла тур. сребърна пара, която е вървела $\frac{1}{2}$ гроша, въ онова врѣме.

Бабка м. бабки, сребърни пари, колкото $\frac{1}{2}$ левъ голѣми. Бабка у ап. България казвжтъ на трапчинка, гаванка. Види се, че бабка е значавало, въ българско старо врѣме, корубяста пара, кѣтъ Костаникитѣ жълтици.

Ова тур. поле, равнина, пустиня, въ евангелски смисълъ.

Чорлянски Хайдути. Въ Чорлянскотополе, въ турско врѣ-е, сѣкоги е имало хайдути, по-вечето копници, които сж ги кривали де-емъ Цинцаритѣ ханджии и сж биле съ тѣхъ ортаци. Ягѣкляжа ошѣтъ старо врѣме е занаятъ на Цинцаритѣ — Куцо-власи. Тѣ до сега сж ханджии и въ най-опаснитѣ хайдушки мѣста, дѣто, отъ другъ честенъ народъ, никой не се наѣмва да живѣе въ подобни мѣс-а, ако не е прѣдатель и ортакъ съ хайдутитѣ.

Бошнаци-Помаци. Съ Кържалинѣ е имало много Бошнаци, мохамеданци — помаци. Дѣдо Генчо отъ с. Карагачъ, въ Басарабия, прѣселенецъ отъ Пловдивското село Рамалии, въ 1863 г., ми е раз-казвалъ, че баща му, като се билъ цѣлъ денъ задъ една канара, при Рамалии, съ Кържалинѣ и най-послѣ, кѣто му се свършилъ барути, (вама Бошнаци свили конѣтѣ върху му и го съсѣкли. Когато оти-целъ да зема на баща си тѣлото, той намѣрилъ цѣлъ купъ хартия отъ кѣсанитѣ върхове на фишецитѣ, дѣто ги кѣсалъ баща му, кога си глнялъ пушката.

Машала м. машали тур., много фитила, потопени въ лой и запалени да свѣтъжтъ силно, факелъ, каганецъ рус.

Диванъ тур. правъ, диванъ-чапразъ, правъ съ кръсто-образ-ю сложени ржцѣ прѣдъ гърдитѣ.

Джумбишъ тур. шегъ, смѣхорня, удоволствие.

Теленце сукалче. Кога заколѣтъ нѣкое теленце сукалче — бозайниче, пѣкѣтъ го, завито въ кожата му. Дѣто има дърва, нѣма вътъ единъ трапъ, упалѣтъ го силно и заравятъ въ него теленце и жара, дѣто се испича задушено и става много вкусно, а дѣто има дърва, а има болъ сѣно, турѣтъ го подъ купатъ, запалятъ и го кататъ нагори върху му, остава въ жарата и се испича. *Кожата* и хвърля.

Кържалииѣтъ, както и Яничаритѣ и старитѣ Римляни, сѣ сж се наядали безмѣрка, повръщали сж искусственно и послѣ пакъ сѣ ели. *Зоръ* тур., нужда. Хайтитѣ Българи, балканци, съ Кържалииѣтъ е имало и много Българи, а най-вече отъ Балкана, отъ граница отъ Габровско, Сливниѣнско и др. — *Бурия* трѣба, търбило. — *Наруѣтъ* наричатъ пѣсъкъ и тиня отъ рѣката. — *Ужурѣва*, ужурѣва, палѣва, прѣгарѣ. — *Пусия*, злогъ, заложени, скрати, застана. — *Дѣтъ* се гѣве и *Горунъ*. *Тѣбѣ* тур. укрѣпление, батарея. — *Стебло* стѣбло. — *Масаре* тур. обсада, обиколъ, стеснение, обкрѣпѣние. *Дремсизъ* тур. отъ драмъ и *сизъ*, безъ, бездрамна, пушка която не и пошалки и по вече отъ драма, барутъ. *Юнъ* тур. общ. тѣло, а особено голѣтъ взелъ съ пари. — *Джамѣ* тур. главния пѣкъ.

Ирмилиѣтъ тур. отъ ирми (игирми) двадесетъ, двадесетакъ, глѣтица отъ 20 гроша.

Кюше тур. рогъ, жгълъ. *Ковито* чети *ковило*, трѣва отъ жгнитѣ, що дова особени бѣли пера. рус. *Ковиль*. — *Касанъ* и *Касанъ* тур. мѣсаръ, рѣзаникъ рус. *Залхана* тур., мѣсто, заводъ, дѣто се ели много добитѣкъ есѣнъ за лой и пастарма. — *Уюнъ* тур. искусствѣнство, хитростъ. — *Кука* закачанье съ кракъ. —

Глигани сѣ точи захитѣ (кликитѣ р.), които сж издадени и вѣтъ, като ги трѣе единъ у другий и пуца пѣна. Това се изхлѣпѣ у питомнитѣ нарѣзи, кога се готѣтъ да се борѣтъ.

Вѣлѣ казѣтъ обикновенно на ония, които унаѣватъ хората и ги обираѣтъ, а не на хайдутитѣ, които ходѣтъ нѣтъ горѣтъ.

Масгин, пале, палушъ (малко куче), развратница жена.

Харамин тур. — отъ харамъ тунѣ, който вѣма тунѣ, който грабѣ, тунѣядецъ, но съ сила грабѣ.

Кукла. грѣц. статуя, килъ, бѣлѣванъ.

Мустафата, турскитѣ соб. имена, които се окончатѣтъ на *та* а приѣмѣтъ члена *та*, като Алията, Абдиѣта и д.

Прѣбродихъ, прѣтѣрсихъ, изходихъ.

Джеванъ, тур. — отвѣтъ, оправданье.

Кѣврѣжъ, тур., завѣти, засукани нагорѣ, като ченгѣли (аѣти).

Фонин грѣц. пѣлѣния у Власѣтъ завардено българското и нѣмѣйка рус.

Чука около Чолаковци на западъ се вѣзѣдѣтъ високѣ бѣли и чуки, а тѣтъ сѣщо и отвѣдъ рѣката Искаръ, кѣмъ Марѣова вода отъ тѣя мѣста сж наблюдаѣвали спраковитѣ другари отъ кѣдѣ не сѣ появѣтъ кържалиитѣ да ги нападѣтъ слѣдъ поражението на Сѣверѣ. Тѣѣи вѣзѣвишени мѣста сж служили и на Римлянитѣ за наблюдаѣване пунктоѣ кѣмъ полѣето, кѣдѣ Дунаѣва, а особено по Искарското юрѣ

това и до днесъ се познаватъ основитѣ на укрѣпленіята. Средоточето на тия възвишени стражарници е било Чомаковската крѣпость, што е съществувала като крѣпость, както се каза и напредъ, до 1828 г.

Хаберъ тур., извѣстие, сигналъ. Когато се е борилъ Сирака тия стражи е имало пригответено сухо храстие и съ него, като сж го галияли съ баруть, съ чакмака отъ пишова, за скоро, понеже тогава е имало днешния кибритъ, давали сж извѣстие, на стражитѣ въ се, че има опасностъ.

Максусъ тур. нарочно.

Да стегнатъ шанцитеъ. Сирака, като е разбилъ Кара-фердия и му е взелъ глават, укрѣпилъ е Чомаковското кале съ помощта на угаритѣ си и селенитѣ и се е готвилъ за отбрана, която му е била ждна, защото Кархалингъ дѣйствително сж дошле отъ Плъвенъ и вече да го пристѣдватъ, и втория бои е билъ около Чомаковца и вздъ Искара, подъ сгѣната, при *Маркова могила*.
